

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:

завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА “ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ ”

План

1. Поняття освіти
2. Функції освіти
3. Загальна характеристика елементів освіти
 - освітнє середовище
 - освітні цілі
 - зміст освіти
 - способи конструювання і структурування змісту освіти
 - засоби і способи здобування освіти
4. Ознаки сучасної освіти
5. Рівні освіти
6. Типи освіти
7. Види освіти

Час проведення: 2 години.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ

План

4. Поняття освіти
5. Функції освіти
6. Загальна характеристика елементів освіти
 - освітнє середовище
 - освітні цілі
 - зміст освіти
 - способи конструювання і структурування змісту освіти
 - засоби і способи здобування освіти
4. Ознаки сучасної освіти
5. Рівні освіти
6. Типи освіти
7. Види освіти

1. Поняття освіти

Освіта є одним із самих древніх інститутів. Вона виникає в силу потреби суспільства у відтворенні й передачі знань, умінь, навичок, підготовки нових поколінь до життя.

Поняття освіти багатозначне. Його можна розглядати *і як процес, і як результат засвоєння особистістю систематизованих знань, умінь, навичок*. Важливо при цьому розмежовувати формальний і реальний результати освіти. Показниками *формального* результату є диплом, атестат, посвідчення, що свідчать про закінчення навчального закладу, захисту дисертації й т.п.; а *реального* - рівень знань, умінь, тобто фактична освіченість.

Освіта — це цілісна самостійна система, що носить інституціональний характер. Однак це не просто діяльність по навчанню й вихованню, а особливим образом організована, ієрархізована, рольова діяльність, що опирається на

спеціальні установи, урегульована спеціальними нормами.

Це інститут суспільства, що надає суспільним відносинам по передачі, накопиченню соціального досвіду, цілеспрямованому формуванню особистості стійкість та визначеність.

Також освіту можна розглядати як визначальний *компонент культури*, що забезпечує наступність і відтворення соціального досвіду. Дуже важливим при цьому є аналіз освіти як одного з факторів прогресу культури.

Освіта - процес розвитку і саморозвитку людини, що залежить від оволодіння соціально вагомим досвідом людства і втілений у знаннях, уміннях, творчій діяльності та емоційно-ціннісному ставленні до світу.

Освіта є необхідною умовою збереження і розвитку матеріальної та духовної культури людства.

Зміст поняття "освіта" на основі аналізу людської культури (І. Я. Лернер) можна розглядати як сукупність:

- системи знань (про природу, суспільство, техніку, людину, космос), що розкриває картину світу;
- досвіду здійснення відомих для людини способів діяльності;
- досвіду творчої діяльності з розв'язання нових проблем, що забезпечує розвиток здатності в людини подальшого розвою культури, науки й суспільства;
- досвіду ціннісного ставлення до світу.

Знання, засвоєна інформація допомагають людині зорієнтуватися в навколишньому світі. Засвоєні способи діяльності, уміння забезпечують відтворення навколишнього світу. Досвід творчої діяльності припускає перенесення раніше засвоєних знань у нову ситуацію, самостійний аналіз проблеми, можливість альтернативи її розв'язання, комбінування раніше засвоєних способів у новий тощо. Індивід, що не засвоїв досвіду творчої діяльності, не спроможний творчо перетворювати дійсність. Енциклопедична освіченість людини зовсім не гарантує творчого потенціалу.

Академік С. У. Гончаренко під освітою розуміє духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її

культурного кола, а також процес формування людини.

Найважливішою закономірністю розвитку всієї системи освіти є взаємозв'язок *навчання* й *виховання* – двох структурних елементів освіти.

Вважається, що *виховання* відіграє провідну роль. Без підтримки виховання навчання не може дати позитивних результатів; оскільки навчання, відірване від виховання - це тільки розвиток розуму й нагромадження знань, а виховання - це формування особистості, її характеру.

З'єднання навчання й виховання забезпечує, насамперед, прищеплювання учням навичок самостійного мислення, здатності відбивати зовнішній мир і власне "я".

Ефективність навчання, з одного боку, залежить від тих знань і переконань, які вже досягнуті до Вузу (у школі або шляхом самоосвіти); тому в одних випадках навчання й виховання попадають на сприятливий ґрунт, поповнюючи знання й поглиблюючи світогляд. З іншого боку, навчання й виховання вступають у протиріччя з колишніми знаннями й поглядами.

Інформація під час навчання може викладатися по-різному:

- *вузько*, коли вона, поповнюючи розумовий багаж, не збагачує свідомості;
- *глибоко*, коли відбувається зворотний зв'язок і знання перетворюються в переконання.

У сучасному світі освіта здобуває особливу вагу. Вона покликана забезпечити підготовку суб'єктів соціальної дії до рішення глобальних завдань, що стоять перед людством. Освіта охоплює практично майже всі соціальні групи. Підготовка нових поколінь до здійснення соціальних і професійних функцій останнім часом вимагає *усе більше тривалого й складного навчання*.

Сьогодні особливу роль у процесі навчання грають гуманітарні науки. Тому доречно говорити про *гуманітаризацію* (зокрема, вищої освіти), в основі якої лежить всебічний розвиток людини як особистості, формування її світогляду й інтелектуальної культури, а також розвиток особистісних якостей і збагачення культурного потенціалу.

Як складна інституціональна форма суспільства система освіти органічно пов'язана з такими соціальними інститутами, як політика, економіка, залежить від них і разом з тим робить на них зворотний вплив. У складні переломні епохи це особливо очевидно. Стан освіти відбиває стан суспільства, ті якісні зрушення, які в ньому відбуваються.

2. Функції й цілі освіти

Освіта виконує цілий ряд функцій:

1) насамперед, варто виділити *соціально-економічну* функцію освіти. Вона пов'язана з підготовкою до трудової діяльності нового покоління працівників, фахівців, представників різних професій. За допомогою цієї функції освіта забезпечує відтворення різних категорій працівників;

2) також освіта включає особистість у соціальні відносини, прилучає її до соціальних норм і цінностей, тобто виконує функцію *соціалізації*;

3) із соціалізацією тісно пов'язана й функція соціальної *інтеграції*. Прилучаючи до інших цінностей, навчаючи певним нормам, освіта стимулює єдині дії, поєднує людей. (Наприклад, виконанню функцій соціальної інтеграції сприяє те, що школа фізично поєднує представників різних соціальних груп);

4) освіта є *засобом соціального переміщення й просування нагору по соціальним сходам*. Звичайно, у сучасному світі ще зберігається нерівний доступ до вищої освіти, і не завжди отримані знання сприяють просуванню нагору й поліпшенню матеріального становища, але все-таки освіта відіграє значну роль у житті людини (так, особливе значення в сучасну епоху здобувають гуманістичні функції освіти, які спрямовані на розвиток особистості, підвищення рівня її культури, формування системи якостей).

Можна говорити про латентні (сховані) функції освіти:

- У свій час Р. Мертон звертав увагу на таку сховану функцію як "baby sitting" (*няньки*), школа на якийсь час звільняє батьків від необхідності доглядати за дітьми;

- У навчальних закладах формуються кола спілкування, дружні зв'язки, які, як правило, зберігають значення протягом всього наступного життя. Найчастіше там знаходять і майбутнього чоловіка;
- Вона дозволяє молоді формувати власну культуру.

Серед різних цілей освіти виділяють три найбільш стійкі:

- *Екстенсивна мета* припускає передачу накопичених знань, умінь, досягнень культури;
- *Інтенсивна мета* складається в повному використанні розвитку якостей учнів для формування в них готовності освоювати не тільки певні знання, але й постійно вдосконалювати, розвивати власні творчі навички;
- *Продуктивна мета* припускає підготувати учнів до тих видів діяльності, яким їм безпосередньо має бути займатися в певній структурі зайнятості.

3. Елементи освіти

Для реалізації процесу формування людини має існувати соціальний інститут, цілісна саморозвивальна система установ і закладів, діяльність яких залежить від соціально-економічного, політичного устрою суспільства.

Освіта з процесуального погляду є діяльністю студентів у спеціально організованому середовищі, яке спонукає їх до мотивованої пізнавальної активності, насиченої новим і складним навчальним матеріалом. Така система труднощів передбачає повідомлення студентам орієнтованої основи дій щодо їх подолання і вправи з перенесення способів виконання дії на нетипові ситуації.

Освітнє середовище — сфера життєдіяльності молоді людини (студента), яка постійно розширюється та містить багато опосередкованих культурою зв'язків із навколишнім світом. Освітнє середовище вчить здобувати знання власною діяльністю, на основі спостережень, з'ясувати життєве значення об'єктів, що є предметом вивчення, озброює абеткою логічного мислення, усвідомленого сприйняття речей і слів, вчить осягати принципи власних дій і керуватися ними у цих ситуаціях.

Це ознаки загальновідомого психолого-педагогічного характеру. Вони, безперечно, стосуються і вищої професійної освіти, яка базується на концепції системно-діяльнісного підходу.

Термін "системно-діяльнісний підхід" об'єднує два значення: "системний підхід" і "діяльніший підхід". "Системний підхід" — термін збірний. Ним позначають методологічні напрями, запозичені з різних наук й об'єднані тенденцією вивчення своїх об'єктів як систем. В основі цього підходу - відмова від однобічних аналітичних, лінійно-причинних методів дослідження, а основний акцент зроблено на цілісності інтегрованих якостей об'єкта, їх походження, тому увагу зосереджено на виявленні зв'язків і взаємин і в межах об'єктів, і з навколишнім середовищем.

Відповідно, найближчі до терміна "система" — "структура" і "середовище". Якщо термін "система" окреслює цілісність об'єкта, то термін "структура" — його внутрішню дискретність, зібраність із частин, які перебувають у взаємозв'язках та певних взаєминах, завдяки чому й утворюють цілісність. Термін "структура" розкривають через терміни "елемент", "зв'язок" і "відносини".

Згідно з діяльнісним підходом, зміст навчальних предметів і навчальних практик потрібно проектувати, спираючись на всебічний облік майбутньої соціально-виробничої (професійної) діяльності випускника навчального закладу.

З позицій педагогічної психології діяльніший підхід до навчального процесу полягає у виявленні особливостей пізнання надбань культури, накопичених людством, передавання студентові загальноісторичного досвіду, виробленого соціальною практикою: знань, навичок, здібностей, видів і засобів діяльності, а також психологічного розвитку студентів. Процес навчання відбувається у формі співдружності, спільної діяльності того, хто навчає, і студентів.

Науково-педагогічний працівник у процесі спілкування з використанням дидактичних засобів організовує пізнавальну діяльність студента адекватно до цілей навчання.

Людина нічого не робить без потреб і мотивів, без відповідності справи системі цінностей, тому стосовно незалежної складової змісту освіти виявляється досвід емоційно-ціннісного ставлення студента до того, що він пізнає чи перетворює. Ця

складова визначає спрямованість дій тих, хто бере участь в освітньому процесі, відповідно до потреб і мотивів. Основні елементи освіти такі:

- цілі освіти;
- зміст освіти;
- засоби і способи здобування освіти;
- форми організації освітнього процесу;
- реальний освітній процес як єдність навчання, виховання й розвитку людини;
- суб'єкти й об'єкти освітнього процесу;
- освітнє середовище;
- результат освіти, тобто рівень освіченості людини.

Освітні цілі - свідомо визначені очікувані результати, яких прагне досягти суспільство, країна, держава за допомогою сформованої системи освіти сьогодні і в найближчому майбутньому. Освітні цілі соціально залежні від різних умов: особливостей суспільства, державної освітньої політики, рівня розвитку культури і всієї системи освіти та виховання в країні, системи головних цінностей.

Цілі освітньої системи - конкретний опис програми розвитку людини засобами освіти, опис системи знань, тих норм діяльності й відносин, які має опанувати той, хто навчається, по закінченні навчального закладу.

Неодноразово були спроби репрезентувати таку програму як модель випускника школи чи вищого навчального закладу у вигляді професіограми фахівця конкретного навчального закладу. В сучасних умовах, вибираючи цілі, звісно, враховують соціальний запит держави й суспільства та мету окремої людини, яка бажає здобути освіту в певній освітній установі, її інтереси і схильності.

Уточнюють цілі вивчення конкретної навчальної дисципліни і визначають цілі освіти сучасної людини як такі й цілі конкретної освітньої установи з урахуванням специфіки дисципліни, обсягу годин навчального курсу, вікових та інших індивідуальних особливостей тих, хто навчається. Зазвичай, цілі засвідчують загальні стратегічні орієнтири й напрями діяльності педагогів і

студентів.

Результати досягнення цілей називають виявляються і в особливостях свідомості, і в характері поведінки. Відстежуючи результати освіти, отримуємо необхідний для її удосконалення "зворотний зв'язок". Зіставлення цілей з результатами освіти сприяє відповіді на запитання: чи необхідні та достатні наявні форми, методи і зміст освіти з позиції затрачених зусиль?

Критерії освіченості — ясність і чіткість понять, якими оперує людина; визначеність і конкретність мислення; уміння бачити необхідність і знаходити її причини; усвідомлення зв'язків між предметами і явищами; здатність передбачити розвиток подій на основі ретельного аналізу наявних тенденцій, кількість і якість продуктів праці і, зрозуміло, соціалізованість.

Зміст освіти

В освітній установі зміст освіти - це зміст діяльності суб'єктів й об'єктів освітнього процесу (науково-педагогічного працівника, слухача), його конкретизують у навчальному плані освітньої установи. Зміст кожної дисципліни навчального плану конкретизують в освітніх програмах, кожну освітню програму висвітлено в підручниках і навчальних посібниках.

Зміст освіти у вищій школі, крім професійно орієнтованих знань, має забезпечувати (формувати) здоровий глузд — житейську, практичну мудрість; здатність передбачити наслідки вчинків, розрізняти види поведінки, істотне від випадкового чи неважливого; вибирати з можливих рішень те, яке дасть найбільш реальну користь.

Є кілька способів конструювати і структурувати зміст освіти, які на практиці зумовлюють способи розроблення освітньої програми й написання підручника (Ч. Купісевич, В. Оконь). **Перший спосіб** - *лінійна побудова* навчального матеріалу. Окремі частини навчального матеріалу представлено послідовно й безупинно, як ланки єдиної цілісної навчальної теми, що разом охоплюють матеріал розділу, а всі розділи - матеріал навчального курсу. Кожну частину вивчають один раз.

Другий спосіб, *концентричний*, використовують, якщо те саме питання розглядають кілька разів. Під час повторення зміст розширюють, збагачують новою

інформацією і розглядають на новому рівні. Наприклад, у початкових класах у курсі математики подано уявлення про багатокутники, а в курсі геометрії вивчають їхні властивості, застосовуючи логічні форми доведення. До проблеми можна повертатися через незначний час у межах курсу, а можна й через кілька років.

Третій спосіб представлення змісту освіти - *спіралеподібний*: формулюють проблему, до розв'язання якої повертаються постійно, розширюючи й збагачуючи коло пов'язаних з нею знань і способів діяльності з різних сфер людської діяльності. Для цього способу характерне багаторазове повернення до опрацювання тих самих навчальних тем і доповнення новою інформацією.

Четвертий - *модульний* спосіб. Весь зміст кожної навчальної теми як цілісної одиниці змісту освіти перерозподіляють за такими напрямками:

- орієнтаційний, методологічний (іноді його називають світоглядним);
- змістово-описовий;
- операційно-діяльнісний;
- контрольно-перевірятьний.

Отже, розглядаючи зміст освіти як елемент педагогічної системи, зазначимо, що добирати освітній матеріал потрібно за критерієм повноти й системності видів діяльності, потрібних для розвитку інтелектуальних здібностей особистості та прищеплювання кваліфікаційних умінь, необхідних для виконання головних видів діяльності на різному рівні складності.

Дуже важливо під час проектування змісту будь-якої навчальної дисципліни подбати про те, щоб кожна з дисциплін, яку вивчають студенти, вносила фундаментальний внесок у їхню загальну професійну освіту. *Треба дотримуватися принципу: вивчати не предмет, а спеціальність*. Стратегічна суть цього принципу - у цілеспрямованій орієнтації всіх дисциплін для цілісного вивчення явищ і процесів, які б формували особистісні та фахові якості.

До найважливіших інтегральних завдань будь-якої дисципліни належать: забезпечення реального внеску кожної дисципліни в методологічну, теоретичну й технологічну підготовку студента і випускника до подальшої освіти й професійної діяльності; цілісне і спрямоване формування й розвиток потреб і вмінь використати

науковий зміст кожної дисципліни, забезпечення мотивації до вивчення всіх дисциплін; розвиток інтегрального мислення, інтелекту на основі цілісного підходу до навчання.

Засоби і способи здобування освіти

Цілі й зміст, як системотворчі елементи будь-якого виду й рівня освіти, визначає державна політика, їх розкрито в освітньому стандарті й конкретизовано в реальному освітньому процесі на рівні кожної освітньої системи й кожної навчальної дисципліни.

Плідність освіти визначають ступенем реалізації цілей і освітнього стандарту, типом, якістю і рівнем освіти.

Наука, об'єктом якої є освіта, формується як самостійний напрям - *едукологія*.

Окрім освіти як цілеспрямованого й спеціально організованого процесу навчання й виховання в умовах конкретної освітньої системи, людина впродовж життя залучена до процесу самоосвіти.

Способи здобування освіти у світовій і українській практиці:

■ успішне навчання в умовах конкретної освітньої системи в колективі студентів і завершення циклу навчання в межах навчального закладу успішним складанням випускних іспитів (денна і вечірня форми навчання);

■ індивідуальне навчання вдома самостійно чи за допомогою педагогів і складання іспитів та інших форм звітності державній екзаменаційній комісії при конкретному навчальному закладі (екстернат);

■ дистанційне (від англ. - відстань) навчання за допомогою навчальних програм на комп'ютері;

■ заочна форма навчання за допомогою листування, окремих консультацій у викладачів освітньої установи, звітних письмових контрольних робіт, які узагальнюють лекції всього курсу, заліків та іспитів.

4. Ознаки сучасної освіти

Сучасна освіта розвивається в різних напрямках, для неї характерні такі ознаки: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, диверсифікованість, стандартизація,

багатоваріантність, багаторівневність, фундаменталізація. інформатизація, індивідуалізація, безперервність.

Гуманізація освіти - орієнтація освітньої системи й освітнього процесу на розвиток і становлення взаємоповаги між студентами і педагогами, основаної на врахуванні прав кожної людини; на збереженні і зміцненні їхнього здоров'я, почуття власної гідності й розвитку особистісного потенціалу. Саме така освіта гарантує учням право вибору індивідуального шляху розвитку.

Гуманітаризація - орієнтація на засвоєння змісту освіти незалежно від його рівня й типу, що дає змогу охоче розв'язувати головні соціальні проблеми на користь і в ім'я людини; вільно спілкуватися з людьми різних національностей і народів, будь-яких професій і спеціальностей; добре знати рідну мову, історію і культуру; вільно володіти іноземними мовами; бути економічно і юридично грамотним.

Диференціація - орієнтація освітніх установ на досягнення студентів під час урахування, задоволення й розвитку зацікавлень, схильностей і здібностей усіх учасників освітнього процесу. Диференціацію можна втілювати на практиці різними способами, наприклад, через групування студентів (слухачів) за ознакою їхньої успішності; поділ навчальних дисциплін на обов'язкові й за вибором; поділ навчальних закладів на елітні, масові й призначені для учнів із затриманнями чи відхиленнями в розвитку; складання індивідуальних планів і освітніх маршрутів для окремих студентів відповідно до інтересів і професійної орієнтації тощо.

Диверсифікованість - широке розмаїття навчальних закладів, освітніх програм і органів керування.

Стандартизація - орієнтація освітньої системи на реалізацію насамперед державного освітнього стандарту - набору обов'язкових навчальних дисциплін у межах чітко визначеного обсягу годин.

Багатоваріантність - створення в освітній системі умов вибору й надання кожному суб'єктові шансу на успіх, стимулювання студентів до самостійного вибору й ухвалення відповідального рішення, забезпечення розвитку альтернативного й самостійного мислення. На практиці багатоваріантність виявляється через

можливість обирати темпи навчання, досягати різного рівня освіченості, вибирати тип освітньої установи, а також диференціацію умов навчання залежно від індивідуальних особливостей студентів (у класі, групі, індивідуально, за допомогою комп'ютера тощо).

Багаторівневність - організація багатоетапного освітнього процесу, що забезпечує можливість досягнення на кожному етапі освіти того рівня освіченості, який відповідає можливостям й інтересам людини. Кожен рівень - період, що має свої цілі, терміни навчання і характерні риси. Момент завершення навчання на кожному етапі є якісною завершеністю освіти. Наприклад, багаторівнева система вищої освіти орієнтована на три рівні: бакалаврат, магістратура, докторантура.

Фундаменталізація - посилення взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки молодого людини до сучасної життєдіяльності. Особливе значення надають глибокому й системному засвоєнню науково-теоретичних знань з усіх дисциплін навчального плану освітньої системи школи чи вищого навчального закладу.

Інформатизація освіти пов'язана з широким і дедалі масовішим використанням обчислювальної техніки й інформаційних технологій у процесі навчання. Інформатизація освіти набула найбільшого поширення в усьому світі саме в останнє десятиліття - у зв'язку з доступністю для системи освіти й відносною простотою у використанні різних видів сучасної відео-, аудіотехніки і комп'ютерів.

Індивідуалізація - врахування і розвиток індивідуальних особливостей студентів у всіх формах взаємодії з ними в процесі навчання і виховання.

Безперервність означає процес постійної освіти-самоосвіти людини впродовж усієї життєдіяльності - у зв'язку з тим, що умови життя й діяльності в сучасному суспільстві швидко змінюються.

Рівні освіти

У процесі здобування освіти людина може досягати певного рівня та якості виокремлюють такі рівні освіти: початкова, середня, неповна вища і вища. Кожен рівень підтверджено державним документом - свідоцтвом про закінчення початкової чи середньої школи, довідкою про прослухані курси у вищому навчальному закладі чи

дипломом про вищу освіту.

Крім цього, в Україні після закінчення ВНЗ можна продовжувати здобувати освіту в магістратурі, аспірантурі й докторантурі. Відповідно, після успішного захисту магістерської, кандидатської чи докторської дисертації фахівець - і в разі стаціонарного навчання, і за умов самонавчання й самостійної науково-дослідницької роботи - одержує диплом магістра, кандидата чи доктора наук із спеціальності з класифікатора спеціальностей в Україні.

В оцінці рівня освіченості школяра, майбутнього абітурієнта, враховують елементарну або функціональну грамотність, предметну і методологічну компетентність. Під час вивчення рівня освіченості фахівця з вищою освітою оцінюють рівень освіти у сфері гуманітарних, соціально-економічних чи природничо-наукових дисциплін, блоку дисциплін загально-професійного напрямку і професійної спеціалізації. У межах багаторівневої системи навчання у ВНЗ виокремлюють рівень загальної освіти, рівень бакалаврату і магістратури.

Освічена людина - не лише та особа, яка має знання і вміння з основних сфер життєдіяльності, високий рівень розвинутих здібностей, а й людина, у якої сформований світогляд і моральні принципи, поняття і почуття мають шляхетну та піднесену спрямованість. Тобто освіченість передбачає також вихованість людини.

Однак поняття "освічена людина" - культурно-історичне, тому що в різні епохи й у різних цивілізаціях у нього вкладали різний зміст. У сучасних умовах інтенсивного процесу комунікації між усіма країнами й інтеграції світового освітнього простору формується єдине розуміння освіченої людини для всіх країн і континентів.

Вища освіта - рівень освіти, який особа здобуває у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Якість вищої освіти - сукупність властивостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти і особисті духовні та матеріальні

потреби, і потреби суспільства.

Якість освіти визначають:

■ ступенем відповідності цілей і результатів освіти на рівні конкретної системи освіти й на рівні окремої освітньої установи;

■ відповідністю між різними параметрами в оцінці результату освіти конкретної людини (якістю знань, ступенем сформованості відповідних умінь і навичок, розвиненістю відповідних творчих та індивідуальних здібностей, властивостей особистості й ціннісних орієнтацій);

■ ступенем відповідності теоретичних знань і вмінь їхньому практичному використанню в житті й професійній діяльності у розвитку потреби людини в постійному відновленні своїх знань і вмінь і безупинному вдосконалюванні їх.

Якість освіти залежить від багатьох чинників, насамперед від якостей педагогічної діяльності освітньої установи, у якій людина здобуває освіту, а також від її навчально-матеріальної бази й навчально-методичного, організаційно-управлінського, фінансово-економічного, технічного й кадрового забезпечення.

Якість вищої освіти залежить, окрім перерахованого, від ще одного важливого чинника - наукової школи, через яку пройшов студент у роки навчання у вищому навчальному закладі.

Оскільки змістовні цілі конкретизовано в освітньому стандарті, то на практиці в межах конкретної системи освіти (України, Німеччини тощо) чи освітньої системи (дитячий садок, школа, вищий навчальний заклад) якість освіти визначають ступенем засвоєння освітнього стандарту; у школі - шкільного освітнього стандарту, у ВНЗ - освітнього стандарту відповідно до профілю й обраної спеціальності.

Типи освіти

Тип освіти. Історично типи освіти країн різних континентів мають спільні риси. Першим типом у давніх суспільствах була *міфологічна освіта*, тобто освоєння світу у формі казок, билин, міфів, пісень тощо.

Наступний тип - *схоластична освіта*, для якої характерна культура тексту і

словесної природи знання про землю та небо, тренування пам'яті та волі, оволодіння грамотою й риторикою, навчанням про сутність і сенс людського існування.

Третій історичний тип освіти - *просвітницький* - виник у період появи класифікатора наук і мистецтв, у час народження світської регулярної освіти. А від початку ХХ ст. у світі спостерігаємо процес розмаїття освітніх парадигм, типів і видів освіти.

Види освіти

Вид або тип сучасної освіти зумовлений, насамперед, типом освітньо-виховної системи, в умовах якої людина здобуває освіту, і залежить від якості засвоєння набору видів людської діяльності, можливо й професії, які розкривають специфіку освітньої системи, а також від якості засвоєння культурних цінностей, досягнень наука і техніки. Це пов'язано з тим, що всі освітні й виховні установи концентрують основи розвинутих наукових знань і вищі зразки соціокультурної діяльності людини своєї епохи. У зв'язку з таким розумінням виокремлюють насамперед домашню, дошкільну, шкільну, спеціальну і вищу освіти.

На основі різних параметрів називають такі види освіти:

- *за типом засвоєння наукових знань* - біологічна, математична, фізична, економічна, філологічна тощо;
- *за видом провідного змісту освіти* - теоретична і прикладна, гуманітарна і природничо-наукова та ін.;
- *за видом і майстерністю засвоєння людської діяльності* - музична, художня, технічна, технологічна, педагогічна, правова, економічна, медична тощо;
- *за типом засвоєння культурних цінностей* - класична, художньо-естетична, релігійна та ін.;
- *за масштабом засвоєння культурних цінностей людського суспільства* - національна, європейська, міжнародна, глобальна тощо;
- *за типом освітньої системи* - університетська, академічна, гімназійна та ін.;
- *за становою ознакою* - елітна і масова;
- *за типом переваги спрямованості змісту освіти* - формальна й

матеріальна, наукова й елементарна, гуманітарна і природно-наукова; загальна, початкова професійна і вища професійна тощо;

■ *за рівнем освіти* - початкова, неповна середня, середня, неповна вища, вища.

Контрольні запитання та завдання:

Сформулюйте визначення поняття "освіта".

Розкрийте сутність освіти як процесу.

Які основні елементи освіти? Охарактеризуйте їх.

Які способи конструювання і структурування освіти ви знаєте?

У яких напрямках розвивається освіта в сучасному світі?

Як визначають якість освіти?

Охарактеризуйте моделі освіти в сучасному світі.

Які якості характерні для категорії "освіта" як системи?

Назвіть основні цілі освітньої системи.

Опишіть способи конструювання та структурування змісту освіти.

Назвіть основні способи здобування освіти.

Яку цільову функцію передбачають освітні стандарти?

Поясніть основні тенденції розвитку освіти в Україні.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА “ ДИДАКТИКА ”

План

1. Поняття дидактики
2. Особливості структури теорії освіти

Час проведення: 2 години.

Дидактика

План

1. Поняття дидактики
2. Особливості структури теорії освіти

1. Поняття дидактики та його характеристика

Дидактика - галузь педагогіки, яка досліджує навчання на найбільш загальному рівні - теоретичному. Це педагогічна теорія навчання, яка дає наукове обґрунтування його змісту, методів і організаційних форм.

Об'єктом дидактики є навчання як особливий вид діяльності, спрямований на передачу підростаючим поколінням соціального досвіду, його засвоєння, творче відтворення. Надбанням учня стає та частина культури, яка входить до змісту освіти і складає змістову сторону навчання.

Дидактика розглядає змістову і процесуальну сторони навчання в їх єдності. Наприклад, знання вивчаються не ізольовано, не самі по собі, а разом з методами їх передачі і засвоєння.

Крім завдання описувати і пояснювати процес навчання й умови його реалізації, завданням **дидактики** також є перетворення та удосконалення практики. Вона розробляє більш досконалу організацію процесу навчання, нові навчальні системи, нові технології навчання. **Дидактика**, як загальна теорія освіти і навчання, розглядає загальні положення й закономірності, властиві навчанню всіх предметів. Ці закономірності відображаються у викладанні конкретних навчальних дисциплін. Водночас викладання кожного предмета має свою, надзвичайно суттєву специфіку. Так, навчання біології, хімії, фізиці, математиці докорінно відрізняється від навчальної роботи з таких предметів, як історія і література. Ще більш специфічним є вивчення музики чи проведення навчальних занять з фізичної культури і праці. На цій підставі виділяються окремі **дидактики або предметні методики**.

Завдяки цьому **дидактика** виконує дві головні функції:

- 1) теоретичну (головним чином, діагностичну, прогностичну)

2) практичну (нормативну, інструментальну).

Основними категоріями дидактики є: навчання, освіта, викладання, учіння, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання.

Навчання — процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого учень засвоює знання, набуває вмінь і навичок. Учитель може навчати учнів безпосередньо або опосередковано — через систему завдань. Метою навчання є свідоме засвоєння учнями знань з основ наук, набуття певних навичок і вмінь, всебічний розвиток на цій основі їх пізнавальних сил і здібностей.

Освіта — процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу — досягнення певного рівня освіченості. Залежно від мети, особливостей підготовки учнів розрізняють загальну, політехнічну й професійну освіту. Загальна освіта є сукупністю основ науки про природу, суспільство, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від професії. Політехнічна освіта — сукупність знань про головні галузі виробництва й набуття загально технічних умінь, необхідних для участі в продуктивній праці. Її здобувають у процесі вивчення предметів політехнічного циклу: математики, фізики, хімії, біології, географії, а також інших предметів — історії, основ держави і права, літератури, трудового навчання. Професійна освіта є сукупністю знань, практичних умінь і навичок, необхідних для певної галузі трудової діяльності. Вона забезпечує глибоке вивчення наукових основ з обраного виду праці, формування спеціальних практичних умінь та навичок, виховання майбутніх фахівців. Внаслідок професійного навчання особа набуває певну спеціальність і кваліфікацію.

Викладання — організація та управління вчителем пізнавальної діяльності учнів, в результаті чого відбувається розвиток і виховання школярів. Полягає у формулюванні перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, управлінні їх засвоєнням, закріпленням та використанням, у перевірці якості знань, умінь, навичок.

Учіння — власна навчальна діяльність учня. Учіння є процесом пізнавальної діяльності учнів, завдяки якій вони засвоюють системні знання, здобувають індивідуальний досвід пізнання, вміння самостійно ними оперувати, застосовувати навички й уміння, розвиваючи свій навик спілкування з учителем і учнями в класному і загальношкільному колективах.

Знання — факти, відомості, наукові теорії, закони, поняття, системно закріплені у свідомості людини.

Дидактика виділяє такі види знань:

основні терміни і поняття. Забезпечують розуміння, тлумачення, сприйняття наукових положень;

факти щоденної дійсності й наукові факти. Допомагають пізнанню законів будь-якої науки, формуванню переконань, формулюванню, обстоюванню ідей; основні закони науки. Розкривають зв'язки і відношення між різними об'єктами та явищами дійсності;

теорії. Містять систему наукових знань про певну сукупність об'єктів, про методи пояснення та передбачення явищ конкретної предметної галузі;

знання про способи діяльності. Вони є сукупністю методів, набуття і нагромадження знань;

оцінні знання. Відомості про норми ставлення до різних явищ життя.

Характерними особливостями повноцінних знань учнів є: повнота знань (кількість передбачених програмою знань про об'єкт вивчення); глибина знань (кількість усвідомлених істотних зв'язків певного знання з іншими, що до нього належать); оперативність знань (готовність і вміння учня застосувати їх у конкретних ситуаціях); гнучкість знань (швидкість знаходження варіативних способів застосування їх за зміни ситуації); конкретність та узагальненість знань (розуміння конкретних виявів узагальненого знання, здатність підводити конкретні знання до узагальнень); системність знань (сукупність знань, яка за своєю структурою відповідає структурі наукової теорії); усвідомлення знань (розуміння зв'язку між ними через уміння їх застосовувати).

Знання про навколишній світ поділяються на теоретичні знання (поняття, системи понять, теорії, гіпотези, закони і методи науки) і фактичні знання, одиничні поняття (знаки, цифри, букви, назви, події).

Уміння — здатність свідомо діяти на основі засвоєних знань. Передбачають використання набутих знань. Формування їх складним процесом аналітично-синтетичної діяльності, яке проходить кілька стадій: усвідомлення, оволодіння, реалізація.

Навички — автоматизовані, звичні, безпомилково виконувані дії (доведені до автоматизму уміння). Уміння і навички можуть бути теоретичними (в їх основі — правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу-синтезу) і практичними (дії, що регулюються за допомогою формул, моделей).

2. Особливості структури теорії освіти

Для майбутнього фахівця важливо осмислити структуру (компоненти) дидактичної теорії. Це може стати передумовою компетентної професійної діяльності, управління процесом навчання.

Якщо аналізувати теорію навчання з позицій системного підходу (система – сукупність елементів або частин, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія), то необхідно розробити засоби представлення дидактики як системи, побудувати узагальнену дидактичну модель, виділити основні компоненти теорії навчання, визначити її зовнішній склад, встановити взаємозв'язки між виділеними компонентами і ступінь їх відображення в сучасних посібниках з дидактики, з'ясувати, наскільки усвідомлюють компоненти теорії навчання майбутні фахівці.

У структурі дидактичної теорії можна виділити такі компоненти: цілі навчання, його основні завдання, зміст освіти, процес навчання і його основні види, принципи і закономірності навчання, методи навчання, форми організації навчання, контроль і оцінку результатів навчання.

Будь-який із названих вище компонентів теорії являє собою впорядковану сукупність понять і суджень про його сутність, ознаки й особливості, зв'язки, умови ефективного функціонування та ін. Властивості дидактики як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумарними властивостями її окремих елементів, скільки властивостями її структури, особливими системотвірними, інтегративними зв'язками. Важливою особливістю системного

підходу є те, що не тільки дидактична теорія, але й сам процес її дослідження також є складною системою, завдання якого – поєднати в єдине ціле різні моделі теорії навчання.

Склад дидактичної теорії навчання відображено в таблиці № 1.

Названі вище базові теоретичні компоненти дидактичної науки пояснюють і систематизують знання про відповідні компоненти процесу навчання як специфічного виду діяльності.

Основною ознакою системного пізнання (теорії навчання) є поняття цілісності, яке характеризується певною завершеністю, внутрішньою єдністю об'єкта, його відносною автономністю і незалежністю, усебічним охопленням усіх властивостей і зв'язків об'єкта, внутрішньою обумовленістю.

У структурі дидактичної теорії мають місце різні смислові взаємозв'язки між компонентами: *морфологічні, структурні, функціональні, генетичні*. Вони вимагають системного підходу до аналізу теорії змісту освіти і навчання.

Морфологічний аспект системного аналізу допомагає виділити основні компоненти дидактичної теорії, визначити їх зовнішній склад, вичленити найбільш значущі особливості. Але за такого аналізу важко встановити внутрішню організацію об'єкта вивчення, спосіб зв'язку між основними компонентами. *Структурний* аналіз забезпечує вивчення всієї сукупності залежностей між компонентами дидактичної системи. Цей аспект аналізу охоплює зв'язки як в середині дидактичної підсистеми (напр., теорії освіти і навчання), так і характер її зовнішніх зв'язків (напр., між компонентами теорії навчання і процесу навчання). *Функціональний* аспект аналізу передбачає вивчення взаємодії і ролі компонентів дидактичної теорії, виявлення їх функціональних особливостей, наявності чи відсутності мікро- і макрозв'язків. Особливістю *генетичного* аспекту аналізу є вивчення історії виникнення, розвитку і перспектив модернізації компонентів теорії навчання.

Компоненти теорії навчання та їх зміст

<i>Компоненти теорії навчання</i>	<i>Зміст</i>
Цілі і завдання освіти	Категорія мети, її регулююча функція. Мета-ідеал. Об'єктивні фактори, що забезпечують формування цілей навчання і виховання, їх конкретний історичний характер. Загальні цілі освіти, їх відображення в державних документах, конкретизація в навчальних програмах і підручниках. Всебічний розвиток особистості – основна мета навчання і виховання. Об'єктивні і суб'єктивні цілі навчання. Таксономія цілей навчання. Дидактична мета, завдання. Мета навчання. Цільовий компонент процесу навчання. Мета заняття. Цільовий компонент заняття.
Процес навчання	Визначення. Викладання й учіння. Рушійні сили навчального процесу. Основні функції навчання. Структура процесу навчання його компоненти. Процес засвоєння

	<p>знань, його етапи. Основні види навчання: особливості, позитивні сторони і вади. Вибір виду навчання. Структура діяльності вчителя. Мотиви учіння, пізнавальні інтереси.</p>
Принципи навчання	<p>Визначення. Закон, закономірність. Зовнішні і внутрішні закономірності процесу навчання. Принцип, правило. Система принципів навчання, їх характеристика. Реалізація принципів навчання.</p>
Зміст освіти	<p>Визначення. Теорії формування змісту освіти. Принципи формування змісту освіти. Критерії відбору основ наук. Знання, уміння, навички. Компоненти змісту освіти. Компоненти змісту навчального матеріалу. Навчальний план, програма. Державний і шкільний компоненти загальної середньої освіти. Удосконалення змісту шкільної освіти. Підручник, посібник. Принципи формування змісту навчального матеріалу підручника. Види освіти.</p>
Методи навчання	<p>Визначення. Метод і прийом навчання. Структура і функції методу. Класифікація методів навчання. Словесні, наочні, практичні методи. Індуктивні, дедуктивні, традуктивні методи. Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково пошукові, дослідницькі методи. Методи стимулювання і мотивації. Методи контролю і самоконтролю. Вибір методів навчання. Засоби навчання.</p>
Форми організації навчання	<p>Визначення. Індивідуальна, групова, фронтальна форми. Лекційно-семінарська система навчання. Лекції та семінари – основні форми навчання. Типи семінарів. Мікро- і макроструктура лекції та семінару. Класифікація лекцій та семінарів. Підготовка до лекції та семінару. Вимоги до лекції та семінару. Самоаналіз результатів. Практикум, семінар, факультатив, навчальна екскурсія, співбесіда, індивідуальна і групова консультації, домашня робота.</p>
Результати навчальної роботи	<p>Поняття про контроль знань. Контроль, перевірка, оцінювання, оцінка, облік. Принципи контролю. Мета, завдання, функції контролю. Об'єкт контролю. Засоби, види контролю. Норми і критерії оцінки. Критерії оцінювання навчальних досягнень. Рівні навчальних досягнень. Методи контролю. Самоконтроль.</p>

Цілісність теорії насамперед визначається наявністю функціональних зв'язків між її компонентами. Тому важливо під час засвоєння сутності основних категорій співвідносити знання про них із загальною моделлю процесу навчання. Це допоможе засвоювати дидактичні знання і як відносно самостійні, і як частини цілого, з розумінням суттєвих зв'язків і залежностей між ними.

Важливо також при визначенні зв'язків між компонентами дидактичної теорії враховувати процесуальну суть процесу навчання. Ю. Бабанський зазначав, що “компоненти процесу навчання повинні відображати розвиток взаємодії педагогів і учнів від постановки й

прийняття цілей до їх реалізації і конкретних результатів. До того ж треба мати на увазі, що компоненти процесу навчання – його цілі, зміст, форми і методи навчання – не просто механічна послідовність, а своєрідна єдність в кожному конкретному циклі їх взаємодії [2, 40].

Можна виділити такі взаємозв'язки між компонентами дидактичної теорії:

цілі освіти (навчання) визначають основні завдання;

цілі і завдання навчання є вихідними при визначенні, уточненні, вдосконаленні змісту освіти, який одночасно впливає на коригування завдань навчання;

структура змісту освіти, його особливості вимагають подальшого вдосконалення структури і логіки процесу навчання, який за умови оптимального функціонування створює передумови для подальшої модернізації й оновлення змісту освіти; процес навчання вдосконалюється також під впливом цілей освіти та нових завдань навчання;

на зміст освіти й організацію процесу навчання вагомо впливають принципи навчання, які є основою для вдосконалення методів навчання, що оновлюються у зв'язку з новими завданнями навчання і модернізованим змістом освіти;

методи і форми організації навчання на певному етапі його розвитку вимагають удосконалення змісту, коригують постановку цілей і завдань освіти.

Системний підхід до характеристики компонентів дидактичної теорії має велике практичне значення: його використання сприяє значному підвищенню ефективності засвоєння дидактики в процесі вузівської підготовки і самоосвіти. Цілісне бачення компонентів теорії навчання забезпечує формування системи дидактичних знань в їх детермінованих зв'язках і залежностях. Це створює основу для системного проектування педагогічного процесу, аналізу його результатів.

Процес навчання як система взаємопов'язаних діяльностей викладання й учіння займає особливе місце серед інших дидактичних підсистем (теорії навчання, теорії змісту освіти, процесу засвоєння знань та ін.). До компонентів цієї підсистеми (процесу навчання) належать: цілі і завдання навчання, методи навчання, форми організації навчальної роботи, результати навчання в межах конкретного навчального заняття. Названі вище компоненти не повністю відповідають структурі дидактичної теорії, склад якої ширший, бо включає не лише компоненти процесу навчання, а й певну сукупність знань про дидактику як науку (предмет і завдання, методи дослідження, зв'язок з іншими науками тощо). За межами структури процесу навчання є знання про правила і принципи навчання, закономірності освіти і навчання, дидактичні поради і рекомендації.

Порівняльний аналіз структури теоретичних компонентів дидактики як науки і компонентів процесу навчання як специфічного виду діяльності вчителя й учнів дозволяє

констатувати, що вони інваріантні, тобто незмінні за кількістю компонентів та їх співвідношеннями.

Компоненти дидактичної теорії проявляються в різних формах навчання (урок, семінар та ін.) і виступають у вигляді цілей і завдань заняття як планування його результатів, змісту, методів навчання як способів вирішення конкретних завдань, форм організації навчальної діяльності (індивідуальна, парна, групова, колективна) і результатів розв'язання навчальних завдань. Отже, якщо проаналізувати різні дидактичні підсистеми, виділити їх основні компоненти, виявити їх взаємозв'язки, то можна побудувати узагальнену дидактичну модель .

Компонентами такої моделі є: дидактичні цілі (ДЦ), дидактичні завдання (ДЗ), зміст освіти (ЗО), методи навчання (МН), форми організації навчання (ФОН), результати освіти (Р).

Література:

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск, 1990.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект. – М., 1977.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М., 1986.
5. Дидактика современной школы / Под ред. В. А. Онищука. – К., 1987.
6. Занков Л. В. Обучение и развитие / Экспериментально-педагогические исследования): Избранные педагогические труды. – М., 1990.
7. Кравець В. Історія кластчної зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навчальний посібник. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
8. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене. – К., 2001. – 608 с.
9. Оконь В. Введение в общую дидактику: Пер. с польск. Л. Г. Кашкуевича, Н. Г. Горина. – М.: Высш. шк., 1990. – 382 с.
10. Педагогика / Под ред. П. И. Пидкасистого. – М., 1998. – 640 с.
11. Педагогический поиск / Сост. И. Н. Баженова. – М., 1987.

12. Сериков В. В. Личностно-ориентированное образование: К разработке дидактической концепции // Педагогика. – 1994. – № 5.
13. Теоретические основы процесса обучения в советской школе / Под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера. – М., 1989.
14. Чайка В. Педагогіка (тестові завдання). Навчальний посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – 168 с.

Опорні поняття:

Дидактика, освіта, навчання, самоосвіта, викладання, учіння, закономірності і принципи навчання, процес навчання і його компоненти – цілі, завдання, зміст, форми, методи, засоби, результати навчання, знання, навички, уміння, пізнавальна активність, мотивація учіння, пізнавальні інтереси і потреби, об'єкт і суб'єкт пізнання.

Контрольні питання:

Що називається дидактикою?

Що є об'єктом і предметом дидактики?

Які завдання вирішує дидактика?

Що спільного і відмінного між дидактикою і предметними методиками?

У чому особливості традиційної дидактичної системи?

Охарактеризуйте педоцентричну дидактичну систему.

Дайте характеристику сучасній системі навчання.

Перерахуйте характерні риси особистісно орієнтованого навчання.

Творчі завдання

1. Якби вам довелося визначати стратегію освіти в країні, то що б ви порекомендували педагогам взяти з дидактичних систем на озброєння?
2. Уважно проаналізуйте свій досвід навчання у ВНЗ, враження від практики в ВНЗ. Елементи яких дидактичних систем збереглися в сучасних українській вищих навчальних закладах? Спробуйте представити результати вашого аналізу за допомогою діаграми, схеми, таблиці.

3. Подальший розвиток навчального процесу в ВНЗ потребує усебічного розширення нових пошуків удосконалення методів навчання, відходу від шаблону і стандарту, вирішення нових педагогічних завдань. Використайте книгу Л.В. Занкова “Беседи с учителями” (М., 1970), написану в формі розмови вчителів з науковцем-педагогом, і покажіть можливі шляхи та прийоми, які можна використати сьогодні для ефективного здійснення розвивальної функції навчання.
4. Проаналізуйте різні концепції особистісно орієнтованого навчання.

*НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАХИСТУ УКРАЇНИ*

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА “ СУЧАСНІ СВІТОВІ СИСТЕМИ ОСВІТИ ”

План

1. Поняття моделі системи освіти
2. Освітній світовий простір
3. Національні моделі освіти

Час проведення: 2 години.

Сучасні світові системи освіти

План

4. **Поняття моделі системи освіти**
5. **Освітній світовий простір**
6. **Національні моделі освіти**

1. Поняття моделі системи освіти

Модель освіти як державно-відомчої організації. У цьому контексті систему освіти державна влада розглядає як самостійний напрям у низці інших галузей. Організують її за відомчим принципом із твердим централізованим визначенням цілей, змісту освіти, номенклатури навчальних закладів і навчальних дисциплін у межах того чи іншого типу освітньої системи. Навчальні заклади однозначно підпорядковано адміністративним чи спеціальним органам, які їх контролюють.

Модель розвивальної освіти (В. Д. Давидов, В. В. Фляков та ін.) передбачає організацію освіти як особливої інфраструктури через широку кооперацію діяльності освітніх систем різного рангу, типу і рівня. Така побудова дає змогу забезпечувати й задовольняти потреби різних прошарків населення країни в освітніх послугах, швидко розв'язувати освітні завдання й забезпечувати розширення спектру освітніх послуг. Освіта також одержує реальну можливість бути потрібною і в інших сферах, без додаткових погоджень із державною владою.

Традиційна модель освіти (Ж. Мажо, Л. Кро, Ж. Крапля, Д. Равич, Ч. Фін та ін.) - модель систематичної академічної освіти як способу передавання молодому поколінню універсальних елементів культури.

Основну роль освіти традиціоналісти вбачають у тому, щоб зберігати й передавати молоді елементи культурної спадщини людської цивілізації. Насамперед ідеться про різноманіття знань, умінь і навичок, ідеалів і цінностей, які сприяють індивідуальному розвитку людини і збереженню соціального ладу. Відповідно до концепції традиціоналізму, освітня система має здебільшого розв'язувати завдання формування базових знань, умінь і навичок (у межах

сформованої культурно-освітньої традиції), які дають змогу індивідові перейти до самостійного засвоєння знань, цінностей та вмінь вищого рангу порівняно із засвоєними.

Раціоналістична модель освіти (П. Блум, Р. Ган'є, Б. Скінер та ін.) передбачає таку її організацію, яка насамперед забезпечує засвоєння знань, умінь, навичок і практичне пристосування молодого покоління до сучасного суспільства. У межах цієї моделі дбають про передавання-засвоєння лише тих культурних цінностей, які дають змогу молодій людині безболісно пристосовуватися до наявних суспільних структур. І будь-яку освітню програму можна перевести в «поведінковий» аспект знань, умінь і навичок, які варто опанувати учням.

В ідеології сучасної раціоналістичної моделі освіти центральне місце належить біхевіористській (від англ. - поведінка) концепції соціальної інженерії. Раціоналісти відштовхуються від порівняно пасивної ролі учнів, що, одержуючи певні знання, уміння і навички, здобувають, таким чином, адаптивний «поведінковий репертуар», необхідний для адекватного життєвляштування відповідно до соціальних норм, вимог і запитів суспільства.

Раціоналістична модель не передбачає таких явищ, як творчість, самостійність, відповідальність, індивідуальність, природність тощо. Поведінкові цілі привносять до освітнього процесу дух обмеженого утилітаризму й нав'язують педагогові негнучкий і механічний спосіб дій. Ідеалом є точна відповідність запропонованому шаблону, діяльність педагога перетворюється на посилену підготовку учнів чи студентів (наприклад, на виконання тестів).

Феноменологічна модель освіти (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс та ін.) передбачає персональний характер навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей тих, хто навчається, дбайливе й уважне ставлення до їхніх інтересів і потреб. Його представники відкидають погляд на школу як на «освітній конвеєр».

Освіту вони розглядають як гуманістичну в тому значенні, щоб вона найбільш повно й адекватно відповідала справжній сутності людини, допомагала

їй знайти те, що в ній уже закладено природою, а не «відливати» у певну форму, придуману кимсь заздалегідь, апіорі. Педагоги - прихильники цієї моделі створюють умови для самопізнання й підтримання унікального розвитку кожного учня чи студента відповідно до успадкованої ним природи, надають якнайбільше свободи вибору й умов для реалізації свого природного потенціалу і для самореалізації. Прихильники цього напряму обстоюють право індивіда на автономію розвитку й освіти.

Неінституціональна модель освіти (П. Гудман, І. Ілліч, Ж. Гудлед, Ф. Клейн, Дж. Холт, Л. Бернар та ін.) орієнтована на організацію освіти поза соціальними інститутами, зокрема школами і ВНЗ. Це освіта на «природі», за допомогою Інтернету, в умовах «відкритих шкіл», дистанційне навчання та ін.

2. Освітній світовий простір.

Світ сьогодні об'єднаний турботою про виховання громадянина всієї планети. Інтенсивно розвивається міжнародний освітній простір, тому світове співтовариство прагне до створення глобальної стратегії освіти людини незалежно від місця її проживання й освітнього рівня. Усі країни об'єднує розуміння, що сучасна освіта має стати міжнародною; шкільна й університетська освіти набувають рис полікультурної освіти, яка розвиває здатність оцінювати явища з позиції іншої людини, різних культур, іншої соціально-економічної формації, створює полікультурне середовище.

Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи різного типу і рівня, що значно різняться філософськими й культурними традиціями, рівнем цілей і завдань, якісними станами. Тому варто говорити про сучасний світовий освітній простір як про єдиний організм, що формується і в кожній освітній системі якого наявні глобальні тенденції й збережено розмаїтість.

У світі виокремлюють *типи регіонів* за ознакою взаємного зближення і взаємодії освітніх систем (О. П. Ліферов).

Перший тип становлять *регіони, що є генераторами* інтеграційних процесів. Найяскравішим прикладом такого регіону може слугувати Західна

Європа. Ідея єдності стала стержнем усіх освітніх реформ 1990-хрр. у західноєвропейських країнах.

До першого типу регіонів можна також зарахувати США і Канаду.

У світі формується новий Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) - генератор інтеграційних процесів. До нього входять такі країни: Республіка Корея, Тайвань, Сінгапур і Гонконг, а також Малайзія, Таїланд, Філіппіни й Індонезія. Для всіх цих країн характерна стратегія підвищених вимог до якості навчання й підготовки кадрів.

До **другого типу** належать *регіони, що позитивно* реагують на інтеграційні процеси. Насамперед це країни Латинської Америки. І в процесі історії, і нині Латинська Америка виявляється в зоні дії інтеграційних імпульсів з боку США і Західної Європи.

До **третього типу** належать *регіони, які є інертними* щодо інтеграції освітніх процесів. До цієї групи входить значна частина країн Африки від Сахари до півдня (крім ПАР), низка держав Південної й Південно-Східної Азії, невеликі острівні держави басейнів Тихого й Атлантичного океанів.

До кінця ХХ ст. виокремилися регіони, у яких через деякі економічні, політичні, соціальні причини порушено послідовність освітніх та інтеграційних процесів. До таких регіонів належать арабські країни, Східна Європа і країни колишнього СРСР.

Для світового освітнього простору характерні дуже важливі тенденції, що особливо яскраво виявляються на початку ХХІ ст.

Перша тенденція - повсюдна орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до загальнодоступної високоякісної освіти.

Друга тенденція полягає в поглибленні міждержавної співпраці в галузі освіти. Активність розвитку цього процесу залежить від потенціалу національної системи освіти й від рівних умов партнерства держав та окремих учасників.

Третя тенденція припускає істотне збільшення у світовій освіті гуманітарної складової загалом, а також завдяки введенню нових наукових і

навчальних дисциплін, орієнтованих на людину: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки тощо.

Четвертою тенденцією в розвитку світової освіти є значне поширення нововведень за умов збереження сформованих національних традицій та національної ідентичності країн і регіонів. Тому простір стає полікультурним і орієнтованим на розвиток людини й цивілізації загалом, більш відкритим до формування міжнародного освітнього середовища, наднаціональним за характером знань і залучення людини до світових цінностей.

Окрім названих тенденцій, у світовій освіті набуває сили «ринковий» і «діловий» підхід; прагнення до демократичної системи освіти, тобто доступність освіти всьому населенню країни і наступність її рівнів, надання автономності й самостійності навчальним закладам; забезпечення права на освіту всім охочим (можливість і рівні шанси для кожної людини здобути освіту в навчальному закладі будь-якого типу, незалежно від національної й расової належності); підвищений інтерес до обдарованих дітей і молоді, до особливостей розкриття й розвитку їхніх здібностей у процесі освіти; пошук додаткових ресурсів для освіти дітей із відхиленнями в розвитку, дітей-інвалідів.

ЮНЕСКО здійснює організаційне регулювання процесу розвитку світового освітнього простору. Ця організація розробляє для всіх країн міжнародно-правові акти і глобального, і регіонального характеру.

Активно сприяючи розвиткові інтеграційних процесів у сфері освіти, нормотворча діяльність ЮНЕСКО орієнтована на:

- створення умов для розширення співпраці народів у сфері освіти, науки й культури;
- забезпечення загальної поваги до законності й прав людини;
- залучення більшої кількості країн до процесу підготовки правових основ для міжнародної інтеграції у сфері освіти;
- дослідження стану освіти у світі, зокрема в регіонах і країнах;
- прогнозування найефективніших шляхів розвитку й інтеграції;

- пропаганду прийнятих конвенцій і рекомендацій;
- збирання й систематизацію звітів держав про стан освіти щороку.

3. Національні моделі освіти

У світі сформувалося кілька освітніх моделей.

Американська модель: молодша середня школа - середня школа - старша середня школа - коледж дворічний - коледж чотирирічний у структурі університету, далі магістратура, аспірантура.

Французька модель: єдиний коледж - технологічний, професійний і загальноосвітній ліцей-університет, магістратура, аспірантура.

Німецька модель: загальна школа - реальне училище, гімназія, основна школа-інститут, університет, аспірантура.

Англійська модель: об'єднана школа - граматична і сучасна коледж-школа - університет, магістратура, аспірантура.

Українська модель: загальноосвітня школа - повна середня школа - ліцей, коледж - інститут, університет, академія - аспірантура - докторантура.

У процесі освіти людина освоює матеріальні й духовні культурні цінності. Як відомо, мова є способом пізнання навколишнього світу і засобом комунікації. Одночасно вона є також оберегом, показником духовної культури, яку передають від покоління до покоління. Не випадково рівень культури епохи (і окремої людини) визначають за ставленням до мови. Тому одна з місій освіти в тому, щоб сформувати в молодого покоління відповідальне ставлення до рідної мови, до збереження і збагачення історичних, наукових і культурних цінностей.

Культура й освіта залишаються в центрі уваги всього світового співтовариства. Вони є провідними чинниками суспільного прогресу й розвитку цивілізації.

Взаємодію культури й освіти можна розглядати в різних аспектах:

- на рівні соціуму, в історичному контексті;
- на рівні конкретних соціальних інститутів чи сфери середовища розвитку людини;

- на рівні навчальних дисциплін.

Освіту людини й освітню систему розглядають лише в конкретному соціокультурному контексті, у зв'язку з багатогранністю їхніх відносин.

Освіта виконує соціокультурні функції:

- соціалізації особистості та спадкоємності поколінь;

- спілкування й залучення до світових цінностей, досягнень науки і техніки;

- розвитку й становлення людини як особистості, суб'єкта й індивідуальності;

- формування духовності людини та її світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів.

З позиції практики важливо знати специфіку всієї системи освіти на рівні країни, конкретного регіону й окремої освітньої установи. Ця специфіка виявляється в моделях освіти, в освітніх цілях, змісті освіти, формах, видах і якості здобування освіти.

Упродовж XX - початку XXI ст. у світовій практиці тривають інтенсивні експерименти з пошуку нових шляхів розвитку школи і ВНЗ. Як наслідок, є величезне розмаїття типів шкіл. У системі вищої освіти формується багаторівнева система, до якої входять навчальні заклади вищої професійної й післядипломної освіти. У світі відомі різні моделі освіти. Пошук нових моделей триває, і цей процес безперервний. Ефективність певної моделі освіти підтверджує практика.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА “ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ І АМЕРИКИ ”

План

1. Загальні принципи формування систем вищої освіти європейських країн
2. Системи вищої освіти окремих країн
 - вища освіта Великобританії
 - вища освіта Італії
 - вища освіта Німеччини
 - вища освіта Польщі
 - вища освіта Росії
 - вища освіта Франції
 - вища освіта США
 - вища освіта Японії

Час проведення: *питання вивчаються самостійно.*

Системи вищої освіти у країнах Європи і Америки.

План

Загальні принципи формування систем вищої освіти європейських країн Системи вищої освіти окремих країн

- вища освіта Великобританії
- вища освіта Італії
- вища освіта Німеччини
- вища освіта Польщі
- вища освіта Росії
- вища освіта Франції
- вища освіта США
- вища освіта Японії

1. Загальні принципи формування систем вищої освіти європейських країн

Система Освіти, як і культура її народу, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорту, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості. Проте наймогутнішими ініціаторами змін у системі освіти виступають не її власні проблеми чи негаразди (системні чинники), а ті, які перебувають поза нею, насамперед, пріоритети й вимоги до навчання і виховання, спричинені включенням даної країни до спільного руху світового співтовариства у майбутнє, змінами у виробництві, культурі та поведінці, відтак, при реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого - завдання поліпшення міжнародної Співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак домінують дві тенденції:

1. Унітарна, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших ВНЗ становить незначний відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з т. зв. «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

2. Бінарна, або подвійна, система з традиційним університетським та на окремий *неуніверситетський сектор* вищої освіти що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді. З європейських країн *бінарну* систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших.

2. Системи вищої освіти окремих країн

Вища освіта Великобританії

Формування системи вищої освіти. Кілька століть усю вищу освіту країни репрезентували засновані у XII-XIII ст. університети в (Оксфорді та Кембриджі, створені для навчання еліти. І лише у XX ст. статус університетів отримали коледжі, які готували молодь до складання випускних екзаменів у Лондонському університеті. Вища освіта країни була елітарною та охоплювала дуже малий відсоток молоді. Однак після Другої світової війни кількість університетів подвоїлася.

Майже століття система вищої освіти у Великобританії мала бінарну структуру. Проте з наданням у 1992 р. технічним інститутам статусу університетів ці дві ланки вищої освіти об'єдналися, тому для Британських університетів характерний високий рівень автономії. Загальне

керівництво вищою освітою здійснює Міністерство освіти й науки, яке реалізує цю політику через ради університетських фондів Англії, Шотландії та Уельсу.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти.

Усі університети Великобританії мають високий рівень автономії у визначенні курсів, програм і методів навчання. Посередницькі функції між урядом та університетами покладено на три ради університетських фондів (Англії, Шотландії та Уельсу). До складу цих рад входять представники закладів вищої освіти з регіонів, шкіл і ліцеїв, роботодавців. Таке широке представництво дає змогу поєднати цілі держави та інтереси ВНЗ, досить об'єктивно оцінюючи останні. Зараховані до університету студенти спочатку намагаються здобути першу ступеневу кваліфікацію - бакалавр, яку можна отримати на гуманітарних, природничих чи педагогічних спеціальностях за 2-3 роки, архітектурних, інженерних спеціальностях та менеджменту - за 3-4 роки, ветеринарії та медицині - за 5-6 років.

Отримавши кваліфікацію бакалавра, студент має право продовжити навчання для отримання магістерського ступеня. Для цього необхідно 2-3 роки викладання, навчання чи досліджень при достатньо глибокому вивченні однієї чи групи суміжних дисциплін. У країні немає єдиного зразка диплома про освіту. Тут захищеними є лише титули «бакалавр», «магістр», «доктор».

Британські університети - це великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські та докторські школи, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії та ін.

Післясередня освіта *неуніверситетського рівня* надається численними технічними та іншими коледжами, програми яких мають чітку фахову орієнтацію. Чимало їх підпорядковано Комітету з технологічної і бізнесової освіти (ВТЕС). Перший ВТЕС-диплом можна отримати вже після одного року денного навчання, національний ВТЕС-диплом—після 2-3 років. Вони дещо різняться і суворістю вимог до вступників.

Визнання професійних кваліфікацій здійснюється, зазвичай, певними асоціаціями, що встановлюють (для більшості регульованих фахів) дуже жорсткі вимоги. Для їхнього виконання випускникам університетів необхідні роки праці та самостійного удосконалення.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта триває 13 років, два останніх з яких присвячуються поглибленому вивченню тих дисциплін, які учень планує обрати для студій до ВНЗ. Школи надають змогу обрати курси різного рівня складності, що призводить до нееквівалентних атестатів.

Велику роль у системі вищої освіти відіграють університети, Лондонський, Кембриджський та Оксфордський.

Академічний рік та екзамени. Навчання розпочинається 1 вересня і формально закінчується 30 серпня, але насправді навчальний рік коротший. Кожен ВНЗ автономний у плануванні навчального року за умови дотримання загальних критеріїв: закінчення занять у червні, кілька (3-5) тижнів перерви на головні релігійні свята.

Відтак, навчальний рік поділяється на три частини, але в останній ВНЗ скорочує кількість навчальних годин для надання студентам часу на перегляд матеріалу і підготовку до підсумкових екзаменів. Частина університетів має проміжні канікули (до 8 тижнів) як час для самостійного навчання студентів. Однак усе відчутнішою є тенденція до двосеместрового року з канікулами між семестрами. Усі ВНЗ автономні у встановленні методів контролю роботи і знань студентів: більшість робить наголос на підсумкових екзаменах, часто проводиться поточний контроль з урахуванням його результатів під час вирішення питання про перехід на наступний курс чи рівень. Після закінчення програми першого циклу студент може отримати такі оцінки: найвищу (*Class 1*), дуже добру (*Class 2, Division 1*) з правом продовження навчання на другому циклі, непогану (*Class 2, Division 2* чи «two-two»), найнижчу (*Class 3*).

Для переходу з першого рівня на другий необхідно виконати досить високі академічні вимоги (диплом бакалавра з відзнакою) і показати глибокі знання з предмета спеціалізації. З цього правила є й винятки, коли на другий рівень приймають осіб без диплома за перший рівень, а лише за наявності чималого досвіду роботи з обраного фаху.

Кваліфікації. Більшість абітурієнтів обирають курси навчання, що забезпечують здобуття першої кваліфікації (часто називають «*undergraduate degree*»). Цей перший диплом вимагає загалом 3-4 років навчання, за винятком ветеринарії та медицини (5-6 років). Передбачається впровадження курсів меншої тривалості (прискорених) і можливість у результаті зміни тривалості року та інтенсивнішої роботи отримання першого диплома вже за два роки. У Великобританії найпоширеніші наступні кваліфікації: бакалаври мистецтв (*BA = Bachelor of Arts*), наук (*BSc =*

Bachelor of Science), освіти (*BEd = Bachelor of Education*), інженерії (*BEng = Bachelor of Engineering*), права (*LLB = Bachelor of Law*), медицини (*MB = Bachelor of Medicine*). Кваліфікація бакалавра має три варіанти «з відзнакою» залежно від кількості поглиблено вивчених і складених дисциплін: *Honours degree-1, Joint Honours degree - 2, Combined Honours degree - 3* (чи більше) дисципліни.

Менш престижним є навчання та отримання «посередньої» (*Ordinary Pass degree*) бакалаврської кваліфікації з непоглибленим вивченням і засвоєнням дисциплін програми.

Після завершення навчання першого рівня студент може продовжити освіту для отримання вищої кваліфікації (*postgraduate degree*), яка часто називається «магістр». Найпоширеніші варіанти: магістр мистецтв (*MA = Master of Arts*), наук (*Msc = Master of Science*), бізнесу та управління (*MBA = Master of Business Administration*), права (*LLM - Master of Law*). Отримання цього диплома відкриває шлях до студій докторського рівня з присвоєнням звання «доктор філософії» (*PhD = D Phil = Doctor of Philosophy*), рідше - «магістр філософії».

Вища освіта Італії

Формування системи вищої освіти. Вища освіта Італії має університетський і неуніверситетський сектори, а більшість закладів - державні.

Університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завданням якого є: планувати і здійснювати розвиток наукових досліджень; складати трирічні плани розвитку університетів; розподіляти кошти між закладами згідно з законом; координувати участь Італії у міжнародних програмах.

Усього в Італії налічується 65 закладів університетського рівня (державних і «вільних», що самоуправляються, але мають офіційне визнання і дипломи, працюють за програмами державних та інспектуються Міністерством освіти).

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином:

- а) інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання;
- б) інститути під егідою інших міністерств.

Доступ громадян до освіти. Вступ визначається наявністю атестата за середню школу. Решта попередніх умов залежить від вибору навчального курсу. Університети вільні у встановленні вимог і кількості місць для вступників. Чимало з них проводять вступний екзамen і роблять аналіз оцінок шкільного атестата.

Хоча більшість курсів відкриті для всіх, частина (медицина, стоматологія) мають визначену або змінну від року до року кількість вакантних місць. Вступ на лімітовані спеціальності здійснюється лише за результатами екзаменів. Обмеження місць існує і в приватних університетах.

Доступ до диплома спеціалізації також здійснюється через конкурсні екзамени (усний чи письмовий тест з оцінюванням досягнутої кваліфікації). Кандидати допускаються до навчання за отриманим після екзаменів кваліфікаційним списком.

Прийом на докторські заняття після отримання диплома також провадиться за результатами конкурсних екзаменів (письмовий чи усний тест). Екзамени організуються на національному рівні; кожен курс (програма) має визначену кількість місць.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Традиційно рік розпочинається 1 листопада і закінчується 31 серпня наступного року. Останнім часом навчальний рік на багатьох факультетах поділяється на два семестри, розпочинаючись раніше.

Програми, зазвичай, поділяються на окремі курси (дисципліни) з усними екзаменами після завершення. Кожен навчальний рік закінчується певною кількістю екзаменів. Прохідні бали лежать між 18/30 і 30/30. Шкала складається з 30 балів, бо екзаменаційна комісія включає трьох осіб, кожна з яких може поставити максимум 10 балів. Кількість щорічних екзаменів залежить від факультету. На закінчення студій студент повинен скласти випускний екзамen у вигляді письмових тез чи проекту, які захищаються перед групою з 11 викладачів. Відвідування обов'язкове під час отримання диплома спеціалізації. Для доступу до навчання наступного року наприкінці попереднього року складаються екзамени з теорії й практики обраної спеціалізації. Підсумковий екзамen включає письмові тези з одного чи кількох предметів, що стосуються програми навчання.

Аспіранти на докторських студіях повинні щороку звітувати про виконаний обсяг роботи для отримання дозволу на продовження навчання. Після його закінчення вони захищають тези (дисертацію) перед національною комісією.

Професорсько-викладацький персонал в університетах складають:

- а) повні чи асоційовані професори, які користуються однаковими правами і незалежністю;
- б) дослідники, які розширюють поле досліджень і допомагають у викладанні офіційних навчальних курсів;
- в) професори за короткочасними контрактами, які також допомагають читати офіційні курси (їх 1/10 від кількості усіх викладачів);
- г) викладачі мов на курсах, де не може бути більше 150 осіб.

Кваліфікації. Італійські університети, приймаючи учнів 13-річної середньої школи, присуджують лише чотири види дипломів:

1. визнання коротких циклів стандартною тривалістю 2-3 роки в університетах і ті які мають бути перетворені у майбутньому на повні «дипломні» курси.
2. повний диплом після 4-6 років загальних культурних і наукових студій, який дає право на титул. Представники регульованих професій (лікарі, архітектори та ін.) для початку фахової діяльності мають скласти державний професійний екзамен. З більшості фахів навчання триває 4 роки, з інженерії, архітектури, стоматології—5 років, з медицини — 6 років.
3. професійна кваліфікація спеціаліста після додаткових 1-2 років навчання за програмами, які визначають самі університети (підготовка вчителів ліцеїв тощо).
4. введено з 1980 р. звання доктора з наукових досліджень, які здійснюються під наглядом і за рішенням Collegio del docenti з даної дисципліни. Студії тривалістю 3-5 років дають аспіранту змогу виконати самостійні пошуки з оригінальними результатами.

Навчання студентів-іноземців. Кандидат повинен розпочати дії за рік до обраного ним моменту старту занять в Італії зі звернення до найближчого Посольства (консульства) Італії. Інформацію про систему освіти та умови прийому можна отримати через базу даних ORTELIUS, а також шляхом звернення до Міносвіти, університетів та інших закладів вищої освіти, до інформаційного центру з порівняння і визнання CIMEA (італійський NARIC), довідників про окремі факультети, що містять детальну інформацію про курси. Місця для іноземців резервуються як у ВНЗ з вільним вступом, так і з вступом через конкурсні екзамени.

Для претендування на повний диплом треба мати не менше 12 років навчання в середній школі та визнаний в Італії атестат, а також скласти іспит з італійської мови, який кожен ВНЗ проводить для себе. Комплект документів має потрапити у найближче консульство Італії до 15 квітня. Вказується найпривабливіший факультет, а також другий на вибір. Якщо там складаються конкурсні екзамени, іноземці роблять це разом зі школярами Італії. Визнання закордонної кваліфікації. Італія, що є членом більшості міжнародних конвенцій з визнання Ради Європи та ЮНЕСКО, визнає і приймає Міжнародний та Європейський бакалаврати.

Угоди з Францією, Бельгією та Іспанією забезпечують автоматичне взамовизнання атестатів, які дають допуск в університети. З Францією та Іспанією вже відбувається процес передачі кредитів. Підписано двосторонні угоди про визнання дипломів з університетами Франції, Німеччини та Іспанії.

Місця в університетах надаються у такому порядку:

- 1) громадянам країн Європейського Союзу;
- 2) громадянам з країн, що розвиваються;
- 3) громадянам з країн без вищої освіти чи з тих, де немає бажаної програми навчання.

Докторантура має обмежену кількість місць, тому всі кандидата зобов'язані скласти вступний іспит. Іноземцям надають до 50% наявних місць. Оформлення запитів здійснюється через італійські дипломатичні служби. Для допуску до Scuole dirette a fini specialii також обов'язкові вступні екзамени. Заклади освіти можуть встановлювати свої вимоги і провадити селекцію. Оформлення запитів відбувається через амбасади.

Плата за навчання. Кожен університет сам встановлює плату, Орієнтуючись на кілька критеріїв, наприклад, прибутки сім'ї і досягнення студента. Мінімум встановлено приблизно у 200 євро, максимум — не більше 600 євро за рік (сума зростає пропорційно інфляції). Плата у приватних закладах набагато більша.

Вища освіта Німеччини

Формування системи вищої освіти. Один із найстаріших університетів Німеччини відкрився у 1385 р. (м. Гейдельберг) і був створений відповідно до паризької моделі, за якою

імператор чи папа надавали корпорації викладачів і студентів право вивчати теологію, медицину і філософію. На кінець XVII ст. у країні було майже 40 університетів, які готували державних чиновників.

Новий етап реформи вищої освіти почався зі створення зразкового університету в Берліні (1809/10 н.р.) і пов'язаний з ім'ям Вільгельма фон Гумбольдта. В основу діяльності цього університету він поклав принципи широкої автономії при державному фінансуванні, самоуправління кафедр (ординаріїв), акцент на вільних дослідженнях без вузького практичного спрямування, відмінність університетської освіти від шкільної та від суто професійної підготовки. Усе це стало основою свободи викладання для професорів і поєднання науки та навчання для студентів, а також започаткувало створення технічних університетів.

Під час реформи системи освіти після Другої світової війни до категорії закладів вищої освіти перейшли вищі фахові школи, диплому яких лише нещодавно впритул наблизилися до університетського рівня.

Концепція традиційного німецького університету базується на неогуманістичній теорії В. Гумбольдта, згідно з якою університет є центром розвитку та пропаганди знань, підготовки висококваліфікованих кадрів.

Сьогодні для вищої освіти Німеччини характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно збирається конференція міністрів освіти земель, є також Спілка ректорів ВНЗ. Більшість серйозних документів вони створюють спільно. Створено також комісію з наукового планування. ВНЗ фінансуються землями на 94%, центром — на 6% (1993 р.). Близько 7,8% фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки.

Сьогодні систему німецької освіти можна схематично показати таким чином: початкова школа (4 роки) - середня школа (8-річне реальне училище або 9-річна гімназія) - вища школа (університети, педагогічний ВНЗ, вища школа мистецтв або вищий технічний навчальний заклад).

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти. Після об'єднання у 1992/93 навчальному році в Німеччині стало 318 закладів вищої освіти різного рівня: 91 звичайний та один загальноосвітній університети, 11 педагогічних, 19 теологічних, 43 мистецьких і 153 технічних та спеціалізованих ВНЗ. Зі згаданих до недержавного сектору входили 6 університетів, 17 теологічних закладів, 2 мистецьких коледжі, 35 вищих фахових шкіл. Усі заклади вищої освіти поділяються на такі групи: - *університети* (класичні, технічні, загальноосвітні та спеціалізовані заклади університетського рівня — вищі педагогічні, теологічні та медичні школи). Більшість університетів мають класичну структуру. У них готують і докторів наук;

- *вищі фахові школи* зі спеціалізованою фаховою підготовкою, готують спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту;

- *вищі школи* (коледжі) мистецтв і музики.

Основою системи вищої освіти є *університети*. Вони мають, зазвичай, класичну структуру і завдання: несуть відповідальність за наукові дослідження, навчання, підготовку кадрів вищої кваліфікації, готують докторів наук, наділені правом присуджувати габілітацію (докторат-2) для заміщення посад завідувачів кафедрами. Навчання триває щонайменше чотири роки.

Педагогічні вищі школи готують учителів для нижчих рівнів освіти та спеціалізованих шкіл. *Вищі фахові школи* відіграють важливу роль, готуючи спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо; наукові дослідження в них звужено і вони не претендують на фундаментальність.

Музичні і мистецькі вищі школи готують фахівців з усіх видів мистецтв і музики, включаючи музикологію, історію мистецтв тощо.

Доступ громадян до освіти. Для вступу до закладів вищої освіти потрібно мати атестат про середню освіту, який буває трьох типів: «загальний» (дає право вступу до всіх ВНЗ); «фаховий» (дає право вступу на певні спеціальності); документ для вступу лише у вищі фахові школи чи на відповідний факультет загальноосвітнього університету. Перші два видаються після закінчення гімназії чи відповідного до неї професійного закладу з тривалістю навчання 13 років. Третій отримують після навчання тривалістю 12 років у профшколах. Музичні, мистецькі та спортивні ВНЗ проводять фахові екзамени. Для деяких напрямів вищої інженерної освіти від вступників вимагають певного терміну роботи на виробництві. Існує також можливість вступу до ВНЗ без формального атестата на основі конкурсних екзаменів та обов'язкового певного стажу роботи за даною спеціальністю.

Навчання у державних закладах освіти безкоштовне (крім плати за гуртожиток, користування спортивними спорудами і т. ін.). Для біднішої категорії студентів на певний час призначається державна стипендія, половину якої необхідно протягом певного часу повернути.

Організація навчання, академічний рік та іспити. Тривалість навчання в університетах традиційно становить 12 семестрів, в окремих - 8 семестрів. Процес навчання у ВНЗ поділяється на дві (основну і головну) стадії. Перша, основна, охоплює 4 семестри, складається із загальних обов'язкових предметів і включає заключні проміжні іспити (перехід на другий щабель). Друга стадія, головна, охоплює 4-6 семестрів, надає студентам ширші можливості вибору предметів і завершується екзаменами з видачею диплома магістра або державними екзаменами. Перехід на другу стадію дає можливість певною мірою змінити напрям навчання.

Екзаменами закінчується і кожен предмет. Після завершення програми виконуються письмові роботи, а також складаються усні чи письмові екзамени з головних дисциплін. Знання студентів оцінюється за 6-бальною системою: дуже добре (1); добре (2); задовільно (3); достатньо (4); недостатньо (5); незадовільно (6).

У навчальному процесі застосовують різні види занять: лекції, семінари, контрольні роботи, практичні заняття та екскурсії. Під час семінарів, контрольних і Практик вимагаються усні чи письмові роботи, за які студент отримує курсовий сертифікат, необхідний як під час заключного іспиту, так: під час переходу на наступний рівень навчання. Він є головним засобом контролю якості навчання упродовж навчального року Розширюється залучення старших студентів до різного виду адьюторської роботи з молодшими студентами (оплачуваної).

Існує чотири категорії викладачів: професор, асистент, науковий працівник і викладач спеціальних дисциплін (іноземних мов, спорту тощо). Функції перших довиконують доктори, але професор повинен мати чималий досвід і обирається за національним конкурсом. Науковий працівник мусить мати вищу освіту, виконувати наукові дослідження і проводити практичні заняття зі студентами. Увесь викладацький склад має статус державних службовців. Викладачі університетів витрачають на наукову роботу приблизно 1/3 робочого часу, їхні колеги з вищих фахових шкіл мають удвічі вище тижнем лекційне навантаження, тому на дослідження у них залишається менше можливостей.

Ступневість освіти. Випускникам вищих навчальних закладів після складання державного іспиту присвоюють титул дипломованого спеціаліста в університетах - магістра, що дає право на державну службу відповідну фахову діяльність та аспірантуру Магістратура Зорієнтована на викладацьку роботу. Вищою кваліфікацією в Німеччині є титул доктора. Це вимагає 3-5 років наукових досліджень, здачі державного екзамену та захисту дисертації.

Кваліфікації. Категорій завершального документа (диплом чи магістерська робота) залежить від виду програми (спеціалізації). Отриманням диплома закінчуються курси інженерії, економіки, соціальних і природничих наук, магістерською роботою - мистецькі та гуманітарні. Диплом чи магістерське посвідчення видають і після 1-2 років поглибленого додаткового навчання, яке відбувається після оволодіння програмою другого циклу.

Навчання студентів-іноземців. Для навчання на університетському рівні запит слід зробити за рік до початку навчання. Для цього потрібно звернутися до німецької амбасаді за вступною інформацією, служби академічних обмінів ОААБ або Інституту Гете. Для вступу потрібен національний атестат про середню освіту, який дає право здобувати університетську. З приводу його визнання звертаються до того освітнього закладу, який цікавить. Визнання документа здійснюється на основі рекомендацій Постійної конференції ректорів ВНЗ Німеччини. У випадку прийняття кандидатури аплікант повинен виконати усі перелічені в отриманому від ВНЗ листі вимоги. Навчання в Німеччині проводиться німецькою мовою, тому її знання є обов'язковим.

Німеччина підписала основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання закордонних кваліфікацій. Країна має двосторонні угоди з усіма сусідами. Визнання освітніх документів для представників цих країн здійснюється автоматично.

За удови недостатності атестата складається спеціальний тест для вступників і мовний тест. Найчастіше тестування здійснюється після виконання програми двох семестрів у спеціальних. Навчання у цих коледжах необов'язкове, але рекомендоване тим, хто вирішив навчатися в Німеччині.

Вища освіта Польщі

Формування системи вищої освіти. Перший університет у м. Кракові було засновано ще 1364 р.; за часів розквіту країни у XVI-XVII століттях відкрилися університети у Вільно (1578 р.)

та Львові (1661 р.), які тоді належали до Польщі. У Варшаві університет діє з 1816 р, політехнічний інститут — з 1826р. Періодами досить значного розвитку вищої школи двічі стали повоєнні роки ХХ століття, хоча першого разу модель освіти була німецькою, а другого - радянською. За соціалістичного ладу державна вища освіта була безкоштовною. До недержавного сектору належав Люблінський католицький університет, який був чи не єдиним великим недержавним закладом освіти в усьому колишньому «соцтаборі».

Політичні та суспільні зміни в державі, впровадження ринкової економіки спонукали і до реформи вищої освіти: ВНЗ отримали значно вищий рівень автономії, право приймати частину студентів з оплатою навчання; урізноманітнився перелік спеціальностей; виникло чимало приватних ВНЗ. Навчання у державних закладах безкоштовне для вступників за конкурсом у межах лімітів.

Польща має 11 державних та 1 приватний університети класичної моделі, 13 технічних університетів і 2 інститути, 6 академій економіки, 11 медичних академій, 17 шкіл мистецтв і 6 вищих закладів навчання з фізкультури і спорту. Список недержавних закладів вищої освіти включав вже 84, з яких 9 мали право надавати кваліфікацію «магістр».

Системою вищої освіти керують міністерства, яким підпорядковані найбільші (державні) заклади. З ними співпрацює Центральна Рада з вищої освіти, що складається з обраних представників ВНЗ і наукової громадськості (35 професорів, 10 вчителів, 5 студентів), яким закон надав чималі наглядові права, адже без згоди ради не розподіляються кошти бюджету і не виходять міністерські накази.

До структури вищої освіти Польщі входять: університети (практично автономні в усіх питаннях внутрішньої і зовнішньої діяльності, включаючи введення нових факультетів чи спеціальностей); політехнічні і вищі технічні університети, медичні академії; сільськогосподарські академії; економічні академії; вищі педагогічні школи; вищі академії мистецтв (музичні, театральні, художні, кіно); академії фізичного виховання; морські школи; теологічні академії; неурядові і приватні заклади.

До неуніверситетського рівня вищої освіти (післясередньої освіти) належать численні училища, технікуми, вищі профшколи з дипломами і сертифікатами відповідного рівня (техніка, вихователя дошкільних закладів та ін.), які за правами вступу до ВНЗ не перевищують диплома загальноосвітніх ліцеїв.

Система оцінок шестибальна, 3 (задовільно) є прохідним балом, 6 - найвищою оцінкою.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта включає восьмирічний нижчий рівень і чотирирічний у ліцях загальної освіти або п'ятирічний у професійних закладах. Атестат має назву (свідоцтво зрілості) чи «матура». Отримання його не гарантує автоматичного вступу до ВНЗ, які можуть встановлювати власні вимоги і застосовувати свої методи селекції. Найчастіше проводяться письмові чи усні вступні іспити за програмою середньої освіти, аналізуються шкільні оцінки і проводиться співбесіда для визначення загального розвитку і здібностей. Фахові перевірки проводять і для майбутніх митців та спортсменів. Винятком є переможці і призери всепольських предметних олімпіад, які зараховуються без вступних екзаменів. Іноземці, крім знання польської мови, повинні продемонструвати ті ж знання, що й польські громадяни.

Організація навчання, академічний рік та екзамени.

Навчання розпочинається 1 жовтня і закінчується у червні, маючи зимовий і весняний семестри та екзаменаційні сесії в лютому і червні/липні. Додаткові екзамени проводяться наприкінці вересня. Студенти сільськогосподарських і частини технічних ВНЗ часто мають улітку виробничу практику. Проміжні іспити складаються аналогічно до того, як це відбувається в Україні. Важливі дисципліни закінчуються екзаменом, короткі чи практикуми — заліками. Наприкінці складаються державні іспити і захищається письмова самостійна робота (тези).

Увесь період навчання поділяється на цикли, які закінчуються присудженням відповідних кваліфікацій. З часу трансформації вищої освіти студенти отримали набагато ширші можливості для навчання за індивідуальними навчальними планами. З метою створення міцнішої бази для такої форми планується перехід на систему підрахунку виконання програми через кредити.

Викладачі. Диференціація викладачів, їхня підготовка, наукові і вчені звання, прийом на роботу за конкурсом тощо у Польщі дуже подібні до тих, що є в Україні.

«Ліценціат» та «інженер» є професійними кваліфікаціями, академічна складова яких недостатня для вступу на докторські студії. Право на останні надає найпоширеніша у ВНЗ кваліфікація «магістра», отримання якої вимагає переважно п'ятирічного навчання у закладах

університетського рівня. Сучасні зміни у польській системі освіти мають за кінцеву мету досягнення міжнародного визнання «магістерки».

Вступ на докторські студії здійснюється через конкурс. Під час навчання необхідно скласти три іспити (фах, додаткова дисципліна та одна з поширених іноземних мов). Вимоги до тез (дисертації), до її перевірки і захисту для обох найвищих рівнів польської вищої освіти приблизно такі ж, як в Україні до кандидатських і докторських дисертацій. Права і можливості власників цих наукових звань теж аналогічні нашим.

Навчання студентів-іноземців. У минулому, за часів надвисокої державної централізації, більшість звернень про прохання навчатися у Польщі проходили через амбасади і контингент студентів-іноземців формувався переважно у результаті міждержавних домовленостей та угод про обміни студентами чи про прийом на навчання. Демократизація початку 90-х років супроводжувалася істотною децентралізацією. Сьогодні ВНЗ часто здійснюють міжнародні контакти і проекти поза міністерствами. Нова Польща докладає значних зусиль для об'єднання і підтримки своєї діаспори.

Оскільки останнім часом про польські заклади освіти можна знайти чимало інформації у міжнародних виданнях і базах даних, то варто надіслати запит безпосередньо до обраного навчального закладу.

Визнання закордонних кваліфікацій. Польща підписала практично всі європейські конвенції з порівняння і визнання освітніх кваліфікацій, має великий пакет двосторонніх угод, є однією з найактивніших учасниць нових проектів, тому, зазвичай, визнає ті атестати, які у країні їхнього присудження після 12-13-річної середньої освіти надають власнику право претендувати на вступ до закладів університетського рівня. Втім, кожне звернення розглядається суто індивідуально, тому певні шанси мають і власники посвідчень нижчого рангу за наявності інших позитивних якостей.

У Польщі визнаються також періоди розпочатої за кордоном вищої освіти, якщо кандидат має усі необхідні докази їхнього успішного завершення.

Вступні іспити. У випадках належної оплати програми навчання і виконання вказаних вище кваліфікаційних вимог вища освіта Польщі практично повністю відкрита для студентів-іноземців. Тим, хто бажає навчатися чи продовжувати освіту на мистецьких і спортивних спеціалізаціях, необхідно скласти спеціальні тести для демонстрування належних здібностей, а також (за вимогою) подати зразки свого творчого доробку.

Мовні вимоги. Достатнє знання польської мови є обов'язковою умовою для допуску. Успішного навчання на річних мовних курсах та складання заключних іспитів, зазвичай, цілком достатньо для вступу і початку навчання на першому циклі польських закладів університетського рівня. Його можуть засвідчити амбасади і консульства. У разі необхідності вивчення мови кандидат повинен звернутися чи у ВНЗ, чи в мовний центр у м. Лодзь, аби за 9 місяців занять по 20 годин мови щотижня підготуватися до складання іспитів і навчання.

Дисертації вищого рівня дозволено писати і захищати найбільш вживаними іноземними мовами (англійською, німецькою, французькою чи російською). Останнім часом спостерігається дедалі більше прикладів застосування цього правила до магістерських тез.

Прийом на докторські студії. Для докторських студій кандидат повинен звертатися до польського закладу, який має право їх проводити. Зарахування відбувається на наявні місця, зважаючи на рівень академічної кваліфікації претендента, яка повинна бути не нижчою магістра у Польщі.

Вища освіта Росії

Минуле і сучасне вищої освіти. З історичних причин найстаріші заклади освіти Росії з'явилися у народів периферії імперії, а перші школи на території метрополії датуються X-XI сторіччями (Псков і Новгород). Лише в 1687р. у Москві постав заклад вищої освіти — Слов'яно-греко-латинська академія. Потужний розвиток вищої освіти завдяки запрошенню великої кількості викладачів і науковців з Європи припадає на час царювання Петра I, коли за короткий період (1701 -1716) виникло кілька вищих навчальних закладів (медичних, пушкарських, навігаційних, морських, інженерних тощо). Московський університет, що істотно випереджає інші університети країни, був організований зусиллями М. Ломоносова в 1755 р.

Формування системи вищої освіти. Централізовану багаторівневу систему освіти в Росії було створено у XIX сторіччі, а її реформування та розширення припало на його другу половину і початок XX ст., коли в різних містах імперії виникло понад сто класичних і технічних університетів, закладів інших профілів (військових і педагогічних інститутів тощо).

Росія проголосила свою незалежність у серпні 1991 р. У спадок вона отримала специфічну багаторівневу систему освіти СРСР, кращі часи якої припали на перші два десятиріччя після Другої світової війни, коли вона визнано входила у трійку кращих у світі як за рівнем охоплення молоді, так і за змістом та якістю навчання. Головні недоліки радянської системи освіти пов'язані з поєднанням надмірної централізації з екстремістською ідеологією та з «залишковим» фінансуванням освіти і неурою до підтримки викладачів усіх рівнів.

З моменту свого утворення Росія проголосила демократизацію і деполітизацію головним напрямом освітньої політики, досягнувши на цьому шляху очевидних успіхів у швидкому розвитку недержавного сектора освіти, діяльності сотень незалежних видавництв і формуванні ринку навчальної літератури, змін у структурі рівнів освіти, спрямованих на ліквідацію успадкованих недоліків і наближення якості та змісту освіти до визнаних світових і європейських стандартів. У Росії налічується 541 цивільний і 89 військових ВНЗ; у недержавному секторі приватних і муніципальних ліцензованих закладів - 225 університетів, академій, інститутів, коледжів, тому загальна кількість студентів у Росії перевищила 3 млн з навчанням за 89 напрямками і понад 400 спеціальностями. Практично сформувалася триступенева структура вищої освіти, відбувся перерозподіл потоків студентів зі зростанням контингенту на економічних і більшій частині гуманітарних спеціальностей. Дуже мало змінилася середня освіта і система допуску до ВНЗ.

Правову базу вищої освіти заклав Закон про освіту 1996 р. і кілька президентських указів.

Доступ громадян до освіти. Для отримання права навчатися у ВНЗ необхідно мати атестат за 11-річну загальноосвітню школу чи диплом середніх проф. і техшкіл, еквівалентний у доступі до вищої освіти шкільному атестату. Абсолютна більшість молоді складає конкурсні вступні іспити, програми яких встановлює Міністерство освіти з огляду на зміст предметів середньої школи і вимоги вищої освіти до рівня знань вступників. Університети та інші ВНЗ достатньо автономні у проведенні вступних екзаменів (форма, кількість, введення додаткових дисциплін, час тощо) і в деталях відбору абітурієнтів. Переможці предметних олімпіад високого рівня (міжнародних і всеросійських) зараховуються в заклад за їхнім вибором без іспитів, медалісти складають один вступний екзамен (менше, ніж решта конкурентів) або проходять лише співбесіду.

Доступ на вищі рівні навчання у ВНЗ також конкурсний, зазвичай, зі вступними екзаменами чи з іншими формами відбору (програми магістра, докторські студії і т. ін.).

Організація навчання, академічний рік та іспити. Як і в середній освіті, навчальний рік у ВНЗ розпочинається 1 вересня, поділяється на два семестри (або 3 в окремих закладах) і триває до червня з невеликими перервами на свята і між двома семестрами. Тижневе навантаження на студента встановлено на рівні 52-54 год., з яких до 24 припадає на аудиторні заняття; серед них домінують лекції. Крім лекцій використовуються активніші форми занять — різні види семінарів, практичні та лабораторні роботи, практика на виробництві тощо. Для самостійної роботи студенти мають недостатню кількість засобів і можливостей, оскільки сучасний обсяг державного бюджету є недостатнім. Для

фінансування вищої освіти застосовуються методи самофінансування типу зарахування частини студентів з оплатою за навчання, залучення коштів приватних структур і спонсорів, отримання закордонної допомоги, наприклад, проекти Фонду Сороса для залучення ВНЗ Росії до Інтернету.

Опрацювання важливих дисциплін закінчується екзаменом чи якимось із видів тестування. Система оцінювання: найвища оцінка -5 (відмінно), 4 (добре), 3 (задовільно), якої достатньо для зарахування дисципліни, 2 (незадовільно), отримання якої не дає змогу продовжувати навчання. Менш істотні дисципліни можуть оцінюватися за двобальною шкалою: «зараховано» (викладач вважає, що студент загалом виконав вимоги) і «незараховано» (робота студента незадовільна, предмет має бути повтореним чи вивченим самостійно). Започатковано експерименти з рейтинговим оцінюванням і модульними навчальними планами.

Радянська однолінійна структура навчання у ВНЗ передбачала студії упродовж 5 років (6 - для медичних спеціальностей) без проміжних стадій, державні екзамени, написання і захист дипломної роботи з отриманням (у разі успіху) документа з назвою «диплом спеціаліста», який мав і академічний (давав право вступу на докторські студії), і професійний (право виконувати певну роботу) кваліфікаційний зміст. П'ятирічні програми підготовки спеціалістів залишаються перехідною формою організації навчання у ВНЗ.

Нова структура запроваджена вже половиною ВНЗ і передбачає дворічну базову вищу освіту (30% часу на природничі дисципліни і математику, 25% - на гуманітарні) з отриманням

проміжного сертифіката про неповну вищу освіту і можливістю часткової зміни напряму навчання на другому циклі тривалістю 2 роки й отриманням кваліфікації «бакалавр», програми якої містять середню кількість дисциплін спеціалізації. Якщо останніх більше, то присвоюється кваліфікація «спеціаліст».

Кращі студенти можуть продовжити навчання і стати магістрами (тривалість вищої освіти - не менше 6 років), що відкриє їм шлях до докторських студій, або отримати кваліфікацію «спеціаліста з розширеною освітою» (тривалість навчання 5 і більше років).

Заключний етап російської освіти (аспірантура) триває 2-3 роки під наглядом наукового керівника і включає виконання самостійних досліджень, написання і захист дисертаційної роботи визначеного рівня та обсягу. Триває дискусія про доцільність збереження старого звання «кандидат наук» або переходу на міжнародне — «доктор філософії». Триваліша наукова робота та узагальнення її наслідків у більшій за обсягом дисертації зі складнішою процедурою захисту приводить до найвищого наукового звання «доктор наук» з широкими правами на особисту автономію у дослідженнях і отримання вищих посад у науковій ієрархії.

Викладачі. До складу навчального персоналу ВНЗ Росії входять чотири категорії викладачів: професори, доценти, старші викладачі, асистенти. Для отримання вченого звання «професор» і відповідного диплома необхідно мати науковий ступінь «доктор наук» (у виняткових випадках за наявності визнаного наукового доробку і тривалого успішного викладання достатньо диплома кандидата наук). Професор має керувати кафедрою чи напрямом наукових досліджень і викладати якийсь профільюючий курс (дисципліну). Доцент-кандидат наук повинен читати лекції і керувати науковою роботою. Старший викладач має право читати лекції і вести інші види занять, асистент для читання лекцій повинен отримувати дозвіл керівництва факультету. Усі викладацькі посади заміщуються за конкурсом. Останнім часом відбуваються експерименти щодо контрактного зарахування.

Аудиторне навчальне навантаження викладачів у Росії істотно перевищує стандарти розвинених країн, коливаючись від 200-300 годин для професорів до 800-900 для асистентів.

Кваліфікації. Закінчення загальної середньої школи (11 років навчання) надає кваліфікацію «атестат зрілості», професійно-технічної (12 років навчання від його початку) - диплом техника чи молодшого спеціаліста. Обидва дають право вступу до російських ВНЗ.

Стара п'ятирічна вища освіта надавала лише подвійну за змістом кваліфікацію «дипломованого спеціаліста», вище якої стояли ступені (звання) кандидата і доктора наук. Нова структура передбачає чотири заключні кваліфікації за зростанням запланованою для їх отримання тривалості навчання після школи: бакалавр (4), магістр (5-6), доктор філософії (8-9), доктор наук (понад 12 років). ВНЗ освіти можуть пропонувати програми підготовки спеціалістів двох рівнів: чотири роки (спеціаліст), п'ять і більше - спеціаліст з розширеною освітою.

Визнання закордонних кваліфікацій. Росія підписала основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про взаємовизнання дипломів, має також двосторонні угоди, інформацію про застосування яких надають російські амбасади і консульства. Ставлення до закордонних атестатів про вищу освіту досить толерантне, бо у більшості інших країн вона триваліша, ніж у Росії. Другою причиною є те, що майже всі кандидати виявляють свої знання з важливих для навчання в університетах дисциплін під час річного періоду вивчення мови і складання випускних екзаменів з мови і цих дисциплін. Офіційними органами з визнання кваліфікацій є Відділ ліцензування та акредитації Міністерства освіти, а «Инкорвуз» і «Инкоробразование» (неурядові організації) виступають проміжними органами між ВНЗ і закордонними партнерами.

Навчання студентів-іноземців. До іноземців ставляться такі ж вимоги, що й до громадян Росії, за винятком випадків міждержавного обміну, коли відбір кандидатів здійснює країна-партнер. Оскільки майже всі іноземці проводять у Росії рік на мовних курсах з паралельним повторенням необхідних предметів, випускні екзамени цих курсів виконують роль вступних до університетів та інших закладів вищої освіти.

За окремими винятками все викладання проводиться російською мовою. Іноземці найчастіше проходять підготовку на 9-місячних мовних курсах у російських ВНЗ. Після першої стадії вивчення мови на цих курсах викладаються і дисципліни обраного напряму вищої освіти. Заключні екзамени є одночасно вступними до ВНЗ. Формально іноземець повинен відповідати тим самим вимогам, що й російський абітурієнт.

Для доступу до першого циклу вищої освіти в Росії кандидат повинен мати посвідчення про завершену середню освіту, яке б надавало йому право вступу до університету своєї країни і визнавалося у Росії. З початку 90-х років уряд Росії запровадив відкритість своєї вищої освіти для

іноземців, які можуть індивідуально звертатися до університетів та їхніх відділів закордонного співробітництва й укладати індивідуальні контракти на отримання освіти в Росії без попередньої згоди з боку Міністерства освіти Росії. Дані про заклади та їхні програми можна знайти в амбасадах і консульствах Росії, а також у довідниках європейських організацій, що видається Радою Європи. Для прибуття на навчання необхідно отримати візу і завчасно оплатити закладу освіти вартість річної програми.

Дуже часто, отримавши російський диплом, іноземці продовжують докторські студії у тому ж ВНЗ. Для цього вони повинні виконати ті самі вимоги, що й громадяни Росії, і оплачувати за своє навчання до моменту захисту дисертації та отримання наукового звання «кандидат наук» (РЮ). Наступну (докторську) дисертацію іноземці рідко виконують на території Росії. Частіше вони роблять це у своїй країні, а процедуру захисту переносять в Росію, прибуваючи у призначений термін.

Плата за навчання дуже різниться у різних закладах та регіонах Росії, коливаючись від 1100-1600 до 6000 євро за навчальний рік.

Студентські гуртожитки розраховані на одночасне перебування у кімнаті від 2 до 3-4 осіб. Надання студентам окремих кімнат є винятком. Вартість найму окремого помешкання поза студентським містечком висока. Медичні послуги у державних закладах безкоштовні.

Вища освіта Франції

Формування системи вищої освіти. Отримати вищу освіту, маючи повну середню, можна у 78 університетах. 453 ВНЗ, переважно монодисциплінарних, мають невеликий (кілька сотень) контингент студентів. 25 відсотків студентів навчається у приватному секторі, який налічує 5 університетів і більшість з 453 спеціалізованих закладів вищої освіти. Близько 2/3 студентів країни навчаються у державних університетах. Університети є об'єднанням «одиниць підготовки і пошуків» з основних дисциплін на чолі з обраними директорами, а також більш звичних нам інститутів і шкіл (технологічних, політичних чи юридичних студій, професіоналізованих, підготовки вчителів, загальної адміністрації чи менеджменту, туризму, зв'язку, преси, соціального та економічного розвитку, міжнародних відносин і багато інших). Не дивно, що лише університети присвоюють понад десять різних кваліфікацій.

Доступ громадян до освіти. Частина вищої освіти практично повністю відкрита (це переважно університети) і вступ зводиться до простого запису на навчання та сплатування символічної суми на витрати канцелярії, інша — «закрита», бо зарахування провадиться з жорстким відбором при кількох претендентах на одне місце. Навчаючись в останньому класі ліцею («терміналі»), учень може звернутися до його ради з проханням на основі подання вирішити питання вступу до таких закладів із селективним зарахуванням:

- *підготовчих класів*, які інтенсивно готують до вступу через жорсткий конкурс у популярні у Франції *Вищі (чи Великі) Школи*;
- *університетського технологічного інституту*, для отримання через два роки технологічного диплома, що є насамперед професійною і вигідною для успіху на ринку праці кваліфікацією;
- *секції вищих техніків*, з виходом через два роки на посвідчення «вищого техника»;
- *спеціалізованої (вищої) профшколи*.

Для запису в університети необхідно мати документ про середню освіту (12 чи 13 років навчання), який у Франції має назву «бакалаврат» і отримується після складання комплексу випускних екзаменів, що проводяться одночасно по всій країні. Дані про ці екзамени (включаючи й результати учнів) оприлюднюються у пресі.

Особи без бакалаврату можуть отримати перепустку у вищі заклади шляхом складання екзаменів на диплом доступу до вищої школи, який визнається еквівалентним заміником. Він має лише дві версії: А - гуманітарну, В - природничі та інші спеціальності.

У Вищі Школи, які готують державних службовців і гарантують випускникам постійне місце роботи, надаючи освіту дуже високого гатунку, вступають за конкурсом після дворічних післяшкільних підготовчих (репетиторських) класів, програми і вимоги яких вищі, ніж на двох курсах університетів. Вступ до цих класів теж селекційний і лише за рекомендаціями шкіл та ліцеїв. У випадку невдачі під час вступу до Вищих Шкіл випускники підготовчих класів вільно продовжують навчання відразу на третьому курсі університетів (за профілем). Громадськість Франції вважає Вищі Школи з їхньою ґрунтовною системою підготовчих класів кращим досягненням національної системи освіти.

Однак абсолютна більшість абітурієнтів записується у відкриті університети. З регіону Парижа поширюється практика введення учнями даних про себе і бажані заклади освіти у комп'ютерний банк, який після отримання всіх замовлень і врахування безлічі параметрів надає свій висновок про місце навчання у ВНЗ.

Кваліфікації. Усі види кваліфікацій розподіляються на дві групи, пов'язані з коротко - і довготерміновим навчанням.

«Короткі» програми тривають переважно два, зрідка - три роки і закінчуються присвоєнням професійних кваліфікацій, які надають право праці у промисловості, торгівлі і в секторі послуг. Цей напрям вищої освіти обирають 30% усіх випускників шкільних бакалавратів. Є чотири головні види програм короткого навчання:

- *програми університетських технологічних інститутів* у 19 окремих профілях (дисциплінах) з тривалістю два роки і присудженням університетського диплома з технології (БЛ), що дає змогу потрапити на керівні посади нижчого і середнього рівня. *ТЮТ* достатньо популярний, а тому кількість кандидатів часто у багато разів перевищує кількість місць, що призводить до конкурсного вступу;

- *програми секцій вищих техніків*, що тривають переважно два роки й надаються у частині ліцеїв з після середніми профпрограмами, схожими на щойно описані програми, але такими, що відзначаються вищою спеціалізацією і присудженням диплома вищого техніка. Звуженість фахового змісту стає серйозним недоліком у випадку вимушеної зміни заняття, тому менш популярні, ніж варіант університетських інститутів. У багатьох країнах аналогі 8Т8 не відносяться до вищої освіти;

- *третій вид короткої університетської програми* - дворічна і високоспеціалізована програма, що завершується дипломом про університетську наукову і технологічну освіту, який також виводить на ринок праці у сервіс чи індустрію;

- *триваліші (до чотирьох років включно) програми підготовки санітарного та іншого медичного персоналу нижчої і середньої кваліфікації* у спеціалізованих школах системи Міністерства охорони здоров'я. Вступ на ці програми - конкурсний.

«Довгі» програми пропонують університети та інші ВНЗ високого рівня. Контингент цих програм складають 68% власників бакалаврського рівня (з них 10% роблять це через посередництво підготовчих класів). Цю групу закладів можна класифікувати так: а) університети; б) інститути політичних студій; в) вищі школи

кількох типів; г) вищі нормальні школи; г) школи мистецтва та архітектури.

Університети навчають за трьома циклами (2+2+1). Перший передбачає два роки викладання загальних основ і базових дисциплін обраного профілю й завершується отриманням *диплома про загальну університетську освіту*.

Другий цикл триває два чи три роки й сам поділяється на дві частини, перша з яких надає лісанс, друга — метріз . Навчання на другому циклі поглиблене і спеціалізоване. Дипломи мають академічний і професійний компоненти. Така чіткість порушується нововведеними професіоналізованими університетськими інститутами, які набирають студентів після першого курсу, досить інтенсивно вчать три роки і після кожного з них послідовно видають тим, хто успішно навчався, посвідчення. З власників останніх комісія уважно добирає кращих для присвоєння звання «головного інженера» (чи магістра-інженера).

Третій цикл у першому варіанті зарік вузькофахового навчання надає диплом з вищої спеціалізованої освіти (БЕ88), у другому — за 1-2 роки ширшого навчання готує до наукової роботи, присуджує диплом поглибленого навчання (БЕА) і видає перепустку на докторські студії та захист дисертації.

Багатоваріантність притаманна і студіям після третього циклу. Після років аспірантури звичного університетського типу можна захистити дисертацію і стати доктором наук, потім попрацювати ще й отримати габілітацію для керівництва науковими дослідженнями (НБК.). Мета навчання - підвищення шансів на конкурсне заміщення посад університетських професорів.

Інженери з хорошими дипломами з 1993 р. отримали змогу навчатися на програмах, аналогічних до аспірантури з класичних спеціальностей, бо можуть за два роки навчання і досліджень у наукових центрах відповідного профілю отримати диплом з технологічних досліджень (БКТ).

Медичні спеціальності мають цілком оригінальну систему дипломів і звань, а навчання також поділяється на три цикли.

Інститути політичних студій кількісно малі і призначені для підготовки адміністраторів широкого профілю для участі у конкурсному заміщенні посад у державних структурах. Вступ до них конкурсний, основна програма триває три роки, можна також повчитися ще 1-2 роки на третьому циклі й отримати диплом вищого рівня. Вищі Школи наукових і технічних профілів належать кільком міністерствам, мають трирічні програми і присуджують дипломи інженерів. Вступ - конкурсний і лише після попереднього дворічного навчання у підготовчих класах з інтенсивним і глибоким вивченням математики і фізики.

Вищі Школи з комерції та управління — приватні і для вступу вимагають попереднього дворічного навчання у спеціалізованих закладах вищої комерційної освіти (НЕС).

Вищі нормальні школи (їх усього чотири) мають добру славу як кращі заклади підготовки викладачів ліцеїв і після середніх закладів освіти. Навчання триває переважно чотири роки; випускники отримують сертифікат здатності до викладання (CAPE8), що може доповнюватися додатковим профекзаменом, складання якого сприяє кар'єрному зростанню.

Організація навчання, академічний рік та екзамен. Академічний рік має два семестри, розпочинається у вересні і закінчується у червні. Заняття проводяться у традиційний спосіб, але акцент робиться на самостійній роботі студентів. Фахові дисципліни завершуються екзаменами. Шкала оцінок досить своєрідна: від 20 (найвища) до 0 (найнижча): 16-19 - дуже добре і відмінно, 14-15 - добре, 12-13 - достатньо добре, 10-11 - задовільно (прохідні бали), нижче 10 - незадовільно.

Навчання у ВНЗ Франції організовується за трьома стадіями — *циклами*. *Перший* триває два роки, упродовж яких 54% всього контингенту студентів університетів здобуває загальну вищу освіту, уточнює фахову орієнтацію й отримує першу академічну кваліфікацію (проміжний диплом БЕЮ). *Другий* цикл є циклом поглиблення і фахової підготовки (2-3 роки) й поділяється на дві стадії. *Третій* цикл спеціалізований і готує до початку серйозних наукових досліджень. Прийом на нього - за конкурсом, тривалість навчання - один рік. Конкурсним є також вступ на докторські студії, які завершуються захистом дисертації та отриманням кваліфікації «доктор».

Навчання студентів-іноземців. Франція для більшості студентів-іноземців була й залишається однією з найпривабливіших країн як для короткого чи довгого стажування, так і для отримання повної освіти, оскільки майже всі вони навчаються у державних університетах, де їхня частка сягає 8-9%.

Освіта представлена у довідниках міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу), у базі даних

Франція є учасником усіх значних проектів з розвитку мобільності в освіті

Іноземець повинен відповідати трьом вимогам: засвідчити знання мови, мати грант чи оплатити навчання, добитися визнання свого документа про освіту від того закладу, де він збирається вчитися.

Визнання закордонних кваліфікацій. Франція підписала практично всі міжнародні конвенції про визнання і має двосторонні угоди з багатьма країнами. Процедура визнання визначається наказами Міністерства освіти, які враховують конвенції та угоди і повідомляють остаточне рішення про визнання університетом та іншим ВНЗ, тому кандидати повинні безпосередньо звертатися до керівництва обраного закладу. Через специфічність системи освіти Франції найчастіше вони отримують часткове визнання і для остаточного зарахування повинні виконати додаткові умови.

Відтак, іноземцям незрівнянно легше опинитися у «без-конкурсних» і відкритих університетах, ніж конкурувати з французами, які багато років готувалися до вступу в ту чи іншу Велику Школу, тому понад 95% іноземців навчається у державних університетах.

Вступні екзамен. Вступний мовний екзамен (проводиться у лютому в рідній країні студента-іноземця) для тих, хто хоче і навчатися у майже 80 університетах Франції (периферійні навчальні заклади за якістю й рівнем освіти майже нічим не поступають 15 паризьким університетам).

Вища освіта США

Формування системи вищої освіти. Перші кроки до становлення системи вищої освіти у США було зроблено ще на початку XVII ст., коли засновувались коледжі вільних мистецтв, які створювались на зразок англійських технологічних. Згодом майже у всіх штатах з'явилися сільськогосподарські коледжі. Однак, якщо в Європі вищі професійні школи існували самостійно, то в США зазвичай, включалися до складу університету поряд з коледжами вільних наук та мистецтв. Одночасно зі ступенем бакалавра вони почали присвоювати ступінь магістра і доктора. Таким чином, до початку XX ст. еволюція установ американської вищої школи привела до

створення великих університетів, які стали основними осередками фундаментальної науки в США. Сучасні *принципи* побудови вищої освіти. Заклади вищої *освіти*. У США нараховується кілька тисяч найрізноманітніших ВНЗ, які можна класифікувати багатьма способами. Так, за формою фінансування їх поділяють на дві групи: більшу за чисельністю групу становлять приватні заклади (оплата студентів за навчання, самофінансування ВНЗ, приватні пожертвування, спонсорство, менша частка коштів від бюджету) і державні (значна частина коштів надходить з федерального і місцевих бюджетів). На загал держава все-таки відіграє домінуючу роль, фінансуючи значну частку наукових програм в університетах, утримуючи дво-і чотирирічні коледжі з майже 80% всього контингенту студентів.

Більшість американських університетів мають розвинену дослідну структуру на рівні докторських програм, решта - багатопрофільні університети з великою кількістю програм підготовки спеціалістів на ступінь бакалавра та магістра.

Відтак, за структурою, рівнем і змістом навчання американські фахівці поділяють свої ВНЗ на такі групи:

- *заклади післясередньої освіти* різного виду і напівпрофесійні школи з програмами тривалістю від 1-ого до 3-ох років і присудженням посвідчень низьких рівнів. Коротка освіта закінчується отриманням сертифіката про певні професійні вміння, довша — присвоєнням асоційованого ступеня з правом виконання роботи рівня техніків і вступу на третій курс коледжів з бакалаврськими програмами;

- *місцеві і молодші коледжі* з дворічними програмами, виконання яких відкриває двері на третій курс «бакалаврських» коледжів та отримання асоційованого ступеня чи професійної ліцензії;

- *коледжі вільних мистецтв*, що є істотною особливістю системи вищої освіти США, з викладанням майже виключно загальних дисциплін типу історії, хімії, економіки тощо і присудженням диплома бакалавра з домінуючим академічним та мінімальним професійним наповненням. Однак помітною є тенденція включати на заключних роках чотирирічної програми і професійні курси, що розширює можливості випускників. Але для окремих спеціальностей, наприклад, медицини і права, для отримання професійної кваліфікації студент повинен пройти ще й програму післядипломного фахового навчання для досягнення рівня магістра в університетських школах;

- *загальноосвітні коледжі* з присвоєнням диплома як бакалавра, так і магістра (програми включають розвиваючі дофахові і поглиблюючі професійні частини). Більшість цих закладів готує вчителів, бізнесменів, фахівців, діяльність яких вимагає диплома магістра;

- *незалежні професійні школи* з бакалаврським (часто й магістерським) рівнем дипломів у сферах технології, мистецтв тощо. Маючи близький до закладів першої групи зміст програм, ці школи використовують набагато кваліфікованіший персонал з університетською підготовкою;

- *університети* з правом підготовки докторів та усіма циклами навчання, які складають найбільш престижну групу ВНЗ. До них входять коледжі бакалаврського рівня, школи для навчання до рівня магістра і вище. Часто цю групу диференціюють на вузчі, опираючись на рівень наукових досліджень (за кількістю та тематичною різноманітністю захищених щороку докторських дисертацій), обсягом наукового фінансування, наявністю чи відсутністю медичної школи з досвідною клінікою, спектром факультетів, нарешті, кількістю викладачів і студентів та співвідношенням між ними.

Традиційними є щорічні рейтинги університетів; особливу увагу привертає список «25 кращих університетів США», який вже давно очолюють трійка приватних (Гарвардський, Єльський і Стенфордський) та кілька державних (Мічиганський і декілька каліфорнійських).

З-поміж звичних вирізняється окрема група закладів вищої освіти, що широко використовують надсучасні засоби передачі інформації та організації дистанційного навчання. Серед перших була відома компанія IBM, що використала двосторонній відео зв'язок через супутники для навчання свого персоналу одночасно на обох берегах Атлантичного океану. Сьогодні і телеконференції науковців стали звичною справою. Навчання з миттєвим спілкуванням викладача та групи студентів у багатьох точках США також застосовується все ширше.

Загалом структура американських ВНЗ дуже різноманітна, однак основною ланкою, яка й виконує більшу частину їхніх завдань, є невелике за складом відділення чи департамент, керівник якого може як призначатися, так і обиратися. Він та його колеги вирішують усі питання викладання певної дисципліни й наукової роботи з напряму відділення. Вищі ланки (підрозділи, навчальні коледжі і весь заклад) лише затверджують колективні рішення департаменту. *Доступ*

громадян до освіти. Вища освіта США належить до відкритих, адже створює досить прийнятні умови для вступу у ВНЗ тим, хто виявив бажання продовжити навчання після середньої школи, що має 12 класів (варіанти 6+3+3 чи 8+4).

До ВНЗ більшість вступає після отримання диплома заключного рівня середньої школи (*high school diploma*), в якому переважає загальна освіта з мінімальною спеціалізацією. Громадяни без такого документа можуть отримати його еквівалент (сертифікат чи диплом) з правом вступу до ВНЗ після складання пакета спеціальних тестів із загального освітнього розвитку.

Для зарахування, крім результатів тестів, беруться до уваги багато інших параметрів: результати співбесіди, рекомендації шкіл і вчителів, успіхи кандидата у позаурочній діяльності (спорт, гуманітарна робота, мистецькі захоплення і досягнення тощо), соціальне походження і забезпеченість, склад сім'ї та ін.

Вища освіта в США платна, плата за навчання досить висока, тому багато студентів поєднують навчання з роботою. Вартість одного навчального року не є сталою і залежить від штату, рівня і престижності ВНЗ, його приналежності до державного чи приватного сектора. Законом США про освіту (1938) передбачено фінансову допомогу бідним студентам; крім того діє система підтримки кращих студентів (стипендії, різноманітні гранти).

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Гнучка ступенева система американської вищої школи дозволяє переривати навчання на будь-якому рівні, змінювати профіль навчання, продовжувати освіту. У магістратуру та докторантуру відбирають лише бакалаврів, що мають успішність не нижчу за «В», позитивну характеристику, письмову рекомендацію від одного чи двох викладачів. Вони повинні здати успішно екзамен, що проводиться двічі на рік.

Термін навчання в магістратурі залежить від особливостей спеціальності: від півтора року в галузі мистецтв до двох-трьох років у медицині та психології. У кінці навчання необхідно написати реферативний огляд, представити дисертацію чи скласти іспит.

Головним критерієм відбору кандидатур у докторантуру є здатність до наукової роботи. Протягом 2-3-ох років навчання докторант має засвоїти значний обсяг теоретичного матеріалу, отримавши за нього до 72 кредитів із 20 екзаменів, скласти кваліфікаційні іспити і захистити дисертацію.

У провідних університетах США є ще один вид ступеневої підготовки-післядокторський, для перевірки своїх наукових ідей та експериментального їх підтвердження.

Відтак, академічний рік (вересень - кінець травня) поділяється на два семестри з тривалістю від 14 до 18 тижнів кожен. Одночасно студенти вивчають 4-5 предметів, складаючи після виконання програми екзамен.

Практикуються усі види занять; лекції можуть читати для малих, середніх і великих (до 1000 студентів) потоків. Один-два рази на тиждень у малих (15-30 студентів) групах відбуваються семінари з тем лекцій, до яких студенти готуються самостійно у бібліотеках. Частково у ВНЗ використовується варіант тьюторського навчання, коли викладач кілька разів на тиждень працює з маленькою групою одних і тих самих студентів для уважного спостереження за їхньою самостійною роботою.

Оцінки, як і в Англії, позначають великими літерами: А - відмінно (4 бали), В - добре (3), С - посередньо (2), Б - прохідна (1), Е - незадовільно (0).

Наприклад, якщо предмет оцінено у 2 кредити і складено на «відмінно», то студент отримує $4 \times 2 = 8$ балів. Предмет в 1 кредит за заключної оцінки «добре» додає студенту 3 бали. Для отримання диплома бакалавра за 4 роки (8 семестрів) необхідно набрати 120 і більше балів (але середній бал повинен перевищувати «2», а це можливо лише за умови, коли у студента траплялися і добре складені іспити).

Викладачі. Рівнів ієрархії викладачів у вищій школі є п'ять: професори, асоційовані професори, професори-асистенти, інструктори, лектори. Перші дві групи перебувають у постійному штаті, професори-асистенти після отримання докторського звання приймаються на час прийому іспитів (1-3 роки), після закінчення якого вони або переводяться у штат, або їм радять запропонувати свої послуги іншому ВНЗ. Оцінювання викладачів проводиться щороку. Враховуються три параметри: наукова продукція, якість викладання, характер та обсяг позанавчальної діяльності (рецензування, експертні послуги та ін.).

Кваліфікації. У ВНЗ США порівняно багато різних кваліфікацій, дипломів і сертифікатів, які присвоюються після івершення програм різного рівня. Рівнів вищої освіти -три.

Першим є рівень підготовки бакалаврів, який триває найчастіше чотири роки (окрім медицини, права і деяких інших спеціальностей). Поширений поділ цього часу на дві половини, коли у першій викладаються загальні дисципліни, з яких менше 50% стосується майбутньої спеціалізації, а в другій таких предметів уже більше половини. Дипломи (*Vaskeioğ z Oeşgee*) цього рівня за змістом - переважно академічні кваліфікації і представлені дипломами бакалавра мистецтв або наук. Програма другого рівня після спеціалізації у певній галузі за 1-2 роки завершується присвоєнням диплома магістра (*Mazieg Beşgee*). Вимоги для його отримання досить різноманітні: написання тез (наукової роботи), складання іспиту з іноземної мови, засвідчення вміння використовувати комп'ютери та бази даних, заключні екзамени.

Третім рівнем є аспірантура і підготовка докторської дисертації, що вимагає наукових студій упродовж 3-5 років після отримання диплома магістра. Поточні вимоги залежать від царини студій: наукова робота і захист написаної на її матеріалі дисертації, загальні чи фахові екзамени тощо. Останні складаються переважно упродовж перших двох років докторських студій. Зазвичай, після завершення третього рівня вищої освіти присвоюється звання доктора філософії (РГО), що є вищим академічним званням у США.

Навчання студентів-іноземців. Вища освіта США належить до найдоступніших для іноземців, хоча вартість її досить висока. Країна вже багато років утримує світове лідерство як за кількістю студентів-іноземців (але не за їхнім відсотком серед усіх студентів), так і за кількістю країн, з яких вони прибувають. Для навчання достатньо виконати три попередні умови: довести володіння мовою і скласти тест на знання англійської як іноземної (ТОЕФР) з оцінкою понад 500 (у кращі ВНЗ — понад 550) чи інший еквівалентний тест; мати атестат про закінчення середньої 12-річної освіти, яку б американський ВНЗ захотів визнати еквівалентним до національного диплома за старшу середню школу; заплатити за навчання.

Політика уряду США скерована на максимальне залучення іноземців у заклади країни, тому створено потужну систему найрізноманітніших органів, організацій та агентств для виконання цього завдання. Заклади вищої освіти США на основі подання кандидата остаточно вирішують питання про дозвіл розпочати навчання. Рішення про це приймається за 6-12 місяців до початку навчального року.

Вища освіта Японії

Формування системи вищої освіти. Перші заклади освіти японські вчені відносять до VIII ст. Академію для підготовки вищих державних службовців було створено ще у далекому 1633 р. в Токіо, а Указ про впровадження тристадійної освіти з'явився ще 1872 р. Однак перехід від елітарної до масової освіти відбувся в Японії після її поразки у Другій світовій війні, коли усі зусилля нації були спрямовані на розбудову країни. В основу було покладено американську модель освіти, яку японці суттєво модифікували на основі власних досягнень і традицій. У 60-х роках кількість студентів збільшилася у 7 разів, досягши 1,5 млн, а обсяг докторських студій - у 215 разів. Японські вчені проходили стажування у наукових лабораторіях більшості ВНЗ розвинутих країн світу. Вагому роль відіграла і та обставина, що уряд створив дуже прийнятні умови для розвитку недержавного сектору вищої освіти. Надзвичайно стрімкі економічні та технологічні зміни висунули настільки високі вимоги до системи освіти, що японці були змушені постійно її модифікувати, відкриваючи усе нові типи навчальних закладів та вдосконалюючи програми й методи навчання. Стала звичною повна середня освіта тривалістю 12 років для всіх; постійно зростає відсоток молоді, яка навчається в закладах університетського рівня. **Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти.** У 1993 р. в Японії налічувалося 489 університетів (*сiаіşаки*), понад 520 молодших (*іапкі-йацаки*) і 65 технологічних (*коіо-хептонşакко*) коледжів, понад дві третини з них входять до недержавного сектору. У координації і плануванні освіти бере участь велика кількість громадських організацій: Національна асоціація університетів, Асоціація місцевих університетів, Асоціація приватних університетів, Японська університетська акредитаційна асоціація, Центральна рада з освіти та Національна рада університетів і коледжів.

Окрім десятків класичних університетів в Японії функціонує багато інших: педагогічні, технічні, економічні, сільськогосподарські, незвичні і я нас буддійські, жіночі, християнські та інші. До університетської системи включаються школи, коледжі та інститути (нерідко з 1-2 факультетами), які за програмами високого рівня готують фахівців кч >бхідних для країни профілів. Віддавна університети в Японії були комплексами, до складу яких входять заклади всіх рівнів освіти, —ні і дитячого садка до технологічних коледжів, випускники яких і іють суттєві переваги

під час вступу до університетів. Отримані у молодших і технологічних коледжах упродовж 2-3-річної програми кредити зараховуються в закладах університетського рівня.

Цікавим є заснований у 1983 р. в Японії потужний «повітряний університет» з програмами дистанційного і заочного навчання, який використовує усі досягнення сучасної техніки трансляції та інформації. Систему після середньої освіти доповнюють понад 1500 спеціалізованих (професійних) шкіл з однорічними програмами для підготовки до роботи на достатньо складному японському ринку праці.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта Японії триває 12 років і поділяється на три стадії однакової тривалості, з яких остання досить диференційована і використовує кредитну систему врахування виконаного (атестат вимагає 85 кредитів, кожен з яких відповідає 35 годинам занять).

Приїом студентів до вищих навчальних закладів досить регламентований. Процес вступу складний і тривалий. Спочатку Національний центр прийому в університети централізовано проводить однаковий для всіх тест з перевірки шкільних досягнень учнів. Ті, хто подолав цей бар'єр, отримують змогу скласти вступні іспити та проходити співбесіди в обраний університет. Не забороняється складання тестів одночасно в кількох ВНЗ, віддається перевага тим, хто досягає високих результатів після кількох невдалих спроб на попередніх вступних сесіях. Екзамени відіграють надзвичайно важливу роль у системі освіти Японії, тому такими поширеними є репетиторські послуги і відповідні заклади різного типу, тому японський школяр і вчиться «у дві зміни»: зранку в школі, увечері - в репетиторів.

Навчальний рік в японських ВНЗ розпочинається у квітні і завершується в березні. Він складається з трьох триместрів з літніми канікулами. Перші два роки студенти, зазвичай, навчаються на загальноосвітньому факультеті, далі йде спеціалізація.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Зміст і структурну побудову вищої освіти японці практично запозичили у США з їх основним чотирирічним циклом освіти для отримання диплома (для медичних спеціальностей виконання повної програми вимагає 6 років). Ці роки поділяються на дві дворічні частини, перша з яких - загальноосвітня, друга - спеціалізована. Однак випускник японського університету чи технічного ВНЗ продовжує навчатися ще кілька місяців на своєму робочому місці. І надалі самоосвіта

не припиняється, бо національний центр створення тестів забезпечує усіх роботодавців необхідними комплектами тестів з метою проведення регулярних «контрольних» для перевірки професійного зростання працівників.

Застосовується 100-бальна рейтингова система оцінювання: 100-80 балів - відмінно (оцінюється літерою А), 79-70 - добре (В), 69-60 - задовільно (С), 59-0 - незадовільно (І).

Академічний рік становить 35 тижнів (кредитів), або 210 навчальних днів. Мова викладання - японська. Після виконання чотирирічної програми передбачено кілька випускних екзаменів, які більшість успішно складає. Щоб здобути ступінь бакалавра, студент повинен набрати протягом 4-х років навчання певну кількість залікових одиниць (таньї, на зразок американських кредитів) з визначених груп предметів. Із загальної суми 124 таньї 36 припадає на загальноосвітні предмети, 8 - на іноземну мову, 4 - на фізичне виховання та 76 - на професійні дисципліни. Щоб отримати одну танью, необхідно прослухати упродовж 15 тижнів по одній годині лекцій (вона вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинному семінарі (вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинних лабораторних заняттях (вимагають 3-годинної самостійної підготовки).

Другим циклом освіти є дворічна магістерська програма, яку долають лише один-два бакалаври з 20-30, маючи надалі непогані шанси (понад 20%) для продовження свого росту на докторських студіях та отримання докторського звання. Для здобуття звання «магістр» студентові необхідно набрати за два роки 30 таньї, написати дослідницьку роботу та захистити її, скласти іспит на ступінь магістра.

Для здобуття докторату потрібно закінчити 5-6-річну докторантуру, отримати 30 таньї, написати дисертацію і здати екзамени.

Основна структурна одиниця університету - факультет, який ділиться на декілька департаментів. Головними категоріями викладачів є: професори, асоційовані професори, асистенти професора і наукові співробітники. Однак через високу різноманітність складів є ще посади асистента, лектора чи інструктора.

Кваліфікації. Набір освітніх кваліфікацій в Японії не надто 11 широкий, якщо враховувати велику різноманітність ВНЗ, тому в Японії нжс тривалий час дискутують про бажаність більшої

кількості кваліфікацій, експериментують з короткотривалими програмами підготовки інженерів, але це істотно не впливає на систему вищої освіти в цілому.

Навчання студентів-іноземців. Для вступу вони повинні виконати ті самі умови, що й японські абітурієнти, але для цього потрібно спочатку оформити візи. Головні труднощі у навчанні іноземців - це великі затрати часу на необхідне вільне оволодіння не лише розмовною японською мовою, а й досить швидким читанням текстів, що передаються ієрогліфами. Нормативна тривалість мовних курсів для закордонних кандидатів - 1,5 року.

Вступ до приватних закладів істотно не регулюється, до закладів державного сектору звернення йде через Міністерство освіти. Іноземці разом з японськими громадянами повинні достатньо успішно скласти всі екзамени і виконувати письмові та усні тести. Студенти Японії майже не отримують стипендій, тому за таких умов іноземцеві важко розраховувати на гранти чи фінансову підтримку з боку японського уряду, перспективніше знайти якесь інше фінансування. Кращі шанси отримати урядову допомогу мають кандидати на магістерську програму, але для вступу необхідно провчитися у рідній країні не менше 16 років на всіх рівнях системи освіти.

Плата за навчання достатньо висока, ще дорожче - саме перебування. Вочевидь, усі ці труднощі призводять до того, що з усієї Європи в Японії вчаться ледь кілька сотень студентів, а основний контингент студентів-іноземців становлять представники сусідніх країн з ієрогліфічним письмом - Тайваню, Південної

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА: “ Тенденції та принципи розвитку освіти в Україні ”

План

1. Тенденції розвитку освіти в Україні
2. Принципи розвитку освіти в Україні

Час проведення: 2 години.

Тенденції та принципи розвитку освіти в Україні

План

1. Тенденції розвитку освіти в Україні
2. Принципи розвитку освіти в Україні

1. Тенденції розвитку освіти в Україні

Освіта в сучасній Україні. У сучасній Україні система освіти безперервно розвивається, і для неї характерне постійне відновлення й саморозвиток. Особливо могутній інноваційний процес охопив українську систему освіти в 1980 - 1990-ті рр. Замість колишньої єдиної й однакової школи з'явилися гімназії, ліцеї, коледжі, школи різних профілів і напрямів. Відкрито міжнародні школи й університети, приватні школи і вищі навчальні заклади. Замість інститутів і спеціалізованих вищих училищ (військових, цивільної авіації, мистецтва) основні вищі навчальні заклади тепер здебільшого університети й академії.

Середня освіта в Україні впродовж різних історичних епох і в ХХ ст. зокрема не мала постійного терміну і коливалася від 9-річної (1940 - 1950), **10-річної (1950 - 1967, 1970 -1991), 11-річної** до 12-річної. За кордоном також змінюються терміни здобування повної середньої освіти, і в різних країнах вони неоднакові. Середня освіта є обов'язковою для того, щоб продовжити здобувати освіту у вищому навчальному закладі.

Початковий рівень вищої освіти в Україні, як і в багатьох інших країнах, можна здобути у спеціалізованому коледжі. Повну вищу освіту людина здобуває тільки після успішного закінчення вищого навчального закладу. За законом «Про освіту», до вищих навчальних закладів в Україні зараховують інститут, академію й університет.

Для реформування системи вищої освіти в Україні характерний пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір.

На цьому шляху спостерігаємо кілька тенденцій.

Перша пов'язана з розвитком багаторівневої системи в багатьох університетах України. Переваги цієї системи в тому, що багаторівнева система організації вищої освіти забезпечує ширшу мобільність щодо темпів навчання й вибору майбутньої спеціальності. Вона формує здатність у випускника освоювати на базі отриманої університетської освіти нові спеціальності.

Друга тенденція - значне збагачення вищих навчальних закладів сучасними інформаційними технологіями, широке підключення до мережі «Інтернет» та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів.

Третя тенденція - університизація вищої освіти в Україні й процес інтеграції всіх вищих навчальних закладів з провідними у країні й у світі університетами, що зумовлює появу університетських комплексів.

Четверта тенденція полягає в переведенні вищої школи України на самофінансування.

П'ята тенденція - відновлення вищої професійної освіти з урахуванням світових стандартів. Тому спостерігаємо перехід українських ВНЗ в режим дослідницько-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, освітніх стандартів, нових освітніх технологій і структур управління.

Освіта - це наука і мистецтво озброїти людей різного віку знаннями про труднощі і проблеми, з якими їм, імовірно, доведеться зіткнутися, та засобами подолання труднощів і розв'язання проблем. Вищого рівня професійної освіти — творчої майстерності — неможливо досягти без загальної гуманітарної освіти і без інноваційних підходів до розв'язання будь-яких проблем (соціально-економічних, виробничо-технологічних, економічних та ін.). Орієнтація на ці стратегічні напрями прийнятна, але консерватизм, властивий вищій школі, перешкоджає рухові вперед.

Головна мета інноваційної освіти — збереження і розвиток творчого потенціалу людини. Проте сьогодні недостатньо творчості та проектування. Освіту потрібно сприйняти як загальнолюдську цінність. Для цього насамперед необхідно зробити так, щоб вона розвивала гармонійне мислення, побудоване на

поєднанні внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності, а також терпимості до інакомислення.

2. Принципи розвитку освіти в Україні

Сьогодні мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за ухвалені рішення й уміти долати конфлікти й суперечності. А для цього вона повинна мати культуру, багатокритерійну установку розв'язання завдань, а також розуміти, що ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції і жодну теорію не можна вважати універсальною і вічною.

Отже, *головний принцип* інноваційної освіти полягає в тому, що вона скерована на формування світогляду, ґрунтованого на багатокритерійності рішень, терпимості до інакомислення й відповідальності за свої дії.

Принцип розвитку — розвиток міждисциплінарних зв'язків, формування системи узагальнених понять — передбачає таку організацію інформаційного простору знань, яка дозволила б науці уникнути роздроблення й вузької спеціалізації.

І ще один принцип — *принцип поліхроматичності мислення*, або «бінокулярності інтелектуальної діяльності». Цільове призначення цього принципу подібне до призначення бінокулярного зору.

Аналіз процесів реформування освітніх систем у розвинених країнах засвідчує, що всі вони зумовлені необхідністю формулювати нову парадигму освіти. У зв'язку з інтеграційними процесами, створенням світового освітнього простору така парадигма у своїй основі має бути актуальною і в загальних рисах спільною для всього світу.

У межах ЮНЕСКО 1992 р. - створено Міжнародну комісію з освіти ХХІ ст. на чолі з Жаком Делором і Всесвітню комісію з культури і розвитку на чолі з Пересом де Куельяром. Цим комісіям доручили підготувати й опублікувати до 1995 р. доповіді, які мали допомогти країнам у розробленні розрахованої на ХХІ ст. політики в галузях науки, освіти та культури. Це пов'язано з тим, що

розв'язати сучасні загальнолюдські проблеми самотужки не спроможна жодна країна, хоч би яку потужну економіку вона мала. Щоб виконати такі завдання, потрібно поєднати економічні, інтелектуальні й духовні можливості усього світового товариства.

Реалізація цих підходів вимагає розроблення нової освітньої *парадигми*, спрямованої насамперед на розвиток духовності та творчої сутності людини. Головним завданням освітньої практики є не лише вивчення законів природи й суспільства, а й діяльне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу, гармонізації відносин у системі «людина — природа — суспільство».

Термін «*парадигма*» (від грец. — приклад, взірець) означає теорію або модель порушення проблеми, яку певне наукове співтовариство прийняло за зразок розв'язання дослідницьких завдань. Принципи загальноприйнятої парадигми — методологічна основа єдності певного наукового товариства (школи, напрямку), що значно полегшує їхню професійну комунікацію.

У праці С. Подмазіна «Особистісно орієнтована освіта» поняття «парадигма» тлумачать так: «Парадигма являє собою модель, що використовується для розв'язання не лише дослідницьких, а й практичних завдань у певній галузі діяльності. Потреба в новій парадигмі виникає у зв'язку з переходом до нових типів мислення і нових способів перетворення дійсності».

Нова парадигма як пріоритетне завдання освіти (загальної, середньої та вищої) передбачає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку.

Освіту можна вважати спрямованою на інтереси особистості, якщо через неї можна розв'язувати такі завдання:

- гармонізувати стосунки людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу;
- стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчість через засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання;
- керуючись тим, що людина живе в суспільстві, домогтися її успішної

соціалізації через занурення в наявну культуру, зокрема й техногенну, у комп'ютеризоване середовище;

■враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища, навчити її жити в його потоці, створити умови для безперервної освіти;

■зважаючи на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової грамотності, створити умови для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу доволі швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності.

Нова освітня парадигма передбачає стосовно вищої освіти також набуття компетентності, ерудиції, формування творчості, культури особистості. У цьому її головна відмінність від старої парадигми, що загалом була спрямована на навчання із гаслами були: знання, вміння, навички і виховання).

Пошук шляхів запровадження нової парадигми і відповідних нових моделей освіти не обмежують збільшенням обсягів змісту навчальних дисциплін або термінів навчання. Йдеться про досягнення принципово інших цілей освіти, які ніколи раніше не формулювали і які полягають у досягненні нових, вищих рівнів освіченості кожної особистості та суспільства загалом.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні (затверджена Указом Президента України *з/* квітня 2002 р., № 327/2002) — державний документ, який визначає систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та головні напрями розвитку освіти у першій чверті ХХІ ст.

Мета державної політики в галузі освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, які будуть ефективно працювати і навчатися впродовж життя, зберігати й примножувати цінності національної культури і громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати незалежну, демократичну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Пріоритетні напрями державної політики в галузі освіти:

■її особистісна орієнтація;

- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей для здобування освіти;
- постійне підвищення якості, оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання впродовж життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і освітніх гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання й виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичне забезпечення;
- інтеграція української освіти у європейський та світовий освітній простір.

У Національній доктрині розкрито обов'язок держави щодо забезпечення основних напрямів діяльності освітніх установ, наголошено на національному характері освіти і виховання, рівних можливостях для здобуття якісної освіти, накреслено шляхи забезпечення безперервності освіти, навчання впродовж життя, підкреслено необхідність застосування інформаційних технологій в освіті. Чітко сформульовано вимоги до сучасного управління освітою, до економіки освіти, вказано на необхідність поєднання освіти і науки, підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, які були б спроможні забезпечувати соціальні гарантії учасникам навчального процесу. У доктрині визначено стратегічні завдання освітньої галузі у сфері міжнародної співпраці.

В останньому розділі Національної доктрини прогнозують очікувані

результати: «Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, в структурі політичних відносин, побуті й культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі».

На основі цих засад розроблено підвалини концепції вищої освіти:

■ відповідність суспільним потребам, що змінюються;

■ перехід від жорстких, уніфікованих схем до багатоманітності форм власності, джерел фінансування навчання та наукових досліджень, організаційних структур;

■ багатоваріативність навчально-методичної роботи: самостійне визначення вищими навчальними закладами форм і методів навчального процесу, впровадження прогресивних педагогічних технологій та різних форм контролю знань студентів, використання пришвидшеного навчання за індивідуальними навчальними планами;

■ демократизація управління вищою освітою: розширення прав і повноважень вищих навчальних закладів, удосконалення їх структури, розроблення правил та проведення прийому студентів, вирішення кадрових питань, організація виробничої та комерційної діяльності, міжнародна співпраця;

■ єдність системи вищої освіти: поєднання демократизації управління з єдиними державними вимогами, із впровадженням єдиних освітніх стандартів з єдиними критеріями оцінки діяльності вищих навчальних

закладів та визначення їхнього статусу;

■ інтеграція освіти й науки, активізація наукових підрозділів, співпраця з НАН України та галузевими академіями наук;

■ удосконалення формування контингенту студентів. Пошук, підтримання та стимулювання розвитку обдарованих дітей, підлітків, юнацтва, диференційоване навчання обдарованих студентів;

■ формування механізму розподілу та соціального захисту випускників, розроблення відповідної нормативної бази, зокрема відповідальності сторін за невиконання своїх обов'язків;

■ посилення виховної роботи, розроблення концепції виховання студентської молоді; суворе дотримання закону про світський характер державної освіти;

■ подальша інтеграція української вищої школи та науки до європейського та світового освітнього і наукового простору, співпраця з міжнародними, регіональними та національними фондами, налагодження взаємовигідних зв'язків із закордонними партнерами, заохочення закордонних інвесторів до участі в розвитку вищої освіти та науки в Україні.

Зазначені концептуальні положення документально відображено в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Законі України «Про вищу освіту», нормативних документах Міністерства освіти і науки України.

Контрольні запитання та завдання:

1. Сформулюйте визначення поняття «освіта».
2. Розкрийте сутність освіти як процесу.
3. Які основні елементи освіти? Охарактеризуйте їх.
4. Які способи конструювання і структурування освіти ви знаєте?
5. У яких напрямках розвивається освіта в сучасному світі?
6. Як визначають якість освіти? Охарактеризуйте моделі освіти в сучасному світі.
7. Які якості характерні для категорії «освіта» як системи?
8. Назвіть основні цілі освітньої системи.
9. Опишіть способи конструювання та структурування змісту освіти.

10. Назвіть основні способи здобування освіти.
11. Яку цільову функцію передбачають освітні стандарти?
12. Поясніть основні тенденції розвитку освіти в Україні.

*НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАХИСТУ УКРАЇНИ*

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА : “ ОСВІТА В УКРАЇНІ ”

План

1. Структура освіти
2. Органи освіти: їх функції та структура
3. Управління освітою: принципи, методи та функції

Час проведення: 2 години.

Освіта в Україні

План

1. Структура освіти
2. Органи освіти: їх функції та структура
3. Управління освітою: принципи, методи та функції

1. Структура освіти

Система освіти України складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти. Структура освіти включає: *дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту.*

Дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім'ї та дошкільних закладах освіти у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання. Дошкільними закладами освіти є: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки, сімейні, прогулянкові, дошкільні заклади компенсуючого (для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку) та комбінованого типів з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей, а також дитячі садки інтернатного типу, дитячі будинки та інші.

Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

Повна загальна освіта в Україні є обов'язковою і надається у різних типах закладів освіти. Основним з-поміж них є середня загальноосвітня школа трьох ступенів: I – початкова школа (1-4 класи), що забезпечує початкову загальну освіту, II – основна школа (5-9 класи), що забезпечує базову загальну середню освіту, III – старша школа (10-11 класи), що забезпечує повну загальну середню освіту.

Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початковою допрофесійною підготовкою), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань.

Позашкільна освіта та виховання спрямовуються на розвиток здібностей, талантів у дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному самовизначенні.

До позашкільних закладів освіти належать: палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади.

Професійно-технічна освіта зорієнтована на здобуття професії, перепідготовку, підвищення професійної кваліфікації. Відповідними закладами освіти є: професійно-технічні училища, професійно-художні училища, професійні училища соціальної реабілітації, училища-агрофірми, училища-заводи, вищі професійні училища, навчально-виробничі центри, центри підвищення і перепідготовки робітничих кадрів, навчально-курсіві комбінати, інші типи закладів, що надають робітничу професію.

Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх

кваліфікації. Вищими закладами освіти є : технікуми (училища), коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети та інші.

Для вищих закладів освіти встановлено чотири рівні акредитації: I – технікум, училище, інші прирівняні до них вищі заклади освіти; II – коледж, інші прирівняні до нього вищі заклади освіти; III і IV рівні (залежно від наслідків акредитації) – інститут, консерваторія, академія, університет.

Післядипломна освіта (спеціалізація, стажування, клінічна ординатура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів) сприяє одержанню нової кваліфікації, нової спеціальності та професії на основі раніше здобутої у закладі освіти і досвіду практичної роботи, поглибленню професійних знань, умінь за спеціальністю, професією. До закладів післядипломної освіти належать: академії, інститути, (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення, навчально-курсів комбінати; підрозділи вищих закладів освіти (філіали, факультети, відділення та інші); професійно-технічні заклади освіти; відповідні підрозділи в організаціях та на підприємствах.

Для *самоосвіти* громадян державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіо навчальні програми тощо.

2. Органи освіти: їх функції та структура.

Органами державного управління освітою в Україні є Міністерство освіти і науки; міністерства і відомства України, які мають навчально-виховні заклади; Вища атестаційна комісія (ВАК) України; відділи (управління) освіти місцевих державних адміністрацій.

Центральним органом державного управління освітою в Україні є *Міністерство освіти і науки*. Його повноваження визначено законом України “Про освіту” та “Положенням про Міністерство освіти України”. Міністерство бере участь у виробленні державної політики в галузі освіти та

втіленні її в життя, визначенні основних напрямків розвитку освіти, здійснює координаційні, науково-методичні, контрольні функції та державне інспектування, забезпечує зв'язок з іншими державами, організовує впровадження в практику досягнень науки і передового педагогічного досвіду, проводить атестацію та акредитацію навчально-виховних закладів республіканського значення.

При Міністерстві освіти та науки функціонує *Вища атестаційна комісія*, яка здійснює атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів. Міністерству підпорядковані вищі навчальні заклади, Академія педагогічних наук та її науково-дослідні інститути.

Центральні органи державного управління освіти також беруть участь у виробленні та втіленні в життя державної політики в галузі освіти, професійної підготовки кадрів, у визначенні перспектив та напрямів розвитку освіти, вимог до її змісту, рівня й обсягу, нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення навчально-виховних закладів.

При обласних, районних (міських) державних адміністраціях створюються відповідні структурні підрозділи, які здійснюють управління освітою: при обласній державній адміністрації – *управління освітою*, при районній (міській) – *відділ освіти*, при сільських і селищних радах народних депутатів – *комісії з питань освіти*.

Управління освіти, з одного боку, підпорядковане Міністерству освіти в області, а з другого – обласній державній адміністрації. Воно здійснює керівництво освітою в області. Йому підпорядковані обласний інститут післядипломної освіти, обласні станції юних техніків, натуралістів, туристів, загальноосвітні навчально-виховні заклади інтернатного типу, інші освітні установи.

Управління освіти обласної державної адміністрації аналізує стан освіти в області, організовує розробку і виконання регіональних програм розвитку освіти національних меншин, забезпечує розвиток мережі навчально-виховних закладів області, проводить їх ліцензування та

атестацію. До його функцій входить і впровадження затверджених Міністерством освіти і науки нових освітніх технологій, здійснення контролю за діяльністю відділів освіти в районах, містах, організаціях державного інспектування підпорядкованих установ та закладів освіти, в тому числі післядипломної.

Управління освіти укладає і припиняє контракти з керівниками закладів освіти, що знаходяться в його підпорядкуванні, аналізує виконання умов контракту керівниками вищих навчальних закладів III рівня акредитації, професійно-технічних закладів, формує замовлення на методичну, педагогічну літературу, навчальні програми, посібники, бланки суворої звітності та інше.

Відділ освіти підпорядкований, з одного боку, управлінню освіти обласної держадміністрації, а з другого – районній (міській) державній адміністрації. Він здійснює безпосереднє керівництво навчально-виховними закладами (загальноосвітніми школами, ліцеями, гімназіями, дошкільними закладами, позашкільними установами), а також районними (міським) методичним кабінетом, аналізує стан освіти в районі (місті), подає пропозиції місцевим органам влади щодо зміцнення навчально-матеріальної бази закладів освіти, сприяє створенню різних типів закладів освіти, організовує навчання обдарованих дітей, а також дітей, які мають вади у фізичному і розумовому розвитку, сприяє влаштуванню до інтернат них закладів дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування, організовує роботу психологічної служби, соціально-педагогічного патронажу в закладах освіти, визначає потребу закладів освіти у педагогічних кадрах і задовольняє її, проводить атестацію педагогічних працівників району, аналізує використання бюджетних коштів на освіту та інше.

До органів громадського самоврядування в системі освіти належать загальні збори (конференція) колективу; рада навчально-виховного закладу;

районна, міська, обласна конференції працівників освіти; районна, міська ради з питань народної освіти; всеукраїнський збір працівників освіти.

Змістом діяльності самоврядування є самостійне планування роботи, вирішення питань навчально-виховної, наукової, методичної, фінансово-господарської, виробничо-комерційної діяльності; участь у формуванні планів прийому учнів, студентів, слухачів з урахуванням державного замовлення та замовлень місцевого значення; визначення змісту шкільного комплексу освіти, форм і методів навчання; прийняття на роботу педагогічних та інших працівників; здійснення громадського контролю за організацією харчування в навчально-виховних закладах.

Важлива функція органів освіти – інспектування діяльності закладів освіти. Під інспектуванням розуміють систему державного контролю за станом виконання закладами й установами освіти постанов, директив і вказівок уряду в галузі освіти, навчальних планів та програм, інструкцій та указів і розпоряджень керівних органів з одночасною практичною допомогою тим, кого контролюють, вжиттям заходів щодо запобігання й усунення недоліків.

Основною формою державного контролю за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності є державна атестація закладу, яку проводять не рідше одного разу на 10 р. у порядку, встановленому Міністерством освіти та науки України.

3. Управління освітою: принципи, методи та функції

Управління – діяльність, спрямована на розробку рішень, організацію контролю регулювання об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Науково обґрунтоване керівництво закладами освіти можливе за дотримання таких принципів управління:

Принцип державотворення. Суть його в тому, що діяльність усіх ланок закладів освіти спрямовується на утвердження і розвиток державності України, піднесення рівня їх діяльності до міжнародних стандартів.

Принцип науковості. Передбачає врахування під час організації навчально-виховного процесу в закладах освіти досягнень педагогіки, психології, методик викладання навчальних предметів, фізіології, гігієни, кібернетики та інших наук, які дають змогу здійснювати цей процес на наукових засадах.

Принцип демократизації. Полягає в тому, що при вирішенні проблем діяльності закладу освіти керівник має зважати на думку членів педагогічного колективу, батьківської громадськості та учнівського колективу, систематично звітувати про свою роботу перед колективом працівників школи.

Принцип гуманізації. Потребує налагодження гуманних стосунків у ланках взаємовідносин: дирекція – учителі, учні, батьки; учителі - учні, батьки; учителі - учителі; учні – учні; учнівське самоврядування – рядові вихованці; батьки діти; передбачає формування гуманної особистості гуманними засобами. Якщо керівник гуманна людина, уважний, доброзичливий, справедливий і тактовний, то педагогічний колектив йде за ним і вірить йому.

Принцип цілеспрямованості. Передбачає постановку перед педагогічним і учнівським колективами близької, середньої й далекої перспектив, розв'язання конкретних завдань для їх досягнення.

Принцип плановості. Потребує чіткого перспективного і щоденного планування усіх напрямів навчально-виховної, організаційно-господарської діяльності закладу освіти з урахуванням його умов та можливостей.

Принцип компетентності. Згідно з ним усі педагогічні та інші працівники закладу освіти повинні мати високий рівень професійної підготовки, сумлінно виконувати службові обов'язки. Широка загальна

ерудиція, високий рівень професіоналізму, врахування реальних умов праці дають змогу керівникові творчо вирішувати складні педагогічні завдання.

Принцип оптимізації. Полягає у створенні в закладах освіти належних умов для забезпечення його працівникам можливостей для ефективної діяльності.

Принцип ініціативи й активності. Передбачає наявність цих якостей у керівництва закладу освіти та створення умов для творчих пошуків усіма педагогами.

Принцип об'єктивності в оцінці виконання працівниками закладу освіти своїх обов'язків. Мається на увазі систематичний контроль за діяльністю працівників закладу, об'єктивна оцінка її результатів, гласність і врахування думки педагогічного колективу.

Принцип поєднання колегіальності з персональною відповідальністю. Його суть у тому, що директор школи несе повну відповідальність за навчально-виховну діяльність перед державними органами, але під час прийняття важливих рішень з питань діяльності школи зобов'язаний враховувати думку членів колективу, якщо вона не суперечить законам України.

Методом управління називається спосіб впливу на учасників управлінського процесу. Існують різні підходи до класифікації методів управління. Розглянемо таку класифікацію методів управління: організаційні, педагогічні, соціально-психологічні, економічні.

Організаційні методи передбачають систему організаційних розпорядчих впливів, спрямованих на досягнення поставленої мети. Це інструктаж, нормування, різні розпорядчі акти.

Метод інструктування полягає в ознайомленні з умовами праці, в роз'ясненні змісту роботи і можливих труднощів, у попередженні характерних помилок. Інструктування може мати наочну форму (керівник навчально-виховного закладу сам проводить роз'яснення) чи існувати у формі спеціально розробленої документації (наприклад, інструкція про

порядок звільнення від перевідних та випускних екзаменів учнів загальноосвітніх шкіл України).

Регламентування виявляється в штатному розкладі працівників для даного навчального закладу або окремо виданим нормативним документом.

Метод нормування чітко визначає нормативи навчального навантаження, нормативи витрат (наприклад, сировини, заготовок), чисельності педагогічного і обслуговуючого персоналу та ін.

Розпорядчі акти (Закон України “Про освіту”, Типовий статут середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу, накази Міністерства освіти, обласного управління освіти, районного (міського) відділу освіти, накази і розпорядження директора навчально-виховного закладу) передбачають систему організаційних і розпорядчих впливів, що є обов’язковими для даного закладу освіти. Вони можуть бути одноосібними (наказ директора навчально-виховного закладу про організацію літнього відпочинку учнів), і ін. (рішення педагогічної ради, резолюція конференції закладу тощо).

До *педагогічних методів управління* відносять проведення науково-практичних конференцій педагогічних працівників, серпневих нарад учителів, семінарів, диспутів, педагогічних читань і ін.

Соціально-психологічні методи управління. До цієї групи відносять методи формування суспільної свідомості, морального стимулювання (заохочення і покарання), методи впливу на педагогічних працівників на основі використання традицій педагогічного колективу (посвячення молодого педагога, звіти творчих учителів), створення нормального психологічного клімату в колективі тощо, а також методи соціологічних досліджень (анкетування, інтерв’ю, тестування, використання різноманітних соціометричних методик і ін.), які дозволяють визначити сформованість громадської думки, рівень задоволення роботою.

Економічні методи управління - це методи матеріального стимулювання (преміювання, підвищення зарплати за результатами атестації), економічного планування, бюджетного управління і ін.

Під **функціями управління** розуміють певний розподіл праці, спеціалізацію в сфері управління. Виділяють такі функції управління: за належністю до сфер діяльності - спеціальні, а за етапами управління – загальні. Загальні функції управління властиві будь-якому об'єкту управління, а спеціальні – це посадові функціональні обов'язки педагогічних працівників (директора, його заступників, класного керівника, педагога-організатора і ін.)

Виділяють такі загальні функції управління: *планування, організація, координування, контроль, регулювання, облік, аналіз.*

Література:

1. Бегей В.М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах. – Львів, 1995.
2. Галузяк В. М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка. – Вінниця, 2001. – 200 с.
3. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – К., 1994.
4. Закон України “Про освіту” //Освіта. – 25 червня 1991 р.
5. Онишків З.М. Основи школознавства. – Тернопіль, 1996. – 104 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка. – К., “Академія”, 2000. – 544 с.

Опорні поняття:

Система освіти, структура освіти, дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта.

*НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАХИСТУ УКРАЇНИ*

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА : “ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ”

План

1. Тенденції розвитку освіти в Україні
2. Принципи розвитку освіти в Україні

Час проведення: 2 години.

Тенденції та принципи розвитку освіти в Україні

План

1. Тенденції розвитку освіти в Україні
2. Принципи розвитку освіти в Україні

1. Тенденції розвитку освіти в Україні

Освіта в сучасній Україні. У сучасній Україні система освіти безперервно розвивається, і для неї характерне постійне відновлення й саморозвиток. Особливо могутній інноваційний процес охопив українську систему освіти в 1980 - 1990-ті рр. Замість колишньої єдиної й однакової школи з'явилися гімназії, ліцеї, коледжі, школи різних профілів і напрямів. Відкрито міжнародні школи й університети, приватні школи і вищі навчальні заклади. Замість інститутів і спеціалізованих вищих училищ (військових, цивільної авіації, мистецтва) основні вищі навчальні заклади тепер здебільшого університети й академії.

Середня освіта в Україні впродовж різних історичних епох і в ХХ ст. зокрема не мала постійного терміну і коливалася від 9-річної (1940 - 1950), **10-річної (1950 - 1967, 1970 -1991), 11-річної** до 12-річної. За кордоном також змінюються терміни здобування повної середньої освіти, і в різних країнах вони неоднакові. Середня освіта є обов'язковою для того, щоб продовжити здобувати освіту у вищому навчальному закладі.

Початковий рівень вищої освіти в Україні, як і в багатьох інших країнах, можна здобути у спеціалізованому коледжі. Повну вищу освіту людина здобуває тільки після успішного закінчення вищого навчального закладу. За законом «Про освіту», до вищих навчальних закладів в Україні зараховують інститут, академію й університет.

Для реформування системи вищої освіти в Україні характерний пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір.

На цьому шляху спостерігаємо кілька тенденцій.

Перша пов'язана з розвитком багаторівневої системи в багатьох університетах України. Переваги цієї системи в тому, що багаторівнева система організації вищої освіти забезпечує ширшу мобільність щодо темпів навчання й вибору майбутньої спеціальності. Вона формує здатність у випускника освоювати на базі отриманої університетської освіти нові спеціальності.

Друга тенденція - значне збагачення вищих навчальних закладів сучасними інформаційними технологіями, широке підключення до мережі «Інтернет» та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів.

Третя тенденція - університизація вищої освіти в Україні й процес інтеграції всіх вищих навчальних закладів з провідними у країні і у світі університетами, що зумовлює появу університетських комплексів.

Четверта тенденція полягає в переведенні вищої школи України на самофінансування.

П'ята тенденція - відновлення вищої професійної освіти з урахуванням світових стандартів. Тому спостерігаємо перехід українських ВНЗ в режим дослідницько-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, освітніх стандартів, нових освітніх технологій і структур управління.

Освіта - це наука і мистецтво озброїти людей різного віку знаннями про труднощі і проблеми, з якими їм, імовірно, доведеться зіткнутися, та засобами подолання труднощів і розв'язання проблем. Вищого рівня професійної освіти — творчої майстерності — неможливо досягти без загальної гуманітарної освіти і без інноваційних підходів до розв'язання будь-яких проблем (соціально-економічних, виробничо-технологічних, економічних та ін.). Орієнтація на ці стратегічні напрями прийнятна, але консерватизм, властивий вищій школі, перешкоджає рухові вперед.

Головна мета інноваційної освіти — збереження і розвиток творчого потенціалу людини. Проте сьогодні недостатньо творчості та проектування. Освіту потрібно сприйняти як загальнолюдську цінність. Для цього насамперед необхідно зробити так, щоб вона розвивала гармонійне мислення, побудоване на

поєднанні внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності, а також терпимості до інакомислення.

2. Принципи розвитку освіти в Україні

Сьогодні мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за ухвалені рішення й уміти долати конфлікти й суперечності. А для цього вона повинна мати культуру, багатокритерійну установку розв'язання завдань, а також розуміти, що ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції і жодну теорію не можна вважати універсальною і вічною.

Отже, *головний принцип* інноваційної освіти полягає в тому, що вона скерована на формування світогляду, ґрунтованого на багатокритерійності рішень, терпимості до інакомислення й відповідальності за свої дії.

Принцип розвитку — розвиток міждисциплінарних зв'язків, формування системи узагальнених понять — передбачає таку організацію інформаційного простору знань, яка дозволила б науці уникнути роздроблення й вузької спеціалізації.

І ще один принцип — *принцип поліхроматичності мислення*, або «бінокулярності інтелектуальної діяльності». Цільове призначення цього принципу подібне до призначення бінокулярного зору.

Аналіз процесів реформування освітніх систем у розвинених країнах засвідчує, що всі вони зумовлені необхідністю формулювати нову парадигму освіти. У зв'язку з інтеграційними процесами, створенням світового освітнього простору така парадигма у своїй основі має бути актуальною і в загальних рисах спільною для всього світу.

У межах ЮНЕСКО 1992 р. - створено Міжнародну комісію з освіти ХХІ ст. на чолі з Жаком Делором і Всесвітню комісію з культури і розвитку на чолі з Пересом де Куельяром. Цим комісіям доручили підготувати й опублікувати до 1995 р. доповіді, які мали допомогти країнам у розробленні розрахованої на ХХІ ст. політики в галузях науки, освіти та культури. Це пов'язано з тим, що

розв'язати сучасні загальнолюдські проблеми самотужки не спроможна жодна країна, хоч би яку потужну економіку вона мала. Щоб виконати такі завдання, потрібно поєднати економічні, інтелектуальні й духовні можливості усього світового товариства.

Реалізація цих підходів вимагає розроблення нової освітньої *парадигми*, спрямованої насамперед на розвиток духовності та творчої сутності людини. Головним завданням освітньої практики є не лише вивчення законів природи й суспільства, а й діяльне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу, гармонізації відносин у системі «людина — природа — суспільство».

Термін «*парадигма*» (від грец. — приклад, взірець) означає теорію або модель порушення проблеми, яку певне наукове співтовариство прийняло за зразок розв'язання дослідницьких завдань. Принципи загальноприйнятої парадигми — методологічна основа єдності певного наукового товариства (школи, напрямку), що значно полегшує їхню професійну комунікацію.

У праці С. Подмазіна «Особистісно орієнтована освіта» поняття «парадигма» тлумачать так: «Парадигма являє собою модель, що використовується для розв'язання не лише дослідницьких, а й практичних завдань у певній галузі діяльності. Потреба в новій парадигмі виникає у зв'язку з переходом до нових типів мислення і нових способів перетворення дійсності».

Нова парадигма як пріоритетне завдання освіти (загальної, середньої та вищої) передбачає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку.

Освіту можна вважати спрямованою на інтереси особистості, якщо через неї можна розв'язувати такі завдання:

- гармонізувати стосунки людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу;
- стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчість через засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання;
- керуючись тим, що людина живе в суспільстві, домогтися її успішної

соціалізації через занурення в наявну культуру, зокрема й техногенну, у комп'ютеризоване середовище;

■враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища, навчити її жити в його потоці, створити умови для безперервної освіти;

■зважаючи на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової грамотності, створити умови для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу доволі швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності.

Нова освітня парадигма передбачає стосовно вищої освіти також набуття компетентності, ерудиції, формування творчості, культури особистості. У цьому її головна відмінність від старої парадигми, що загалом була спрямована на навчання із гаслами були: знання, вміння, навички і виховання).

Пошук шляхів запровадження нової парадигми і відповідних нових моделей освіти не обмежують збільшенням обсягів змісту навчальних дисциплін або термінів навчання. Йдеться про досягнення принципово інших цілей освіти, які ніколи раніше не формулювали і які полягають у досягненні нових, вищих рівнів освіченості кожної особистості та суспільства загалом.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні (затверджена Указом Президента України *з/* квітня 2002 р., № 327/2002) — державний документ, який визначає систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та головні напрями розвитку освіти у першій чверті ХХІ ст.

Мета державної політики в галузі освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, які будуть ефективно працювати і навчатися впродовж життя, зберігати й примножувати цінності національної культури і громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати незалежну, демократичну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Пріоритетні напрями державної політики в галузі освіти:

■її особистісна орієнтація;

- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей для здобування освіти;
- постійне підвищення якості, оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання впродовж життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і освітніх гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання й виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичне забезпечення;
- інтеграція української освіти у європейський та світовий освітній простір.

У Національній доктрині розкрито обов'язок держави щодо забезпечення основних напрямів діяльності освітніх установ, наголошено на національному характері освіти і виховання, рівних можливостях для здобуття якісної освіти, накреслено шляхи забезпечення безперервності освіти, навчання впродовж життя, підкреслено необхідність застосування інформаційних технологій в освіті. Чітко сформульовано вимоги до сучасного управління освітою, до економіки освіти, вказано на необхідність поєднання освіти і науки, підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, які були б спроможні забезпечувати соціальні гарантії учасникам навчального процесу. У доктрині визначено стратегічні завдання освітньої галузі у сфері міжнародної співпраці.

В останньому розділі Національної доктрини прогнозують очікувані

результати: «Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, в структурі політичних відносин, побуті й культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі».

На основі цих засад розроблено підвалини концепції вищої освіти:

- відповідність суспільним потребам, що змінюються;

- перехід від жорстких, уніфікованих схем до багатоманітності форм власності, джерел фінансування навчання та наукових досліджень, організаційних структур;

- багатоваріативність навчально-методичної роботи: самостійне визначення вищими навчальними закладами форм і методів навчального процесу, впровадження прогресивних педагогічних технологій та різних форм контролю знань студентів, використання пришвидшеного навчання за індивідуальними навчальними планами;

- демократизація управління вищою освітою: розширення прав і повноважень вищих навчальних закладів, удосконалення їх структури, розроблення правил та проведення прийому студентів, вирішення кадрових питань, організація виробничої та комерційної діяльності, міжнародна співпраця;

- єдність системи вищої освіти: поєднання демократизації управління з єдиними державними вимогами, із впровадженням єдиних освітніх стандартів з єдиними критеріями оцінки діяльності вищих навчальних

закладів та визначення їхнього статусу;

■ інтеграція освіти й науки, активізація наукових підрозділів, співпраця з НАН України та галузевими академіями наук;

■ удосконалення формування контингенту студентів. Пошук, підтримання та стимулювання розвитку обдарованих дітей, підлітків, юнацтва, диференційоване навчання обдарованих студентів;

■ формування механізму розподілу та соціального захисту випускників, розроблення відповідної нормативної бази, зокрема відповідальності сторін за невиконання своїх обов'язків;

■ посилення виховної роботи, розроблення концепції виховання студентської молоді; суворе дотримання закону про світський характер державної освіти;

■ подальша інтеграція української вищої школи та науки до європейського та світового освітнього і наукового простору, співпраця з міжнародними, регіональними та національними фондами, налагодження взаємовигідних зв'язків із закордонними партнерами, заохочення закордонних інвесторів до участі в розвитку вищої освіти та науки в Україні.

Зазначені концептуальні положення документально відображено в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Законі України «Про вищу освіту», нормативних документах Міністерства освіти і науки України.

Контрольні запитання та завдання:

1. Сформулюйте визначення поняття «освіта».
2. Розкрийте сутність освіти як процесу.
3. Які основні елементи освіти? Охарактеризуйте їх.
4. Які способи конструювання і структурування освіти ви знаєте?
5. У яких напрямках розвивається освіта в сучасному світі?
6. Як визначають якість освіти? Охарактеризуйте моделі освіти в сучасному світі.
7. Які якості характерні для категорії «освіта» як системи?
8. Назвіть основні цілі освітньої системи.
9. Опишіть способи конструювання та структурування змісту освіти.

10. Назвіть основні способи здобування освіти.
11. Яку цільову функцію передбачають освітні стандарти?
12. Поясніть основні тенденції розвитку освіти в Україні.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:

завідувач кафедри СіГД

полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

**ТЕМА : “ СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

”

ПЛАН

1. Зміст і головні складові Болонського процесу
2. Стратегія розвитку університетської освіти України
3. Болонський процес в контексті створення європейського простору вищої освіти

Час проведення: 2 години.

**Стратегія розвитку
університетської освіти України
в контексті Європейського простору вищої освіти**

План

1. Зміст і головні складові Болонського процесу
2. Стратегія розвитку університетської освіти України
3. Болонський процес в контексті створення Європейського простору вищої освіти

1. Зміст і головні складові Болонського процесу

Інтеграційний процес у науці й освіті має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою хартією університетів (Magna Charta Universitatum), та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Головна мета цього процесу - консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, протягом останніх 15-20 років вона значно поступається американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях. Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбоннської декларації (Париж, Сорбонна, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Сам же Болонський процес на рівні держав було започатковано 19 червня 1999 року в Болоньї (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали «Болонська декларація». Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до

визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг. Власне, цим документом було задекларовано прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема через затвердження додатка до диплома; запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3+2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський - не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці якраз як освітні і кваліфікаційні рівні; створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок, включно з постійним навчанням; сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти, розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору.

Наступний етап Болонського процесу відбувся у Празі 19 травня 2001 року, де представники 33 країн Європи підписали Празьке комюніке. Головні рішення цього саміту такі: країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією; учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB); вони відзначили конструктивну допомогу з боку Європейської комісії та висловили свої зауваження щодо подальшого процесу, беручи до уваги різні цілі Болонської декларації.

На саміті було виділено важливі елементи Європейського простору вищої освіти, а саме: постійне навчання протягом усього життя; мотивоване залучення студентів до навчання; сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу (зокрема, аспекти транснаціональної освіти).

Третій етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18-19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке. Принципово нове рішення Берлінського саміту - поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах - учасницях Болонського

процесу - має бути один докторський ступінь - «доктор філософії» у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.). Була запропонована формула триступеневої освіти (3-5-8), згідно з якою не менше трьох років відводиться для отримання рівня "бакалавр", не менше 5 років - для отримання рівня "магістр" і не менше 8 років для отримання вченого ступеня "доктор філософії". Важливо, що освітньо-кваліфікаційні рівні і вчений ступінь розглядаються як складові цілісної системи освіти людини. Акцентовано увагу на потребі сприяти європейському простору вищої освіти. Було приділено особливу увагу важливості контролю і дотримання європейських стандартів якості освіти на усьому просторі. Ці стандарти в Європі розробляє і підтримує відома міжнародна організація, що має назву "Європейська мережа з гарантування якості (European Network Quality Assurance - ENQA)". Розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією. Наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя. Зазначено, що європейський простір вищої освіти та європейський простір дослідницької діяльності - дві взаємопов'язані частини спільноти знань. Важливо, що з урахуванням цих нових рішень до Болонської співдружності разом з іншими шістьма країнами було прийнято і Росію (отже, до Болонського процесу сьогодні входять 40 країн Європи). Зрозуміло, що з огляду на глибокі традиції російської освіти і науки Російській Федерації буде непросто відмовитися від багатьох переваг своєї системи, наприклад від двох вчених ступенів, в перспективі - від Вищої атестаційної комісії як державного органу контролю за стандартом наукових ступенів та ін.

Четвертий саміт Болонського процесу заплановано провести 19-20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія).

Отже, Болонський процес - це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору

задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи. Для досягнення цієї мети було запропоновано прийняти зручні та зрозумілі градації дипломів, ступенів і кваліфікацій; увести в своїй основі двоступеневу структуру вищої освіти; увести взаємовизнаний на європейському просторі вчений ступінь доктора філософії; використати єдину систему кредитних одиниць (систему ECTS - European Community Course Credit Transfer System), яку ще називають системою кредитних одиниць, системою кредитних заліків, системою кредитних рівнів, системою залікових одиниць, кредитною системою взаємовизнання тощо; увести уніфіковані і взаємно визнані на європейському просторі додатки до диплома; напрацьовувати, підтримувати і розвивати європейські стандарти якості із застосуванням порівняльних критеріїв, механізмів і методів їх оцінки відповідно до вимог ENQA; усунути наявні перепони для розширення мобільності студентів, викладачів, дослідників і управлінців вищої школи.

На всіх етапах Болонського процесу було проголошено, що цей процес добровільний; полісуб'єктний; такий, що ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури; такий, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи; багатоваріантний; гнучкий; відкритий; поступовий.

Але не слід ідеалізувати Болонський процес. Він нерівномірний, суперечливий, складний. Його цілі ще дуже гіпотетичні. Як приєднання до цього процесу, так і неприєднання мають свої переваги та ризики. Втім, з урахуванням усіх «за» і «проти» для країн, які прагнуть до економічного і суспільного розвитку і, зрештою, вступ до Європейського Союзу (ЄС), альтернативи Болонському процесові немає. Ми вже значно спізнюємося щодо цього.

І чим більше зволікатимемо з рішучими кроками, тим важчим для нас буде вступ до Болонської співдружності. Якщо на установчій конференції в Болоньї 1999 року до перших 29 країн майже не висували суттєвих вимог, то вже на Празькому саміті 2001 року до наступних чотирьох кандидатів вони були досить серйозними, а сім країн, які входили до Болонської співдружності на

Берлінському саміті 2003 року, змушені були витримати справжній іспит. Безперечно, вступ до цієї співдружності наступних країн на Бергенському саміті 2005 року буде дуже складним.

Для того, щоб вступити до Болонської співдружності і, головне, стати її повноправним членом, Україні треба буде піти на суттєві перетворення в системі вищої освіти і науки. Найважливіше при цьому провести ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняної системи науки й освіти з європейською (за болонською моделлю). За результатами цього аналізу визначити, що потрібно буде змінити в нашій системі, і започаткувати відповідні реформи.

Ці реформи вже не зможуть бути «косметичними». Вони мають стосуватися глибинних основ нашої освіти й науки. Здійснюючи їх, ми повинні будемо відповісти на запитання: чого і як слід навчати в сучасному світі гострої конкуренції? Ми не зможемо уникнути реальної інтеграції вітчизняної науки й освіти. Через складності з розпізнаванням освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» виникне потреба започаткувати еквівалентну систему другого рівня. Особливо це важливо для підготовки і кваліфікації інженерів в умовах креативної практики, що має закінчуватися обов'язковим винахідництвом і створенням нової техніки. Доведеться приймати нелегкі рішення стосовно системи наукових ступенів кандидатів і докторів наук та принципів їх присудження.

На шляху цих реформ виникне ще багато складних проблем. Але особливість найближчого періоду в тому, що уникнути зазначених перетворень уже неможливо, бо, не проводячи реформ або зволікаючи з ними, наша країна підсилюватиме ізоляційні явища як з боку Європи, так і з боку Росії, дедалі більше поглиблюючи власну суспільну й економічну кризу.

2. Стратегія розвитку університетської освіти України

Стратегічні рішення Болонського процесу із створення Європейської простору вищої освіти (далі ЄПВО) до 2010 року є результатом зустрічей міністрів європейських країн впродовж останніх десяти років.

Україна приєдналася до Болонського процесу на Конференції міністрів європейських країн у травні 2005 року в Бергені. Це є незаперечним фактом міжнародного визнання вітчизняної системи вищої освіти. Як учасниця Болонського процесу, Україна повинна вирішити ряд першорядних ключових завдань, що передбачають запровадження до 2010 року стандартів, рекомендацій та основних інструментів ЄПВО: Національної рамки кваліфікацій, інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи, Додатку до диплома європейського зразка.

Участь у Болонському процесі – це відповідь на спільні виклики, що стоять перед системами вищої освіти європейських країн. ЄПВО - це не єдина система вищої освіти, а об'єднання 46 національних систем, що розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів. ЄПВО сприяє узгодженню, сумісності, порівнянності та визнанню різноманітних систем вищої освіти. Він не вимагає уніфікації змісту, технологій навчання і забезпечення якості у вищих навчальних закладах.

Основні принципи Болонського процесу щодо узгодження архітектури систем вищої освіти європейських країн було закладено у Сорбонській Декларації, яку підписали міністри Франції, Німеччини, Італії і Великої Британії у травні 1998 року. Вона була сфокусована на:

- покращенні міжнародної прозорості навчальних програм (курсів) і визнанні кваліфікацій шляхом поступового узгодження циклів підготовки (навчання) та наближення до рамки кваліфікацій ЄПВО;
- сприянні мобільності студентів, викладачів та наукових працівників;
- розробленні загальної системи ступенів - першого циклу (ступінь бакалавра) та другого циклу (ступінь магістра).

Болонська декларація, яка підписана міністрами 29 європейських країн у червні 1999 року, стала основним документом, що використовується для встановлення загальної рамки з модернізації і реформування європейської вищої освіти. З часу підписання декларації, проведення реформ у вищій освіті називають

Болонським процесом. У декларації було визначено такі основні цілі із розвитку ЄПВО:

- прийняти систему зрозумілих і порівнянних ступенів;
- запровадити систему вищої освіти, яка ґрунтується на двох циклах;
- запровадити систему кредитів ЄКТС;
- сприяти мобільності студентів, викладачів і науковців;
- сприяти європейській співпраці із забезпечення якості;
- сприяти європейському виміру у вищій освіті.

У травні 2001 року на Конференції міністрів європейських країн в Празі зроблено оцінку прогресу в розвитку ЄПВО, а також прийнято важливе рішення щодо створення Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) із представників країн-підписантів і Європейської комісії та визначено стратегії подальшого розвитку Болонського процесу, а саме:

- сприяння навчанню впродовж життя;
- залучення вищих навчальних закладів та студентів;
- підвищення привабливості ЄПВО.

На Берлінській конференції міністрів європейських країн, яка відбулася у вересні 2003 року, було визначено пріоритети розвитку ЄПВО на 2005-2007 роки:

- забезпечення якості на інституційному, національному і європейському рівнях;
- початок запровадження двоциклової системи;
- визнання ступенів і періодів навчання, включаючи отримання студентами вищих навчальних закладів Додатку до диплома європейського зразка автоматично і безплатно для усіх випускників з 2005 року;
- розроблення рамки кваліфікацій ЄПВО;
- запровадження в ЄПВО докторського ступеня як третього циклу;
- сприяння тісному взаємозв'язку між ЄПВО і Європейським науковим простором (ЄНП).

У Берлінському комюніке міністри зобов'язали Групу супроводу Болонського процесу підготувати детальні звіти щодо прогресу в запровадженні

проміжних пріоритетів і організації аналітичного звіту перед наступною конференцією міністрів у 2005 році.

У травні 2005 року в Бергені міністрами обговорено проміжні досягнення Болонського процесу, Групою супроводу підготовлено аналітичний звіт та визначено пріоритети розвитку ЄПВО до 2007 року:

- посилення соціального виміру і зняття перешкод для мобільності;
- запровадження стандартів і рекомендацій із забезпечення якості;
- запровадження національних рамок кваліфікацій;
- присвоєння та визнання спільних ступенів;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Конференція міністрів європейських країн в Лондоні, яка відбулася 17-18 травня 2007 року, означила віху в створенні першого правового органу Болонського процесу – Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR) відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації із забезпечення якості (ENQA).

У Лондоні розглянуто досягнення у соціальному і глобальному вимірі Болонського процесу. Міністрами визначено подальші пріоритети розвитку ЄПВО до 2009 року:

- створення реєстру національних агенцій із забезпечення якості;
- стратегія покращення глобального виміру;
- розроблення національних планів дій із сприяння соціальному виміру.

3. Болонський процес в контексті створення Європейського простору вищої освіти

Розвиток Болонського процесу: сучасні тенденції. Завдяки реформам систем вищої освіти у ЄПВО до 2009 року досягнуто більшої сумісності і порівнянності кваліфікацій (ступенів) на національному і міжнародному рівнях. З огляду на це, важливим викликом є розроблення профілів і змісту кваліфікацій. Основні інструменти ЄПВО – Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС-

ECTS), Додаток до диплома (ДД-DS), Національні рамки кваліфікацій (НРК-NQF) стали загальноприйнятими у ЄПВО.

Нова трициклова структура (система) (бакалавр – магістр – доктор філософії (PhD) активно запроваджується у вищих навчальних закладах Європи. Проте, у деяких європейських країнах такі напрями освіти як медицина, ветеринарія, архітектура, педагогіка, теологія, право, ядерна енергетика, інженерія, охорона навколишнього середовища, безпека людини і держави залишаються осторонь цих нових структур.

Виразно спостерігається подібність моделей двох циклів. На бакалаврських програмах першого циклу модель у 180 кредитів ЄКТС (3 роки) переважає у 17 країнах, а в 11 країнах – перевага надається її альтернативі – моделі у 240 кредитів ЄКТС (4 роки). Одночасно, у магістерських програмах другого циклу модель у 120 кредитів (2 роки) є більш поширеною і тепер переважає у 29 країнах.

Загальноприйнятою моделлю циклової підготовки у ЄПВО є комбінація програм першого та другого циклів у співвідношенні - 180+120 кредитів ЄКТС (3+2 роки).

Болонський процес
(Тенденції 1998-2009 роки)

Сорбонська декларація 1998	Болонська декларація 1999	Празьке комюніке 2001	Берлінське комюніке 2003	Бергенське комюніке 2005	Лондонськ е комюніке 2007	Льовенське комюніке 2009
<p>Загальна рамка кваліфікацій</p> <p>Загальна двоциклова система</p> <p>Мобільність студентів і викладачів</p>	<p>Легкозрозум ілі і порівнянні ступені</p> <p>Система кредитів (ЄКТС)</p> <p>Мобільність науковців</p> <p>Європейська кооперація у забезпеченні якості</p> <p>Європейськи й вимір вищої освіти</p>	<p>Навчання впродовж життя</p> <p>Додано соціальний вимір</p> <p>Залучення вищих навчальних закладів і студентів</p> <p>Просування Європейсько го простору вищої освіти</p>	<p>Забезпечення якості на інституційному, національному і Європейському рівні</p> <p>Включення докторського рівня як третього циклу</p> <p>Визнання ступенів і періодів навчання (Додаток до диплому)</p> <p>Європейська рамка кваліфікацій</p> <p>Посилення інтеграції освіти і наукових досліджень</p>	<p>Посилення соціального виміру</p> <p>Стандарти і рекомендації із забезпечення якості</p> <p>Національна рамка кваліфікацій</p> <p>Присвоєння і визнання спільних ступенів</p> <p>Гнучкі траєкторії навчання у вищій освіті</p>	<p>Створення Європейськог о реєстру забезпечення якості (EQAR)</p> <p>Стратегія покращення глобального виміру Болонського процесу</p> <p>Рішення створити національні плани дій з ефективним моніторингом соціального виміру</p>	<p>Соціальний вимір: рівний доступ і закінчення навчання</p> <p>Навчання впродовж життя</p> <p>Працевлаштування</p> <p>Студентоцентроване навчання і місія вищої освіти</p> <p>Освіта, наука (дослідження) і інновація</p> <p>Міжнародна відкритість</p> <p>Мобільність</p> <p>Збір даних</p> <p>Запровадження багатовимірних інструментів прозорості</p> <p>Збільшення фінансування на вищу освіту</p>

Реформи і конвергенція структур ступенів активно здійснюються впродовж останнього часу. Проте, звісно, йдеться не про конвергенцію, що неминуче призводить до одноманітності систем вищої освіти в Європі, навіть в термінах ступеневих структур. Зараз створено основні зразки структур кваліфікацій, і ключовим викликом залишається розроблення профілів різних кваліфікацій з метою кращого розуміння результатів навчання на різних Болонських циклах та розвитку ЄПВО як відкритого, гнучкого у просторі та часі.

Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС). У більшості країн-учасниць Болонського процесу запровадження ЄКТС ґрунтується на законодавстві і нормативних положеннях. Країни-учасниці Болонського процесу і вищі навчальні заклади зосередили увагу на актуальному запровадженні системи ЄКТС. Обмежена кількість країн досягла того, що більшість вищих навчальних закладів і програм використовують ЄКТС у її повному обсязі із кредитами, що ґрунтуються на результатах навчання та навчальному навантаженні. У багатьох випадках результати навчання ще є не загальнозрозумілими і не досить широко використовуються, а навчальне навантаження також є важким поняттям у застосуванні на практиці. Кредити продовжують визначати по-різному - на основі контактних годин або різноманітних комбінацій, що включають контактні години і абстрактне навантаження студентів. Як наслідок, вищим навчальним закладам потрібна допомога і мотивація для забезпечення належного запровадження ЄКТС на основі результатів навчання і реального навантаження студентів.

Додаток до диплома європейського зразка (Додаток). У вересні 2003 року в Бергені міністри домовилися, що Додаток буде повністю запроваджено у 2005 році. Проте багато країн відстають у його запровадженні, що здавалося має бути простим і практичним заходом, хоча і таким, що потребує значних організаційних зусиль й фінансових затрат. У країнах, де Додаток широко запроваджений, лише обмежена їх кількість вдалася до моніторингу того, як у дійсності він використовується вищими навчальними закладами і роботодавцями. Іноді результати такої діяльності є неоднозначними, роботодавці, університети і випускники часто не отримують необхідної користі від зазначеного інструменту.

Національна рамка кваліфікацій. На даний момент більшість країн розпочали процес розроблення національної рамки кваліфікацій. Англія, Шотландія і Данія закінчили процес в цілому, включаючи самосертифікацію її порівнянності із загальноєвропейською рамкою кваліфікацій і трансформацію програм у вищих навчальних закладах.

Лише незначна кількість країн зможе досягнути мети щодо розроблення повноцінної національної рамки кваліфікацій до 2010 року. Проте, прогрес у вирішенні цього питання є дуже значним.

Сталий розвиток Болонського процесу зобов'язує нашу країну завершити реформу вищої освіти до 2010 року і надалі здійснювати освітні послуги з урахуванням стандартів і рекомендацій, розроблених і прийнятих у Лісабоні (1997), Сорбоні (1998) і узагальнених в Болонській Декларації (1999) та Комюніке Конференцій міністрів європейських країн, що відповідають за вищу освіту (Прага, 2001; Берлін, 2003; Берген, 2005; Лондон, 2007, Лувен, 2009).

Після приєднання України до Болонського процесу, в системі вищої освіти зроблено такі важливі кроки із реалізації його положень:

- запроваджено Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки на 2004-2005 роки;
- створено Міжвідомчу комісію із запровадження положень Болонського процесу в систему вищої освіти та Національну групу промоутерів Болонського процесу (National Team of Bologna Promoters) (2006);
- Всеукраїнська студентська рада при Міністерстві освіти і науки України стала кандидатом в члени Національних спілок студентів Європи (The National Union of Students in Europe (ESIB) (2006);
- запроваджено пілотну європейську кредитно-трансферну систему (ECTS) у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації (2006/2007 н. р.);
- підготовлено «Національний звіт – 2005-2007» до Лондонської конференції міністрів європейських країн (травень, 2007 рік).

Після Конференції міністрів європейських держав у Лондоні в системі вищої освіти України зроблено наступні кроки із реалізації положень Болонського процесу:

- затверджено «План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року»;

- підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» із врахуванням стандартів і рекомендацій Болонського процесу;

- Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR) (квітень, 2008 рік);

- запроваджено систему ранжування вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів;

- Українська асоціація студентського самоврядування стала членом Європейського студентського союзу ESU (грудень, 2007 рік);

- створено робочу групу Міністерства освіти і науки України із розробки національної рамки кваліфікацій системи вищої освіти;

- підготовлено «Національний звіт – 2007-2009» до конференції міністрів європейських країн у Лувені (квітень, 2009 рік).

На сучасному етапі реформа вищої освіти України здійснюється у двох площинах:

- національної стратегії соціально-економічного розвитку;
- співпраці та інтеграції в європейський і світовий освітній простір;

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У багатьох керівних європейських документах, щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети в значній мірі повинні зберігати свої власні традиції, надбання, досвід. Тому мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в

навчальний процес українських університетів або так званої «Болонської системи організації навчального процесу», якої, в природі, не існує.

Міністерством освіти і науки особлива увага приділяється тому, щоб кожен університет, поряд із врахуванням загальних рекомендацій та порад міністерства для всіх університетів України, формував своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Представники Ради Європи, Європейської комісії, Болонського Секретаріату, які відповідають за розвиток вищої освіти в ЄПВО зазначають, що центральні органи управління вищою освітою кожної країни-учасниці повинні сприяти підтримці, консультуванню та координації діяльності університетської освіти в запровадженні положень Болонського процесу за такими основними напрямками діяльності:

- розроблення, запровадження та розвиток національної рамки кваліфікацій (НРК–NQF);

- запровадження інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС–ECTS) та Додатку до диплома (Diploma Supplement);

- координація діяльності європейської мережі та європейського реєстру забезпечення якості (ЄМЗЯ/ЄРЗЯ – ENQA/EQAR);

- координація діяльності європейської мережі із визнання періодів і термінів навчання (ENIC-NARIC);

- розроблення процедур визнання попереднього навчання та розвиток національної рамки кваліфікацій впродовж життя (LLL NQF – НРК ВПЖ) з метою забезпечення індивідуальної траєкторії навчання громадян країн-підписантів Болонського процесу.

Основне завдання ЄПВО полягає в забезпеченні високого рівня якості вищої освіти і сприянні мобільності суб'єктів європейських університетів шляхом кроскультурного визнання кваліфікацій та їх профілів. На сучасному етапі розвитку ЄПВО важливим викликом є запровадження стандартів, рекомендацій і

основних інструментів, що сприятимуть сумісності, порівнянності, визнанню періодів і термінів підготовки (навчання) фахівців після 2010 року, а саме:

- національної рамки кваліфікацій з визначенням основних видів економічної діяльності, галузей (напрямів) освіти, напрямів та профілів підготовки фахівців, що узгоджується із рамкою кваліфікацій ЄПВО;

- запровадження в 2009/2010 навчальному році інноваційної ECTS і її ключових документів, включаючи Додаток до диплома (DS), яка запропонована Європейською комісією в лютому 2009 року та єдиної для всіх вищих навчальних закладів України системи оцінювання навчальних досягнень студентів;

- запровадження трициклової системи (бакалавр, магістр, інтегрований магістр (професійна підготовка), доктор філософії PhD);

- трансформація мережі вищих навчальних закладів (інституційної структури) в університети, політехнічні університети, академії, коледжі тощо та їх розвиток відповідно до тенденцій розвитку мережі ЄПВО:

 - *проведення в університетах прикладних досліджень (навчання через наукові дослідження);*

 - *трансформація університету в університет навчання впродовж життя;*

 - *укрупнення (об'єднання) університетів, вищих навчальних закладів (як приклад, у березні 2009 року в м. Страсбург, Франція – три університети об'єдналися в один);*

- вирішення проблеми формування змісту освіти за академічними та професійними кваліфікаціями із врахуванням відповідного рівня компетентності, компетенцій і результатів навчання;

- трансформація освітніх стандартів, розвиток університетських програм навчання відповідно до вимог Болонського процесу, участь в спільних проектах «ТЮНІНГ» (TUNING);

- запровадження спільних ступенів та спільних (спеціальних) програм для іноземних студентів;

- запровадження сучасних процедур визнання попереднього навчання (формального, неформального, неофіційного) та розроблення національної рамки кваліфікацій навчання впродовж життя (FQ LLL);

- запровадження соціального виміру ЄПВО вищої освіти через:

- *проведення моніторингу соціального виміру в університетах;*

- *врахування національних традицій, підходів тощо;*

- *запровадження інклюзивної освіти;*

- підвищення мобільності студентів і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів у двосторонніх напрямках;

- забезпечення портативності студентських грантів та позик мобільності;

- забезпечення справедливого доступу до якісної вищої освіти;

- підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, вдосконалення їх компетенцій відповідно до сучасних вимог з метою забезпечення сталого розвитку системи вищої освіти і держави;

- розроблення і запровадження професійних стандартів як основи для модернізації державних освітніх стандартів (навчальних програм, навчальних планів) з метою підвищення якості змісту професійної освіти і навчання та приведення його у відповідність до вимог роботодавців;

- розроблення сучасних механізмів врахування потреб ринку праці з метою сприяння належному працевлаштуванню випускників;

- розвиток українських і світових культурних цінностей, орієнтація на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства України;

- запровадження системи якості вищої освіти відповідно до стандартів та рекомендацій Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA), що включає:

- стандарти та рекомендації щодо:

- *процесів внутрішньої якості освіти ВНЗ;*

- *процесів зовнішньої якості освіти ВНЗ;*

- *процесів зовнішньої якості в агенціях із забезпечення якості;*

- створення незалежних агенцій із забезпечення якості;

- приєднання національних незалежних агенцій із забезпечення якості до Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості (EQAR). Влітку 2008 року Реєстр розпочав свою діяльність. Він діятиме відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA). У квітні 2007 року Україна стала урядовим членом, одним із 18 країн-учасниць Болонського процесу, Європейського реєстру із забезпечення якості. Практика європейських країн показує, що при запровадженні національної системи забезпечення якості вищої освіти надзвичайно важливо проявляти гнучкість та уникати сприйняття всіх стандартів і рекомендацій як шаблону (пам'ятки);

- створення агенції з академічного визнання і міжнародного обміну - національного центру європейської інформаційної мережі із визнання (ENIC/NARIC);

- запровадження національної системи рейтингів вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів ранжування та національної системи класифікації університетів;

Інтеграція системи вищої освіти України в ЄПВО сприятиме:

- забезпеченню якості вищої освіти;
- визнанню періодів і термінів підготовки у ЄПВО та інших регіонах світу;
- мобільності студентів, викладачів, наукових працівників;
- забезпеченню справедливого доступу до вищої освіти;
- зміцненню позицій українських університетів на національному, європейському і світовому ринку праці та ринку освітніх послуг.

З огляду на це, період 2009-2010 року (базовий) є надзвичайно важливим для системи вищої освіти України у визначенні ключових короткотермінових стратегій розвитку та узгодженні національної нормативно-правової бази із стандартами і рекомендаціями ЄПВО.

Період з 2010-2020 року повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій забезпечення сталого розвитку та удосконалення системи вищої освіти України, визнання її у європейському і світовому просторі в контексті забезпечення якості.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

О.В.Рябініна

“ ” травня 20 р.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТИ

ТЕМА: РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ”

ПЛАН

1. Реалізація положень Болонського процесу відомчими вищими навчальними закладами
2. Загальні положення. Терміни та визначення
3. Організація навчального процесу

Час проведення: 4 години.

Тема РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

План

1. Реалізація положень Болонського процесу відомчими вищими навчальними закладами
2. Загальні положення. Терміни та визначення
3. Організація навчального процесу в умовах дії Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014р.

У рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій:

- 1. Уведення двоциклового навчання.** 1-й цикл навчання: - до одержання першого академічного ступеня (бакалавр) і 2-й - після його одержання (магістр). Тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Другий цикл - 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).
- 2. Запровадження кредитної системи.** За основу прийнята ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (*залікових одиниць трудомісткості*)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».
- 3. Контроль якості освіти.** Організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.
- 4. Розширення мобільності.** Розвиток мобільності студентів, розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.
- 5. Забезпечення працевлаштування випускників.** Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.
- 6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти.** Залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу.

МОН сформовано перелік необхідних умов для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у навчальних закладах III-IV рівнів акредитації:

1. Наявність *структурно-логічних схем підготовки фахівців* за усіма напрямками та спеціальностями.
2. *Запровадження модульної системи організації навчального процесу, системи тестування та рейтингового оцінювання знань студентів.*
3. Організація навчального процесу на базі програм навчання, які формуються як *набір залікових кредитів*, що передбачає відхід від традиційної схеми: «навчальний семестр - навчальний рік - навчальний курс».
4. Введення *граничного терміну навчання за програмою*, включаючи граничний термін бюджетного фінансування.
5. Дозвіл Міністерства освіти і науки України на частковий відхід від галузевих стандартів вищої освіти (для напрямів і спеціальностей, для яких вони затверджені).
6. Розроблення *індивідуальних графіків навчального процесу з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи організації навчального процесу.*
7. Зарахування на навчання до вищого навчального закладу здійснюється тільки за напрямками підготовки.

8. Наявність *необхідного навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення* кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

9. Формування *програм навчання усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників та освітньо-професійних програм* підготовки, які передбачають можливі зміни співвідношення обсягів кредитів освітньої та кваліфікаційної складових підготовки.

10. Введення *інституту викладачів-кураторів індивідуальних програм навчання*.

Приєднання відомчих вищих навчальних закладів МНС до запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (наказ МОН України від 23.01.2004р. №48) та реалізації положень Болонського процесу вимагає:

По-перше, затвердження ОКХ та ОПП підготовки «бакалавра», «магістра» за напрями діяльності сфери цивільного захисту.

По-друге, використання досвіду співпраці відомчих навчальних закладів стосовно узгодження навчальних планів і програм підготовки

По-третє, поширення досвіду відомчих вищих навчальних закладів щодо навчання курсантів, студентів та слухачів за індивідуальним навчальним планом.

По-четверте, при призначенні кредитів ECTS модулям з тих чи інших дисциплін необхідно розраховувати, що навчальне *навантаження на тиждень становить 54 години* (повне навчальне навантаження, а не аудиторні години), причому *кількість навчальних тижнів на рік не повинна перевищувати 44* (8 тижнів відводиться на канікули) і *загальна кількість кредитів на рік не повинно перевищувати 60*. Таким чином, для нарахування кредитів ECTS в Україні коефіцієнт перерахування буде дорівнювати $60/44 = 1,36$. Таким чином, щоб оцінити, яку кількість кредитів ECTS треба нарахувати на вивчення певної навчальної дисципліни, необхідно *загальну* кількість годин, що відведено на вивчення дисципліни, помножити на отриманий коефіцієнт та поділити на 54. (Приклад: якщо загальна кількість годин становить 108, то це відповідає $108 * 1,36 / 54 = 2,72$ – 3 кредитам ECTS). Таким чином, вся дисципліна може являти собою один модуль, якому відповідає 3 кредити ECTS (за умови вивчення дисципліни протягом 1 семестру), або може містити декілька модулів, сума кредитів ECTS яких буде дорівнювати 3 (причому на один модуль не може бути призначено менше ніж 0,5 кредиту ECTS)).

На основі зазначених підходів В МНС були розроблені методичні рекомендації “Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах МНС України” (27 жовтня 2006 року)

Методичні рекомендації складаються з наступних розділів:

1. Загальні положення. Терміни та визначення
2. Організація навчального процесу
3. Особливості переведення, відрахування, поновлення курсантів (студентів) та переривання навчання
4. Контроль за індивідуальним навчальним планом курсанта (студента)

5. Особливості нормування навчального навантаження

У розділі «Загальні положення. Терміни та визначення» даються пояснення щодо основних понять їх значення при впровадженні КМСОНП, як-то: Кредитно-модульна система організації навчального процесу, основні форми занять, ECTS, Модуль, Змістовний модуль, Кредит, Кредит ECTS, Інформаційний пакет, Угода про навчання, форми контролю тощо.

2. Загальні положення. Терміни та визначення

Кредитно-модульна система організації навчального процесу (далі - КМСОНП) – це форма організації навчального процесу, яка поєднує модульні технології навчання та залікові освітні одиниці (кредити). Кредитно-модульна система ґрунтується на принципах ECTS.

Формами КМСОНП є:

навчальні заняття – лекційні, практичні, семінарські, лабораторні заняття;

індивідуальні заняття – консультації, виконання індивідуальних завдань;

самостійна робота;

практична підготовка;

контрольні заходи.

ECTS (Європейська система трансферу кредитів) – загальнозрозуміла система оцінювання навчальних досягнень курсантів (студентів) навчальними закладами, а саме – система виміру та порівняння результатів навчання, їх академічного визнання і передачі від одного навчального закладу іншому. Система може використовуватися усередині вищого навчального закладу, між вищими навчальними закладами однієї країни, а також між вищими навчальними закладами – партнерами з різних країн. Система ECTS базується на принципах взаємної довіри і передбачає виконання правил щодо всіх її частин: ECTS-кредитів, ECTS-оцінок, Угоди про навчання і Зарахування кредитів. З метою роз'яснення особливостей кредитно-модульної системи для курсантів, студентів і викладацького складу вищий навчальний заклад розробляє Інформаційний пакет, зміст якого визначений наказом МОН України від 20.10.2004 № 812 "Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу".

Модуль – це закінчений обсяг інформації, яку має засвоїти курсант (студент) (частина освітньо-професійної програми) або закінчений обсяг навчальної діяльності, який реалізується відповідними формами навчального процесу. Модуль може являти собою тему, розділ або навіть цілком певну навчальну дисципліну.

Змістовий модуль – система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові.

Кредит – система змістових модулів, з урахуванням засвоєння курсантами (студентами) окремих навчальних елементів (відповідно психофізичних норм засвоєння при використанні форм, методів і способів навчання). Загальний обсяг

годин, який відповідає одному кредиту (30 академічних годин) розподіляється на аудиторне навантаження та самостійну роботу курсантів (студентів), при цьому аудиторні заняття повинні складати не більше 18 годин (не більше 50%), а самостійна та індивідуальна робота має бути не більше 9 годин (не більше 25%) кожна від загального обсягу годин.

Кредит ECTS – числовий еквівалент навчального навантаження (від 1 до 60 на один навчальний рік) для засвоєння курсантом (студентом) певного модуля навчальної дисципліни. Кредит відображає повне навчальне навантаження курсанта (студента): навчальні заняття, самостійну роботу, практичну підготовку, екзамени або інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням. Навчальне навантаження на один навчальний рік повинно становити не менше 60 кредитів. Кількість семестрів та розподіл навантаження по семестрах визначається вищим навчальним закладом (наприклад, 30 кредитів на семестр або 20 кредитів на триместр).

Заліковий кредит – одиниця виміру навчального навантаження, необхідного для засвоєння модулю або блоку змістових модулів навчальної дисципліни.

Інформаційний пакет – пакет документів, що містять у собі загальну інформацію про вищий навчальний заклад та відповідний факультет, відомості про кваліфікацію, яку набуває випускник, відомості про навчальний графік, види навчальних занять, повний перелік навчальних дисциплін, їх коротку анотацію, відомості про форми та умови проведення контрольних заходів, систему оцінювання якості освіти, а також таблицю відповідності оцінок, прийнятих у ВУЗі, оцінкам ECTS.

1.1. **Угода про навчання** – документ, у якому визначаються права та обов'язки сторін при навчанні курсанта (студента), і який укладається між курсантом (студентом) та вищим навчальним закладом.

У разі проходження курсантом (студентом) навчання в різних вищих навчальних закладах, між вищими навчальними закладами укладається **угода про партнерство**, яка визначає їх права та обов'язки по відношенню один до одного, а також перелік дисциплін, які курсант (студент) буде вивчати у закладі-партнері.

1.2. **Академічна довідка** оцінювання знань засвідчує досягнення курсанта (студента) в системі кредитів і за шкалою успішності на національному рівні та за системою ECTS.

1.3. **ECTS-оцінки** використовуються для конвертації внутрішніх оцінок вищого навчального закладу в загальноприйняті при КМСОНП.

1.4. **Зарахування кредитів**, отриманих курсантом (студентом) у закладі-партнері, гарантується закладом, що направив його на навчання в інший заклад, угодою про навчання. Після повернення курсанта (студента) до свого навчального закладу здійснюється переведення ECTS-оцінок, отриманих у закладі-партнері, у внутрішні оцінки.

3. Організація навчального процесу

Для впровадження КМСОНП вищий навчальний заклад повинен мати такі основні елементи ECTS:

інформаційний пакет;

угоду про навчання між курсантом (студентом) і вищим навчальним закладом;

академічну довідку оцінювання знань.

Організаційно-методичне забезпечення навчального процесу передбачає використання документів, що регламентовані чинною нормативною базою у галузі вищої освіти МОН та МНС України, адаптованих і доповнених з урахуванням особливостей цієї системи. Нормативними документами, які застосовуються при організації навчального процесу за кредитно-модульною системою, є:

освітньо-кваліфікаційна характеристика;

освітньо-професійна програма;

навчальний план, інтегрований зі структурно-логічною схемою підготовки;

навчальні програми дисциплін;

робочі навчальні програми дисциплін.

Формами організації навчального процесу є: лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, всі види практик та консультацій, виконання самостійних завдань курсантами (студентами) та інші форми і види навчальної та науково-дослідницької діяльності курсантів (студентів).

Всі види навчальної діяльності з нормативних навчальних дисциплін здійснюються за розкладом, який складає навчально-методичний відділ навчального закладу та затверджує ректор навчального закладу.

Навчання курсанта (студента) здійснюється на основі виконання ним *індивідуального навчального плану* (додаток 5). Інформування курсантів (студентів) щодо правил організації навчального процесу здійснюється викладачем-куратором та факультетом (деканатом) під час складання індивідуального навчального плану. Індивідуальний навчальний план (додаток 1) формується на основі навчального плану підготовки фахівця за певною спеціальністю (спеціалізацією), і має містити нормативні та вибіркові змістові модулі, що можуть поєднуватися у певні навчальні дисципліни. Нормативні змістові модулі необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики. Вибіркові змістові модулі забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати підготовку за спеціалізацією певної спеціальності та сприяють академічній мобільності і поглибленій підготовці в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану курсанта (студента). Якщо курсант (студент) за власним бажанням вивчав додаткові навчальні дисципліни, які не входять до переліку дисциплін, встановленого освітньо-професійною програмою даного напрямку підготовки (спеціальності), вони можуть бути внесені до індивідуального навчального плану за його бажанням при наявності офіційного документа, виданого установою (включно закордонною), що має право на надання послуг з вищої освіти і підтверджує присвоєння кредитів з даної навчальної дисципліни.

Індивідуальний навчальний план курсанта (студента) за певним напрямом формується особисто курсантом (студентом) під керівництвом викладача-куратора з КМСОНП. Під час складання індивідуального навчального плану на наступний навчальний рік (але не пізніше, ніж за тиждень до закінчення поточного навчального року), враховується фактичне виконання курсантом (студентом) індивідуальних навчальних планів поточного і попередніх навчальних років. Курсант (студент), за допомогою викладача-куратора, визначає перелік вибіркових навчальних дисциплін, що планує вивчати у наступному році. Навчання з вибіркових навчальних дисциплін має здійснюватися або за розкладом навчально-методичного відділу, або у формі індивідуальних занять за графіком, який курсант (студент) складає за допомогою викладача-куратора. Навчальні дисципліни, з яких курсант (студент) отримав незадовільні оцінки у поточному семестрі, за наказом ректора можуть бути включені до індивідуального навчального плану цього курсанта (студента) на наступний семестр. Зміни до індивідуального навчального плану можуть вноситись у порядку, що встановлюється вищим навчальним закладом, але не пізніше перших двох тижнів навчання поточного навчального року (семестру). Курсант (студент) за власним бажанням може бути переведений на навчання за іншою спеціальністю в межах споріднених напрямів підготовки (певної галузі знань). Індивідуальний навчальний план погоджують: курсант (студент), викладач-куратор, начальник випускової кафедри та затверджує начальник (декан) факультету вищого навчального закладу.

(Формування індивідуального навчального плану студента здійснюється на підставі переліку змістових модулів (блоків змістових модулів навчальних дисциплін), що сформовані на основі освітньо-професійної програми підготовки і структурно-логічної схеми підготовки фахівців. Індивідуальний навчальний план студента включає *нормативні та вибіркові змістові модулі*, що можуть поєднуватися у певні навчальні дисципліни. *Нормативні змістові модулі* необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-професійної програми. *Вибіркові змістові модулі* забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-професійної програми, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати підготовку за спеціалізацією певної спеціальності та сприяють академічній мобільності і поглибленій підготовці в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану студента.)

Реалізація індивідуального навчального плану курсанта (студента) здійснюється протягом часу, який не перевищує граничного терміну навчання. Нормативний термін навчання визначається на підставі складових галузевих стандартів вищої освіти (ОКХ та ОПП). (Нормативний термін навчання визначається на підставі галузевих стандартів вищої освіти (ОКХ та ОПП). *Граничний термін може перевищувати нормативний на 1 рік.* Різниця між граничним і нормативним термінами не фінансується з державного бюджету).

Зарахування модулів, включених в індивідуальний навчальний план, здійснюється за результатами певного виду контролю якості освіти курсанта (студента) – *підсумкової модульної роботи* (наприклад, реферат, курсовий проект, розрахунково-графічна робота, контрольна робота тощо) протягом навчального року, як правило, без організації екзаменаційних сесій. Оцінка за підсумкову модульну роботу є оцінкою за модуль. Підсумкову модульну роботу з дисциплін доцільно проводити у письмовій формі (за виключенням дисциплін, де специфіка матеріалу потребує інших видів робіт). Під час проведення підсумкової модульної роботи рекомендується використовувати 4 типи завдань:

тестові – орієнтовані на виявлення знань основних понять модуля;

теоретичні (усні та письмові) – спрямовані на виявлення теоретичних знань;

практичні – спрямовані на виявлення умінь та навичок курсантів (студентів);

творчі – спрямовані на виявлення умінь курсантів (студентів) використовувати набуті знання (при виконанні творчих завдань дозволяється використовувати конспекти, підручники та інші необхідні матеріали без обмежень).

Для підсумкової модульної роботи, як правило, складається не менш двох рівноцінних варіантів завдань. Викладач має ознайомити курсантів (студентів) зі змістом модуля та завданнями підсумкової модульної роботи не пізніше другого заняття за модулем і встановлює термін, за який курсант (студент) зобов'язаний виконати лабораторні і практичні завдання. Курсові роботи та практики (стажування) оцінюються відповідно до критеріїв, що розроблюються кафедрою. Підсумкову модульну роботу можна виконувати під час останнього практичного (лабораторного) заняття у модулі або за окремим графіком. Графік проведення підсумкової модульної роботи складається на кафедрі (факультеті) та узгоджується з навчально-методичним відділом вищого навчального закладу. Викладача, який проводить підсумкову модульну роботу, визначає начальник кафедри.

Зарахування змістових модулів (дисциплін), включених в індивідуальний навчальний план, здійснюється, як правило, без організації екзаменаційних сесій.

Контроль успішності здійснюється у формі поточного та підсумкового контролю, а також державної атестації.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та лабораторних занять, а також контрольних робіт і має за мету перевірку засвоєння курсантами (студентами) навчального матеріалу та залік кредитних модулів навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль здійснюється з метою з'ясування рівня засвоєння теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни та виставлення підсумкової оцінки. Підсумкова оцінка може бути виставлена за результатами екзамену, а також у результаті накопичення оцінок з окремих модулів за умови виконання курсантом (студентом) всіх видів поточних контрольних заходів.

Поточні оцінки заносяться до журналу успішності навчальної групи. Підсумкові оцінки за модульні роботи, що проводилися протягом семестру, заносяться до журналу успішності навчальної групи та кредитно-залікової книжки (додаток 2). Підсумкова оцінка за дисципліну заноситься до журналу успішності навчальної групи, кредитно-залікової книжки, заліково-екзаменаційної відомості (додаток 3) та індивідуального навчального плану курсанта (студента) (додаток 5). Результати за кожний модульний контроль мають доводитися до відома курсантів (студентів) не пізніше п'яти робочих днів після його складання. Результати семестрового контролю фіксуються у заліково-екзаменаційній відомості, яку викладач, що виставляє підсумкову оцінку, передає до факультету (деканату), де результати семестрового контролю заносяться до семестрової відомості (додаток 4). За результатами семестрового контролю здійснюється *допуск до продовження навчання* у наступному семестрі.

Підсумком вивчення модулю навчальної дисципліни є складання

підсумкової модульної роботи. Курсант (студент), який не відпрацював лабораторні заняття до складання підсумкової модульної роботи не допускається.

Курсант (студент) може отримати оцінку за модуль без написання підсумкової модульної роботи, якщо він був присутній не менш як на 80% навчальних занять (з обов'язковим відвідуванням усіх занять, які потребують відпрацювання) та одержав не менше 70% позитивних оцінок. Оцінка за модуль буде дорівнювати середньозваженому від суми оцінок, одержаних на заняттях за національною шкалою.

Курсант (студент), який отримав позитивну оцінку за модуль без написання підсумкової модульної роботи, за власним бажанням має право скласти підсумкову модульну роботу. При цьому за модуль буде зарахована вища з двох оцінок.

Курсант (студент), який не згоден із отриманою оцінкою, має право звернутися з апеляцією до начальника кафедри в день оголошення результатів. Кафедра має розглянути апеляцію протягом двох днів з дня її подання та прийняти остаточне рішення щодо оцінки за підсумкову модульну роботу (модуль). У результаті апеляції оцінка не може бути зменшена. Якщо курсант (студент) не звернувся із апеляцією у встановлений термін, то оцінка за підсумкову модульну роботу (модуль) є остаточною.

Підсумком вивчення навчальної дисципліни є складання заліку або екзамену, відповідно до навчального плану підготовки фахівця. Якщо курсант (студент) склав підсумкові модульні роботи протягом навчального року по усіх модулях дисципліни, підсумкова оцінка за навчальну дисципліну може бути виставлена як середньозважена по результатах складання підсумкових модульних робіт. Курсант (студент), який отримав позитивні підсумкові оцінки за всі модулі, за власним бажанням має право скласти залік (екзамен) з дисципліни. При цьому за навчальну дисципліну буде зарахована вища з двох оцінок.

Академічні успіхи тих, хто навчається, визначаються за допомогою національної системи оцінювання та за системою оцінювання, що використовується у вищому навчальному закладі (якщо така є) та реєструються у вищому навчальному закладі з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Шкала ECTS-оцінок:

A – “відмінно”;

BC – “добре”;

DE – “задовільно”;

FX – “незадовільно” – з можливістю повторного складання;

F – “незадовільно” – з обов'язковим повторним курсом.

Допуск до продовження навчання у наступному семестрі отримують курсанти (студенти), які під час семестрового контролю отримали позитивні оцінки з усіх навчальних дисциплін, запланованих на поточний семестр. Допуск до продовження навчання надається начальником факультету. При успішному засвоєнні програми навчання у повному обсязі, передбаченому індивідуальним навчальним планом, курсант (студент) отримує допуск до державної атестації,

який за клопотанням начальників факультетів надається Державній екзаменаційній комісії.

Журнал успішності навчальної групи зберігається на факультеті (деканаті факультету). Кредитна залікова книжка зберігається курсантом (студентом) протягом усього періоду навчання для самостійного контролю за виконанням навчальної програми відповідно до індивідуального навчального плану. Використання навчальної картки курсанта (студента) не є обов'язковим. Відповідна інформація щодо успішності курсанта (студента) буде фіксуватися у індивідуальному навчальному плані, який зберігатиметься на факультеті (деканаті факультету). Зберігання журналу успішності навчальної групи, кредитної залікової книжки, заліково-екзаменаційної відомості, семестрової відомості та індивідуального навчального плану (замість навчальної картки курсанта (студента)) здійснюється відповідно до термінів, встановлених нормативно-правовими актами МОН та МНС України.

Нововведення Закону України "Про вищу освіту" щодо ступенів та кваліфікації вищої освіти та їх імплементація

В новому Законі України «Про вищу освіту» є багато новацій, як дрібних, так і значних. Зокрема, скасовуються освітньо-кваліфікаційні рівні «молодший спеціаліст», «спеціаліст» та науковий ступінь «кандидат наук» (скасовуються по завершенні перехідного періоду). За попередньою редакцією Закону України «Про вищу освіту» бакалавр - це базова вища освіта, спеціаліст/магістр - повна вища освіта. За новим Законом України «Про вищу освіту» таких визначень не передбачено. Визначаються лише рівні та ступені вищої освіти.

Відповідно до статті 5 Закону, вища освіта здобувається на наступних рівнях:

початковому (короткий цикл) вищої освіти;

першому (бакалаврський);

другому (магістерський);

третьому (освітньо-науковий);

науковому, що передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти.

Відповідно, виділяються такі ступені вищої освіти:

молодший бакалавр;

бакалавр;

магістр;

доктор філософії;

доктор наук.

Молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії - це все вища освіта. Навіть випускники коледжів чи технікумів отримуватимуть вищу освіту за рівнем «молодший бакалавр».

**Програми початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти.
Молодший бакалавр**

Ідея короткого циклу вищої освіти в рамках бакалаврату є порівняно новою як для європейської вищої школи, так і для Української освітнього простору.

Україна успадкувала розвинену систему середньої спеціальної освіти, яка була спрямована на підготовку професіоналів та менеджерів виконавчого рівня. Під час їх підготовки домінувала професійна спрямованість і практично була відсутня властива вищій школі фундаментальна складова освіти. У 90-х роках вихід було знайдено на шляху інтеграції технікумів у систему вищої освіти (чимало технікумів отримали назву коледжів) та запровадження для їх випускників нового освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

З включенням технікумів та коледжів у систему вищої освіти відбулась фактична диференціація цього типу навчальних закладів: частина з них залишилась орієнтованою на підготовку практичних фахівців нижчої ланки, друга частина стала заміником першого-другого курсу бакалаврату, а окремі заклади спромоглись самостійно ліцензувати і проводити бакалаврську підготовку.

Наразі невизначеність місця молодшого спеціаліста в освітній ієрархії намагаються подолати шляхом його винесення до системи професійної освіти. Натомість, нова редакція Закону України «Про вищу освіту» **передбачає запровадження нового ступеня «молодший бакалавр» як короткого циклу вищої освіти.** На даний час, головною відмінністю молодшого бакалавра від молодшого спеціаліста вбачається **неможливість вступу на ці програми без наявності повної загальної середньої освіти та успішного складання ЗНО.** Зрозуміло, що справжнє утвердження програм молодшого бакалавра як короткого циклу вищої освіти потребує подальшого осмислення і значної організаційної роботи. Законом цілком логічно для цього передбачено тривалий перехідний період.

Структура та імплементація програм першого циклу (бакалаврський рівень) вищої освіти

На етапі становлення національної освітньої системи України було здійснено перехід від одноступеневої до багатоступеневої системи вищої освіти. Це стало наслідком компромісу між запозиченням тогочасних європейських схем організації вищої школи та потребою запровадження варіативності форм набуття освіти у змінених умовах.

З 1996 року структура підготовки фахівців складається з таких освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст; магістр (ст. 30 Закону України «Про освіту» (1996 р.) і Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65).

Першому циклу вищої освіти відповідає ступінь (освітньо-кваліфікаційний рівень) бакалавра з тривалістю підготовки чотири роки (240 кредитів ЄКТС) на основі повної загальної середньої освіти. Така тривалість навчання зумовлена еволюцією п'ятирічної безступеневої вищої освіти шляхом

вилучення з навчальних планів вузькоспеціалізованих, окремих ідеологічних дисциплін та скорочення обсягу практичної підготовки. З 1997 року припускається трирічний термін підготовки бакалаврів (180 кредитів).

Навчальні плани підготовки бакалаврів надалі зберігають традиційну структуру поділу на гуманітарну, природничо-математичну та загальноекономічну (фундаментальну), професійну та практичну підготовку.

Обсяг вивчення гуманітарних дисциплін спочатку поступово збільшувався, досягнувши 25% загального часу підготовки бакалаврів а у 2009 році його було скорочено до 10-15% часу на користь дисциплін професійної та практичної підготовки.

Підготовка бакалаврів сьогодні здійснюється за напрямками підготовки. Класифікація напрямів підготовки здійснюється за ознаками спорідненого змісту вищої освіти та професійної підготовки. Назви та зміст напрямів підготовки мають бути адекватними назвам розділів Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД).

Національний ринок праці не визнає бакалавра як рівень закінченої вищої освіти. Наслідком цього стали рекордні (порівняно з європейською практикою) обсяги підготовки спеціалістів та магістрів, що обумовило девальвацію диференціюючої цінності другого циклу. Національний класифікатор професій досі не відносить бакалаврів до другої категорії — «професіоналів». Останнє стоїть на заваді належному визнанню бакалаврів у державному секторі економіки.

Новий Закон «Про вищу освіту» **забороняє фіксацію в стандартах вищої освіти назв та змісту обов'язкових (нормативних) дисциплін**, що дозволяє вищим навчальним закладам запровадити таку модель навчальних планів, яка концентрує ресурси на професійній і практичній підготовці, і є суголосною з сучасними світовими практиками. Крім того, це відкриває перспективу побудови більш компактних планів підготовки бакалаврів (3,5 роки).

Структура та імплементація програм другого циклу (магістерський рівень) вищої освіти

Офіційно програми другого циклу вищої освіти (магістратура) у вищій школі були відсутні. Систематизованого та поширеного характеру підготовка магістрів в Україні набуває з 1997-1998 років.

Реальне впорядкування магістерських програм розпочалось на початку 2000-х років. З'явилися стандарти магістратури з багатьох спеціальностей, які встановлювали докладні переліки нормативних дисциплін та їх зміст, форми державної атестації та її наповнення.

Стандарти магістратури стали компромісом між поверхово вивченою світовою практикою та доволі обмеженими можливостями виконавців. Цикл магістерської підготовки залишається дуже коротким (найчастіше один рік), що не дає можливості забезпечити належний зміст та якість підготовки. За десятиріччя стала очевидною концептуальна слабкість запровадженої моделі магістратури. Першими кроками трансформації стала розробка в 2009-2010 роках Концепції організації підготовки магістрів в Україні та програми її

реалізації. Її основними новаціями були впровадження дослідницької, професійної та кар'єрної магістратури, а також збільшення тривалості навчання до 1,5-2 років. Переважно з політичних міркувань, навесні 2010 року реалізацію Концепції було призупинено. Проте, більшість нових стандартів підготовки магістрів з цього часу передбачали термін навчання в 1,5-2 роки. Після політичних змін на початку 2014 року було дозволено вступ до магістратури на базі непрофільного бакалаврату (перехресний вступ).

У новому Законі «Про вищу освіту» **передбачається здобуття ступеня магістра за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою.** Обсяг першої з них становить 90-120 кредитів ЄКТС, а другої - 120 кредитів ЄКТС. До освітньо-наукової програми має бути обов'язково включено дослідницьку компоненту обсягом не менше 30%. Також законом передбачено останній набір на рівень спеціаліста у 2016 році, а академічні права спеціалістів надалі будуть прирівняні до магістрів.

Програми третього циклу (освітньо-науковий рівень). Доктор філософії

На відміну від освітніх програм першого та другого циклів реальних програм третього циклу в Україні так і не було запроваджено. Досі зберігається модель аспірантури.

Традиційна схема навчання в аспірантурі та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів в Україні суттєво відрізняється від європейської практики. Вона передбачає вивчення філософії, іноземної мови та методики наукових досліджень. Спочатку аспіранти складають екзамени з іноземної мови, філософії, а потім — з наукової спеціальності («кандидатський мінімум»). Методика підготовки дисертаційного дослідження передбачає переважно індивідуальну роботу при нерідко формальному керівництві, аспірант часто позбавлений продуктивного наукового середовища та змушений виконувати чимало суб'єктивних та нерелевантних вимог. Наприклад, одна з таких вимог прямо забороняє захист дисертації за двома спеціальностями, що демотивує проведення міждисциплінарних досліджень. Практика подвійного керівництва аспірантами не є поширеною з фінансових мотивів. Зовсім відсутні програми національної мобільності аспірантів, а організовані програми міжнародної мобільності охоплюють лише незначну частину молодих дослідників.

Переважає більшість наукових публікацій здійснюється в маловідомих локальних виданнях. У зв'язку із хронічністю цієї проблеми в жовтні 2012 року були ухвалені вимоги щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Вони передбачили такі нові елементи як обов'язковість публікацій у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз і низку формальних вимог до структури та обсягу наукових публікацій. Слід зазначити, що ці «новації» не справили суттєвого впливу на наукову спільноту і прямо спровокували нездорову винахідливість в їх «подоланні».

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» вносить радикальні системні зміни, які дозволяють сказати про наміри реального впровадження

програм третього циклу. **Замість наукового ступеня «кандидат наук» вводиться освітній і, водночас, перший науковий ступінь «доктора філософії».** **Обов'язковою складовою його підготовки стає виконання освітньо-наукової програми обсягом 30-60 кредитів ЄКТС, а стандартний строк навчання збільшується з трьох до чотирьох років.** Нова структура вищої освіти в Україні та доступ до неї відображені на рис. 1.

Окремої уваги заслуговують зміни в процедурах захисту дисертацій. Замість затвердження кожної дисертації Міністерством освіти і науки України запроваджується акредитація спеціалізованих вчених рад (рішення яких про присудження наукових ступенів будуть остаточними) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, яке розпочне функціонувати в 2015 році. Стає можливим захист дисертацій не тільки в постійно діючих, але й в разових спеціалізованих радах, що відповідає сучасній світовій практиці і дозволяє оцінювати дисертаційні дослідження в колі вузьких фахівців з відповідної проблематики.

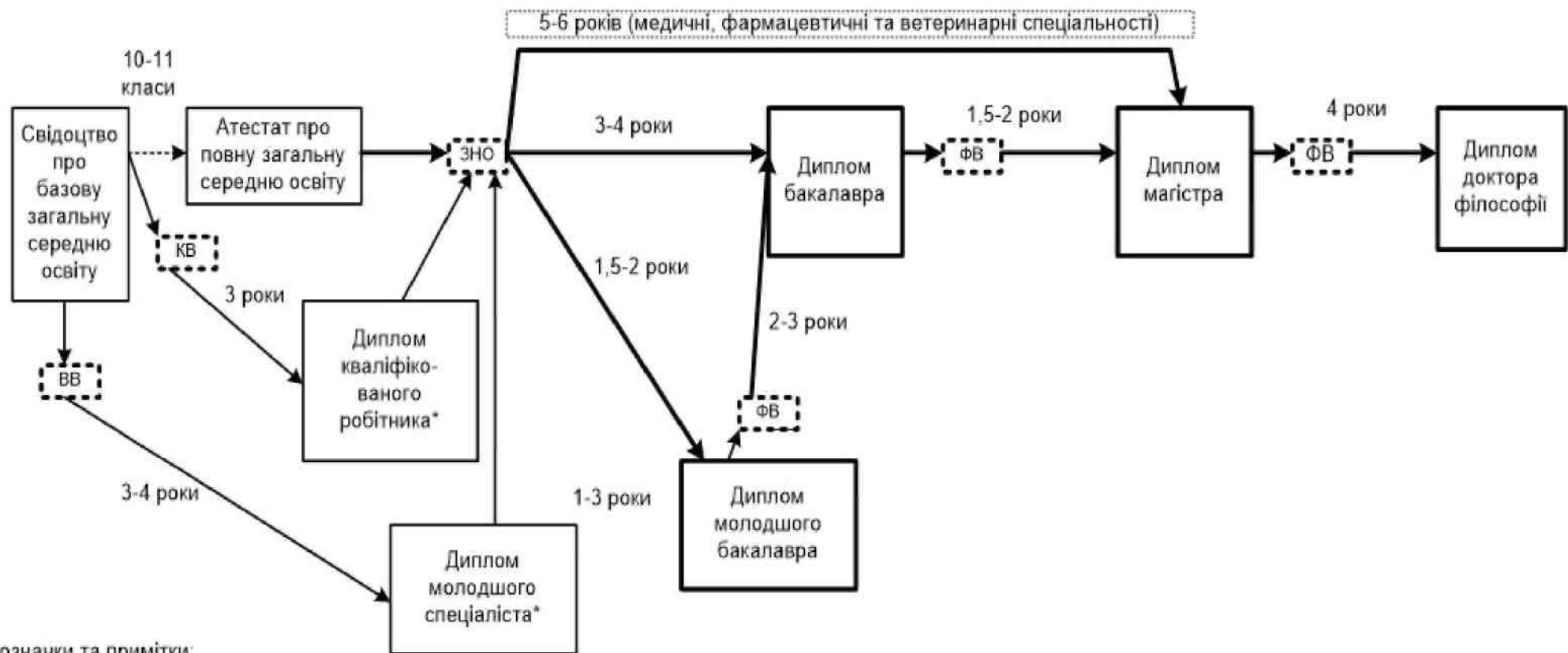
Здобуття наукового ступеня доктора наук (науковий рівень)

Відповідно до частини 7 статті 5 Закону України «Про вищу освіту», **доктор наук - це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.**

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Спільні ступені та програми

На цей час спільних ступенів у сучасному європейському розумінні в Україні немає, а існуюча до 2014 року нормативна база не дозволяла запровадити такі ступені та заперечувала визнання спільних дипломів. Перші спільні програми за участю іноземних університетів були започатковані на межі 2000-х років і більшість з них була орієнтована на модель «подвійного диплома». Співпраця з іноземними партнерами сприяє змістовному збагаченню навчальних планів та програм вітчизняних університетів, професійному розвитку частини науково-педагогічних працівників, імпорту сучасних дидактичних технологій та схем організації навчання.

Позначки та примітки:

* - з одночасним здобуттям атестату про повну загальну середню освіту;

ВВ - вступні процедури; - здобуття документа про середню або професійно-технічну освіту; - здобуття документа про вищу освіту;

-----> - здобуття повної середньої освіти; —> - здобуття професійної освіти; —> - здобуття вищої освіти.

Види вступних процедур:

ВВ – вступні випробування;

КВ- конкурсний відбір;

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання;

ФВ – фахові випробування.

Рис. 1. Структура вищої освіти з 2015 року (новий закон)

У 2011-2013 роках до підзаконних актів були внесені зміни, які передбачали обов'язковість ліцензування спільних програм. Однак, ліцензійні умови провадження таких програм ніколи не були розроблені і затверджені.

У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» передбачена **можливість здобуття вищої освіти за узгодженими між ВНЗ, у тому числі іноземними, освітніми програмами.** Відповідно, такі заклади можуть виготовляти та видавати спільні дипломи власного зразка, інформація про які вноситься до Єдиної державної електронної бази у сфері освіти.

Генеральна лінія на сприяння інтернаціоналізації української вищої школи наразі знайшла своє відображення у змінах до Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг, які затверджені Кабінетом Міністрів України у квітні 2014 року. Згідно цим нормам **діяльність за програмами іноземних навчальних закладів, яка здійснюється вітчизняними університетами, академіями та інститутами за акредитованими програмами ВНЗ країн ЄС, не потребує ліцензування.** Це створює привабливий простір для освітньої кооперації університетів України та ЄС, усуває штучні регуляторні бар'єри доступу до європейської освіти, сприяє впровадженню освітніх інновацій.

Перелік використаних джерел:

1. Роз'яснення МОН щодо деяких питань практичної реалізації положень нового Закону України «Про вищу освіту» : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kmu.ua/control/publish/article>.

2. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова– К. : Таксон, 2014. - 144 с. - Бібліогр.: с. 130-143.

3. Закон України «Про вищу освіту» (2014 року) - [Електронний ресурс].